

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Bakalářská práce

Markéta Kadlecová

Búrské války a jejich ohlas v české společnosti

**Boer Wars and the Perception of them in Czech
Society**

Praha 2012

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Hnilica

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18. dubna 2012

Markéta Kadlecová

Poděkování

Ráda bych na prvním místě poděkovala PhDr. Jiřímu Hnilicovi za jeho vstřícnost, cenné rady a odborné vedení mé bakalářské práce.

Rovněž bych také chtěla poděkovat pracovníkům Náprstkova muzea v Praze.

Anotace

Tato práce se zabývá tématem búrských válek a jejich vztahu k české společnosti. Jejím cílem je zjistit, zda tento konflikt vyvolal reakce v českém prostředí. Na základě průzkumu dobových českých periodik a česky psané literatury pak podává obraz o válce a zprostředkovává postoj k oběma zúčastněným stranám.

Búrské války byly konfliktem mezi Velkou Británií a búrskými republikami (Transvaalem a Svobodným oranžským státem) odehrávajícím se v letech 1880-1881 a 1899-1902, přičemž práce se soustředí zejména na druhou búrskou válku, která si získala celosvětově větší ohlas.

Búrské války si zasloužily nejenom značnou pozornost ze strany českých periodik, ale v českých zemích sloužily také jako inspirace pro literární díla. Navíc mezi zástupci českého národa najdeme i přímé účastníky války v jižní Africe.

Klíčová slova

Búrové, búrské války, jižní Afrika, česká společnost 19. století, Bohumil Alfons Šťastný, Alois Zucker, Stanislav Ciliják, Pavel von Dorník - Plotner, Jiří Viktor Figulus

Summary

This bachelor's thesis deals with the topic of the Boer wars and their relation to Czech society. Its aim is to find out whether this conflict initiated any reaction from the Czech nation. Based on research of contemporary Czech journals and Czech literature, it shows the perception of war and mediates the attitude toward both sides involved.

The Boer wars were the conflict between Great Britain and the Boer republics (the Transvaal Republic and the Orange Free State) which took place between the years 1880-1881 and 1899-1902. This thesis concentrates mainly on the second war which gained certain public note throughout the world.

The Boer wars earned not only considerable attention from Czech journals but became an inspiration for literary works in the Czech lands as well. Moreover, certain Czech volunteers could be found as participants of the war.

Keywords

Boers, the Boer wars, south Africa, the Czech society of the 19th century, Bohumil Alfons Šťastný, Alois Zucker, Stanislav Ciliják, Pavel von Dorník - Plotner, Jiří Viktor Figulus

Obsah

Úvod.....	0
A. Prameny a literatura	2
B. Struktura práce	4
C. Búrové jako heslo v česky psaných naučných slovnících.....	5
1 Vývoj jižní Afriky do počátku 20. století s důrazem na búrské války.....	9
1.1 Počátky evropského osídlení v jižní Africe.....	9
1.2 Vzestup anglické moci na jihu Afriky.....	11
1.3 Objev ložisek diamantů a zlata.....	13
1.4 Jamesonův vpád a cesta k druhé búrské válce.....	16
1.5 Anglo-búrská válka 1899-1902.....	20
1.5.1 Reakce veřejného mínění.....	27
1.5.2 Koncentrační tábory.....	30
1.5.3 Válka a domorodé obyvatelstvo	33
2 Búrské války a jejich obraz v dobovém českém tisku	36
2.1 Kritika Velké Británie v českém tisku.....	39
2.1.1 Královská rodina.....	40
2.1.2 Kolonialismus	41
2.2 Obraz Búrů	42
2.3 Hlavní osobnosti války	44
2.3.1 Paul Krüger	44
2.3.2 Cecil Rhodes a Joseph Chamberlain.....	45
2.4 Shrnutí války v podání českého tisku.....	46
2.5 Búrská válka a Češi	47
3 Búrské války jako inspirace v české dobové literatuře	51
3.1 Alfons Bohumil Šťastný (1866 - 1922).....	51
3.2 JUDr. Alois Zucker (1842-1906)	56
3.3 Stanislav Ciliják (1859 – 1939).....	59
4 Búrové a česká společnost	62
4.1 Pavel von Dorník-Plotner – „Čech-Búr“	62
4.2 Jiří Viktor Figulus	67
Závěr	69
Prameny a literatura	73
Seznam příloh.....	78

Úvod

V letošním květnu 2012 tomu bude právě 110 let od uzavření příměří ve Vereenigingu. Příměří, které ukončilo téměř tři roky trvající válku mezi Velkou Británií a dvěma búrskými republikami ležícími v jižní Africe. Tato válka vyvolala velký ohlas ze strany celosvětového veřejného mínění, přičemž v mnoha státech byl hlas společnosti otevřeně nakloněn búrskému vítězství. Tlak veřejnosti nejen v evropských státech byl sice velmi silný, ale přesto nedokázal velmoci přimět ke vstupu do války po boku búrských republik a dobrovolnická účast Němců, Rusů, Francouzů a dalších zůstala pouze morální a zároveň nedostatečnou podporou pro bojující Búry.

Válka se odehrávala v době, kdy se viktoriánská Anglie stojící na vrcholu své imperiální politiky a získávající značné územní zisky plynoucí z koloniálních válek, střetává mimo Evropu se zájmy dalších velmocí. V českých zemích pak požadavky českých politických stran usilujících prosadit své zájmy na říšské radě a zemském sněmu směřují mimo jiné na podporu českého jazyka v podobě jazykových nařízení. Společnost počala otevřeně vystupovat proti rakouské vládě a dávala najevo nesouhlas se stávajícími poměry.

V souvislosti se vztahem české společnosti k válkám si můžeme klást několik otázek: Věděli Češi, že tato válka vůbec probíhá? Pokud ano, zaujali k ní nějaký určitý postoj? Kde můžeme hledat důvody tohoto postoje? Jaké ohlasy vzbudila válka v dobových novinách? Stala se inspirací pro českou literární tvorbu? Je možné nalézt v nějakém směru paralelu mezi českým a búrským národem?

Tato práce si tedy klade za cíl popsat, jaký pohled měla česká společnost na válku, která byla z jedné strany vedena jako koloniální se snahou ovládnout území a ze strany druhé jako válka malého národa bojujícího za svobodu a nezávislost a oproštění od zavedení anglicizujících snah do búrské společnosti.

V názvu práce je užito spojení búrské války. Tvar množného čísla jsem volila z toho důvodu, že v českém prostředí se dnes obecně spíše mluví o búrských válkách než specificky o jedné válce. Avšak hlavní důraz je v práci kladen na druhou búrskou válku odehrávající se mezi lety 1899 – 1902, protože právě ta si získala větší pozornost světového publika a její ohlas byl mnohem intenzivnější u české společnosti než ohlas války první z let 1880 – 1881, která trvala pouze pár měsíců. A

také právě válka druhá byla v návaznosti na ohlas v české společnosti důležitější. V denících se sice objevily zprávy i o střetu z počátku let 80., avšak veřejnost více reagovala až na druhý konflikt, v průběhu kterého se vyhranil kladný postoj k Búrům a který také přinesl přímé reakce české dobové literatury. České dobové prameny tento konflikt nazývají válkou jihoafrickou. V této práci je však užíváno označení druhá búrská válka nebo anglo-búrská válka (což se nejvíce používá v anglicky psané literatuře, ale můžeme se s tím setkat i v českých naučných slovnících, viz dále).

Se vzrůstajícím zájmem o búrskou tematiku lze zpozorovat, jak se přímo slovo Búr počesťovalo a přijímalo tvar bližší českému jazyku. Zejména v průběhu první búrské války se totiž o Búrech psalo jako o *Boersech*¹, což bylo pravděpodobně přebíráno ze zahraničního tisku. Písmeno *s* patrně naznačuje, že byl původně přejímán tvar v množném čísle. Ještě na začátku druhé búrské války se setkáváme s tvarem *Boer/Boerové*, avšak i ten postupně přejal v psaní svou fonetickou podobu a začalo se používat tvaru *Bur/Burové*. Dnešní literatura používá formu *Búr/Búrové* s dlouhým *ú*, což také najdeme v Pravidlech českého pravopisu i v hesle búrská válka². To vysvětluje nejednotnost ohledně jména národu v textu mé práce. Pokud je totiž užita citace z dobových materiálů, ponechávám přesný tvar znění a používám tedy krátce slovo *Bur*, avšak v textu mimo citace je užito dnešní správné formy *Búr*.

Obecně co se týče citovaných textů, jak bylo výše řečeno, užívám přesného přepisu z dobových materiálů. V důsledku toho se v citacích mohou objevit z dnešního pohledu gramatické chyby nebo odlišnosti v užití interpunkce, neboť zachovávám přesné znění pramenu, které tak v čtenáři může lépe evokovat autentičnost doby.

¹ *Národní listy*, 27. 12. 1880, str. 1.

² Pravidla českého pravopisu, Academia. Praha 1993, str. 108.

A. Prameny a literatura

Zaměříme-li se na prameny z hlediska vztahů búrských válek k české společnosti, na prvním místě je třeba zmínit dobový tisk, který nám poskytuje hojnou pramennou základnu pro výzkum. Konflikt byl zaznamenáván nejen celostátními deníky typu *Národní listy*, *Právo lidu* nebo *Národní politika*, ale i lokálními periodiky jako byly například *Dačické listy*, *Selské listy*, *Kolínské listy*, anebo dále *Katolické listy* a *Kurýr*. Zvláště posledně jmenovaný poskytoval velmi bohatý obrazový materiál v búrské tematice. Tato práce se opírá o excerpci dvou deníků. Prvním jsou *Národní listy* vycházející od roku 1861 jako periodikum Národní strany svobodomyšlné a druhým je levicově orientované *Právo lidu*, které se v roce 1897 stalo ústředním listem sociálně demokratické strany. *Národní listy* jsem částečně studovala z výstřížkové knihy *Scrap-book – Afrika – 7*, která je součástí fondu Náprstkova muzea v Praze a ve které se nacházejí vystřižené novinové články z daného období vztahující se k africkému kontinentu.

Pro dokreslení obrazu burských válek v české společnosti je užito dobové literatury. Konkrétně děl Bohumila Alfonse Šťastného, který využil téma búrské války hned v několika svých povídkách z počátku 20. století. Dalšími autory, o kterých práce pojednává, jsou pak Stanislav Ciliják a Alois Zucker. V roce 1901 vyšel také třísvazkový román *Růženy Burgrové* čítající na 1 500 stran s názvem *Burská hrdinka aneb zlatokopové v Transwalsku*, avšak jediný výtisk, který se měl nacházet ve fondu Národní knihovny v Praze, zde není dochován.

Práce se také opírá o rozbor archivních pramenů, zejména osobních pozůstalostí vztahujících se k dvěma českým účastníkům války, kterými byli Pavel von Dorník - Plotner a Jiří Viktor Figulus. Z archiválií týkajících se Dorníka - Plotnera se nachází ve fondu Náprstkova muzea v Praze několik pohlednic, dopisů, fotografií a novinových článků, které nám přibližují jeho život a vztah k českému prostředí.³

V Památníku národního písemnictví je pak uložen drobný fond Jiří Viktor Figulus. Jedná se pouze o jeden karton, avšak z jeho pozůstalosti se nedochovalo nic, co by blíže pojednávalo o jihoafrické válce. Součástí fondu vztahující se k dané tematice jsou pouze dva sborníky Národní rady československé *Naše zahraničí*, odkud můžeme získat základní informace o jeho životě. Ke studiu Jiřího Viktora

³ Archivní sbírka *Krajanství – Afrika* – inv. číslo 1-31.

Figuly je zásadní kniha Arnošta Polavského *J. V. Figulus a jeho africká dobrodružství: Vzpomínky a osudy posledního mužského potomka Jana Amose Komenského* vydaná v roce 1928, což je z první části přímé Figulovo vyprávění o svém životě v jižní Africe, které končí před druhou búrskou válkou. Zbytek jeho života pak doplnil Polavský na základě Figulových pamětí.

K otázce búrských válek je z hlediska česky psané sekundární literatury poměrně málo publikací. Práce se tak opírá o knihu Filipa Nerada *Búrská válka* z roku 2004, která pokrývá nejen téma druhé búrské války, ale též okolnosti k ní vedoucí včetně vývoje evropského osídlení v jižní části afrického kontinentu. Užitečnou je dále i publikace *Dějiny jižní Afriky* z edice Dějiny národů vydaná roku 1997, jejímž autorem je Otakar Hulec.

Česky psaná literatura zůstává nedostačující a k celkovému uchopení tématu, tudíž musí být práce opřena zejména o zahraniční publikace, a to především z anglické provenience. V této souvislosti je potřeba zmínit několik zásadních titulů zaměřujících se jak na válku jako takovou (např. Warwick, Peter, ed. *The South African war. The Anglo-Boer War 1899-1902* z roku 1980, Pretorius, Fransjohan. *Historical dictionary of the Anglo-Boer War* vydáno v roce 2009, Emanoel Lee - *To the Bitter End: a Photographic History of the Boer War 1899-1902* z roku 1985), tak na postoje mezinárodních velmocí k válce (Wilson, Keith, ed. *The international impact of the Boer War* z roku 2001) či na roli domorodého obyvatelstva v rámci války (Warwick, Peter, *Black people and the south african war 1899-1902* vydané v roce 1983).

V návaznosti tématu na české prostředí je pak nutno použít doplňující literaturu, která do práce uvádí širší souvislosti. V tomto případě se jedná o Urbanovy *České a slovenské dějiny do roku 1918*⁴, publikaci Miroslava Hrocha *V národním zájmu* vydanou v roce 1999 nebo *Dějiny československé žurnalistiky* vydané v roce 1981, jejichž autorkou je Milena Beránková. O postavení Velké Británie a pozadí mezinárodních vztahů v dané době pojednávají publikace Křivský, Petr a Skřivan, Aleš. *Století odchází: světa a stíny "belle époque"* z roku 2004, dále Skřivanova *Evropská politika 1648-1914*⁵, anebo též *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648-1914* od kolektivu autorů Aleše Skřivana, Václava Dršky a Františka Stellnera vydaných v roce 1994.

⁴ Vydané v roce 2000.

⁵ Vydaná roku 1999.

B. Struktura práce

Tato práce je rozdělena na čtyři kapitoly. První z nich tvoří vývoj jižní Afriky od počátku evropské kolonizace do roku 1910, který má čtenáři osvětlit problematiku tohoto regionu a seznámit jej s pozadím a důvody války. Text je obohacen o několik map, které by měly čtenáři přiblížit geografické rozložení státních útvarů na konci 19. století (viz *Příloha 2*) a také přispět k lepší orientaci v hlavních liniích válečných tažení (*Obrázek 1* a *Obrázek 2*, které jsou součástí textu). Nebylo však mým cílem detailně popisovat jednotlivé bitvy, ale spíše obecně uvést problematiku války a na ní navázané jevy, jakými byly například koncentrační tábory či přístup k domorodému obyvatelstvu.

Následující kapitoly se zabývají již ohlasem búrských válek v české společnosti. Pro tyto účely byl v první řadě zkoumán dobový denní tisk (konkrétně *Národní listy* a *Právo lidu*, jak je uvedeno výše). Dále jsem se snažila zaměřit na analýzu děl pojednávajících o válkách ve studovaném období. Práce tedy přináší obeznámení s několika autory, kteří se válkou inspirovali nejen pro svou beletristickou tvorbu, ale též například pro přednášky na akademické půdě.

Poslední část mé práce se snaží přiblížit osudy příslušníků českého národa, kteří se války účastnili. Jedná se o Pavla von Dorník-Plotnera, jehož rodina se z Čech odstěhovala v 17. století v návaznosti na pobělohorské události, nějakou dobu setrvala v Holandsku, ale později se definitivně odstěhovala do jižní Afriky. Dorník-Plotner, který si dokázal udržet znalost českého jazyka i přesto, že poprvé navštívil Čechy až ve velmi pokročilém věku, se dokonce stal předmětem zájmu několika novinářů. Dalším účastníkem války byl pak poslední přímý mužský potomek Jana Amose Komenského Jiří Viktor Figulus, o jehož válečných zážitcích práce též pojednává.

C. Búrové jako heslo v česky psaných naučných slovnících

V souvislosti se získáním informací o povědomí dobové české společnosti o otázce Búrů, jejich životě a následně anglo-búrské válce můžeme využít ke studiu i dobové naučné slovníky a zjistit tak, jak je heslo *Búrové*, respektive *búrská válka* reflektováno v nich. Slouží tedy jako první uvedení do problematiky vztahu Búrové - česká společnost. Můžeme tak vidět linii postoje vůči Búřům v průběhu 20. století.

V *Ottově slovníku naučném* nacházíme heslo *Boerové* již v prvním vydání v roce 1891, kde jsou popisováni jako obyvatelstvo holandského původu smíšeného s Francouzi, Brity i černošským obyvatelstvem.⁶ „Nejbohatší a nejvzdělanější třídou mezi nimi jsou ti, kteří zabývají se vinařstvím, jsou v neustálém spojení s většími městy; po nich následují rolníci, kdežto b. provozující chov dobytka a honbu oddali se životu skoro kočovnému a poklesli v surovost.“⁷

Povahově jsou popisováni jako „lid dobromyslný, velmi nábožný a pohostinský, avšak naproti domorodcům chovají se většinou surově, ba ukrutně; sebe samy nazývají „lidmi“ a tohoto čestného názvu nedávají nikdy černochům, kteří u nich slují „schepsel“ (tvorové)“.⁸ Ovšem ceněna je jejich udatnost, odvaha a v boji jak proti Angličanům, tak proti domorodému obyvatelstvu. Jejich vztah s Brity je považován odedávna jako nepřátelský.⁹

Naopak heslo *búrská válka* v *Ottově naučném slovníku* pochopitelně vzhledem k datu vydání chybí, ovšem zajímavostí zůstává, že nebylo zahrnuto ani do dodatků z roku 1909. Zde se opět objevuje ve zkrácené podobě pouze heslo *Boerové*, nyní už doprovázeno i počeštěným tvarem *Búrové*.¹⁰ K úplnému vynechání tohoto tématu pak došlo i v *Ottově slovníku naučném nové doby*, vydaném v roce 1930.

V *Masarykově slovníku naučném* je heslo *boerská válka* popisováno jako konflikt mezi Velkou Británií a Jihoafrickou republikou a Oranžským státem, který trval od roku 1899 do roku 1901 s tím, že ještě celý rok 1902 probíhaly menší boje.

⁶ Heslo *Boerové* in: *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl IV J. Otto, Praha 1891, str. 234.

⁷ Heslo *Boerové* in: *Ottův slovník naučný*. Díl IV, 1891, str. 234.

⁸ *Tamtéž*, str. 235.

⁹ *Tamtéž*.

¹⁰ Heslo *Boerové* in: *Ottův slovník naučný*. Díl XXVIII, 1909, str. 114.

Za příčinu války je považován anglický imperialismus.¹¹ Búrové jsou pak označeni za první evropské usedlíky v jižní Africe.

Zatímco na přelomu 19. a 20. století byl tento národ v souvislosti s válkami mnohdy až idealizován, zde se pohled na něj poměrně radikálně mění. Mezi jejich přednostmi jsou stále zmiňovány střelba a jízda na koni, avšak jejich vztah k domorodému obyvatelstvu je oproti starším pramenům negativní. Porovnáme-li idealizovaný búrský obraz v dílech A. B. Šťastného, kde popisuje postoj Búrů k domorodým Afričanům slovy: „chovali se k nim přívětivě, jako by to byli jejich přátelé a nikoliv služebníci“¹², slova A. Zuckera, jež zazněla na přednášce v lednu 1900: „oni [Búrové – pozn. M. K.] s těmito lidmi [domorodými otroky- pozn. M. K.] velmi mírně, ba otcovsky zacházeli.“¹³ a výklad *Masarykova slovníku naučného*: “vynikají [Búrové – pozn. M. K.] svou konservativností a pánovitostí vůči domorodcům, mají též na svědomí skoro úplné vyhubení Křováků, na něž pořádali kdysi celé lovecké výpravy“¹⁴, vidíme zřejmý posun v postoji ze strany české společnosti.

Komenského slovník naučný, který je o více než dekádu mladší než *Masarykův slovník naučný* pak nabízí delší pojednání o průběhu války, v němž se mimo jiné vyslovuje, že „búrská válka byla částečně předehrou světové války nejen užitím lyditu jako předchůdce jedovatých plynů, ale i protianglickou záští, kterou pěstovali Němci proti ‚keltickým Angličanům‘ a jež vyvrcholila při vypovězení světové války. Burové, slavení Němci jako bodří sedláci, byli ve skutečnosti otrokáři, vydírali přistěhovalé cizince, ale nepřáli jim politických práv.“¹⁵

Setkáváme se tu tedy se dvěma protichůdnými tendencemi. Na jedné straně jsou tu Búrové, co by bojovníci za svůj národ a samostatnost s velkou dávkou lidskosti, a na straně druhé Búrové, jakožto krutí vykořisťovatelé původního obyvatelstva v jižní Africe. První pohled může být reakcí právě na okolnosti spojené s válkou, zatímco druhý pohled je otázkou spíše pozdější doby, kdy můžeme předpokládat, že už pravděpodobně vyprchaly prvotní emoce ohledně nespravedlivé

¹¹ Heslo *Boerská válka* in: *Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí*. Díl I. Československý kompas, Praha 1925, str. 551.

¹² ŠŤASTNÝ, A. B. *Burský hrdina*, V. Neubert. Smíchov 1904, str. 7.

¹³ ZUCKER, A. *O válce transvaalské z hlediště mezinárodního: dle přednášky prof. Zuckera dne 18. ledna 1900 na schůzi Jednoty právnícké konané*. E. Zucker. Praha 1900, str. 5.

¹⁴ Heslo *Boerové* in: *Masarykův slovník naučný*, str. 551.

¹⁵ Heslo *Burská válka* in: *Komenského slovník naučný*. Svazek II. Nakladatelství a vydavatelství Komenského slovníku naučného, Praha 1937, str. 213.

války Velké Británie proti malému národu a do popředí se dostával obraz Anglie jako garanta vůči rostoucí německé agresivní politice. To mohlo vyústit v objektivnější pohled na činy Búrů v jejich běžném životě a počínání.

Povedeme-li vývoj pohledu na tento národ blíže do nové doby a prozkoumáme-li i slovníky od 60. let výše, zjistíme, že v *Příručním slovníku naučném* z roku 1962 je u Búrů zmiňována jejich konzervativnost, ale také „krutá rasistická politika vůči domorodcům.“¹⁶ Válka v letech 1899-1902 je pak spojena s termínem imperialismus¹⁷. U Búrů se opět vyzdvihuje jejich statečnost v boji, avšak opět je zmíněn jejich tvrdý postoj vůči černošskému obyvatelstvu. V *Malém encyklopedickém slovníku* ze 70. let, pak nalezneme pouze krátké zmínění války bez většího zabarvení vůči jedné z bojujících stran.¹⁸

Závěrem, pohled *Ilustrovaného encyklopedického slovníku* z roku 1982 zmiňuje anglo-búrskou válku velmi obdobně, ale poukazuje na zřizování koncentračních táborů¹⁹. *Malá československá encyklopedie* pak přesně kopíruje slova *Ilustrovaného encyklopedického slovníku*, pouze přidává obrázek búrských bojovníků.²⁰

Zdá se, že slovníky a encyklopedie od 70. let nijak nekomentují postavení ani jedné strany, neobjevuje se tu žádná přímá reference k britskému imperialismu tak, jak tomu bylo ve slovníku z let 60. Přestože je válka stále brána jako boj o nerostné bohatství, otázka samotného imperialismu spojeného nejen s ovládním území, ale též s podrobováním obyvatelstva, zůstává v pozadí.

¹⁶ Heslo *Burové* in: PROCHÁZKA, Vladimír, ed. *Příruční slovník naučný*. Nakladatelství Československé akademie věd. I. díl. Praha 1962, str. 299.

¹⁷ Dle slovníku se dokonce jedná o „jednu z prvých válek epochy imperialismu“, kdy Anglie usilovala o získání území s vydatnými nalezišti zlata a diamantů. (Heslo *bursko-anglická válka* in: PROCHÁZKA, Vladimír, ed. *Příruční slovník naučný*. Nakladatelství Československé akademie věd. I. díl. Praha 1962, str. 299.)

¹⁸ Heslo *anglo-búrská válka* in: KRÁL, Václav, ed. a kol. *Malý encyklopedický slovník A-Ž*. Academia. Praha 1972, str. 46 obsahuje: „Anglie proti jihoafr. búrským republikám Transvaal a Oranžský svobodný stát o získání nově objevených nalezišť zlata a diamantů. Ukončena vítězstvím angl. armády a anexí búrských republik; obě republiky začleněny jako provincie do nově vytvořeného dominia Jihoafrická unie.“

¹⁹ Heslo *anglo-búrská válka* in: *Ilustrovaný encyklopedický slovník*. I. díl. Academia. Praha, 1980, str. 85.

²⁰ Heslo *anglo-búrská válka* in: *Malá československá encyklopedie*. I. díl. Academia, Praha 1984, str. 169.

Co se týče vlastních Búrů, od 70. let se zdá, že je zde proti předchozí době nestranná tendence, jejich povaha či charakter nejsou zmiňovány, ale pouze věcně a fakticky dodány informace například k jejich původu, náboženství a jazyku, což bezpochyby dodává knize vyšší známku kvality, jelikož se snaží být objektivní. Tento národ je označován ve výše uvedených slovnících a encyklopediích 2. poloviny 20. století nejenom jako *Búrové*, ale též jako *Afrikánci*.²¹

²¹ Heslo *Afrikánci* in: *Malá československá encyklopedie*. I. díl., str. 56.

1 Vývoj jižní Afriky do počátku 20. století s důrazem na búrské války

1.1 Počátky evropského osídlení v jižní Africe

O počátcích evropského osídlení jižní Afriky začínáme mluvit v souvislosti s 15. stoletím, tedy s dobou prvních velkých zámořských „objevů“ spojených s hledáním nové cesty do Orientu.

Prvním z Evropanů, kdo doplul k jižní části afrického kontinentu, byl portugalský mořeplavec Bartolomeu Dias v roce 1488. Zde jeho loď přepadla bouře, což mělo za následek pojmenování zdejší oblasti jako Bouřlivý mys. Jméno však o něco později král Jan II. změnil na Mys Dobré naděje.²²

Až do Indie se pak jižní cestou dostala výprava Vasca da Gamy v letech 1497-98. Při té příležitosti dostaly své jméno některé oblasti, které budou později často zmiňovány, jelikož hrály klíčovou roli v búrské válce – například oblast Natal (z portugalského „*Nattal*“ - Vánoce), neboť Portugalci zde přistáli 25. prosince, nebo Delagojská zátoka, jejíž jméno plyne z portugalského „*Cabo de la Goa*“, čili na „cestě z Goy“.²³ Na počátku 16. století se do této oblasti dostali i Portugalci Pedro Alvares Cabral (vlivem bouře na moři se však jeho loď nejprve dostaly k brazilským břehům a teprve poté pokračovaly směrem do Indie) a Alfonso de Albuquerque. Tato trasa podél jihoafrických břehů se pak stala spojením mezi Evropou a Indií a umožnila pravidelný obchod s Orientem.

Stálé osídlení zde však Portugalci nezaložili. Jedním z důvodů byl jednak strach z domorodého kmene Khoikhoi, a dalším byly zdejší neklidné vody.²⁴ I přesto, že se angličtí mořeplavci na přelomu 16. a 17. století dostali na břehy jižní Afriky, ani oni zde nevybudovali permanentní základnu jakožto zásobárnu čerstvé vody a potravin při dálkových plavbách. Podobné návrhy sice někteří angličtí kapitáni

²² BINKOVÁ, Simona. *Čas zámořských objevů*. Triton. Praha 2008, str. 44.

²³ HULEC, Otakar. *Dějiny Jižní Afriky*. Dějiny států. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 1997, str. 50.

²⁴ *Tamtéž*.

prosazovali, ale král Jakub I. odmítl tento počin z důvodu nejisté návratnosti peněz investovaných do založení osad.²⁵

Od 90. let 16. století se v jižních mořích začali v zásadní míře prosazovat Holanďané, což se stalo rozhodující pro další vývoj tohoto regionu. Ti poprvé přistáli v roce 1595 v místě zvaném Mušlová zátoka. Za pomoci nově vzniklé Nizozemské východoindické společnosti tu pak začali provozovat aktivní podnikatelskou a obchodní činnost.

První Holanďané se zde usadili 6. dubna 1652 a vytvořili základnu v místě dnešního Kapského města. Tato základna sloužila výhradně k „zajištění lepších podmínek pro proplouvající lodě, tedy hlavně zásobování pitnou vodou, čerstvým masem, zeleninou a ovocem, aby posádky netrpěly kurdějemi.“²⁶ Tato osada se postupně rozšiřovala a lákala nové usedlíky na dostatek volné půdy, až se noví přistěhovalci začali usazovat i mimo tuto stanici ve vnitrozemí. „Většina mužských přistěhovalců však byli pologramotní nebo nigramotní rolníci a dělníci, které Společnost [Nizozemská východoindická společnost – pozn. M. K.] zaměstnávala jako námořníky nebo vojáky. Mezi nimi byli i různí zločinci a lotři.“²⁷

V průběhu 17. století se pak do jižní Afriky stěhovali i Skandinávci, příslušníci německého národa a zejména hugenotští Francouzi, kteří opustili svou rodnou zemi po roce 1685, kdy byl zrušen edikt nantský, a tudíž i náboženská svoboda.

Z těchto evropských národů tedy vznikl národ nový, původně označovaný jako Búrové (z holandského *boer* – čili zemědělec) a nověji označovaný jako Afrikánci. Jejich jazyk, vycházející z nizozemštiny a obohacený o prvky jazyka místních domorodých obyvatel, se nazývá afrikánština. Jako náboženství vyznávali původně výhradně Nizozemskou reformovanou církev vycházející ze základů kalvinismu.²⁸

Búrové²⁹ byli zvyklí žít v izolaci, neboť pro svá početná stáda dobytka potřebovali rozsáhlé pastviny. „Osídlení bylo logicky velmi řídké. Na rozdíl od Kapska, kde v 18. století žily v průměru dvě osoby na jeden km², ve vnitrozemní měl

²⁵ HULEC, O., str. 58.

²⁶ *Tamtéž.*, str. 60.

²⁷ GILIOME, Hermann Buhr. *The Afrikaners: biography of a people*. University of Virginia Press, Charlottesville 2003, str. 4.

²⁸ PRETORIUS, Fransjohan. *Historical dictionary of the Anglo-Boer War*. Scarecrow Press, Lanham, Toronto, Plymouth 2009, str. 2.

²⁹ V souvislosti se studiem historie tohoto národa pak narazíme na pojem *trekbúrové*, kterým se míní ti lidé, kteří v průběhu počátečního osídlení migrovali a usazovali se v okolí Kapska.

jeden člověk pro sebe více než 10 km².³⁰ O. Hulec tak uvádí, že tehdejší farmář tvrdil „že se nemůže cítit svobodný, pokud vidí vycházet kouř ze sousedova komína.“³¹

Soužití s domorodým obyvatelstvem však bylo doprovázeno četnými konflikty, neboť místní kmeny se bránily pochopit vlastnictví půdy podle bílých přistěhovalců, kteří si půdu zabírali nastálo, kdežto domorodí obyvatelé vyznávali názor, že africká půda nepatří nikomu. Od konce 80. let 18. století docházelo k válkám mezi Búry a Xhosey.

1.2 Vzestup anglické moci na jihu Afriky

Klíčovým rokem pro vývoj dané oblasti se stal rok 1795, neboť znamenal počátek britské okupace Kapska. Jednalo se o reakci na obsazení Nizozemská francouzskými vojsky. Britové od okupace upustili v roce 1803, avšak ne na dlouho, protože již o tři roky později se sem anglické vojenské jednotky opět vrátily. Británie pak vyjádřila svůj permanentní zájem o oblast jižní Afriky na Vídeňském kongresu, který jí ratifikoval vlastnictví Kapska. Jak je patrné, vývoj této oblasti měl úzkou souvislost s děním v Evropě, konkrétně s napoleonskými válkami.

Británie se záhy rozhodla založit zde svou plnohodnotnou kolonii a začala zavádět změny, které místní afrikánské obyvatelstvo jen stěží přijímalo. V roce 1807 byl například zakázán obchod s otroky a v roce 1834³² pak bylo otroctví zrušeno úplně, což významnou měrou narušilo dosavadní život Búrů, neboť domorodé obyvatelstvo bylo zásadní součástí pracovní síly, na které byla jejich farmářská činnost závislá. Zároveň se také nedokázali smířit s myšlenkou, že by měli být postaveni naroveň černošskému nekřesťanskému obyvatelstvu.

Dosavadní právní systém byl změněn podle britského schématu a také angličtina získala prioritní postavení vůči zdomácnělé holandštině. Spojené království se dále snažilo iniciovat přistěhovalectví Britů do zdejší oblasti.

Změny, které podporovaly dominanci anglického vlivu, nebyly samozřejmě přijaty kladně, ale naopak se tím začaly vyhrocovat vztahy mezi Afrikánci a Brity.

³⁰ HULEC, O., str. 76.

³¹ *Tamtéž*, str. 77.

³² Zde se novodobá literatura rozchází, setkáváme se se dvěma daty, a to s rokem 1833 nebo 1834. V tomto případě je použita datace podle WARWICK, Peter. *The South African war. The Anglo-Boer War 1899-1902*. Longman. Harlow 1980, str. 12.

Celá situace se vyostřila v roce 1835, kdy byl zahájen tzv. *Velký Trek*, při kterém opustilo v průběhu deseti let Kapskou kolonii na 15 000 Búrů³³, kteří se se svými rodinami začali stěhovat na sever, tedy na území, která nebyla pod správou Velké Británie. Tito *voortrekkeři* se usazovali za řekou Oranž a za řekou Vaal. Na jedné straně měli dostatek potravy díky velkému množství volně žijící divoké zvěře, na druhou stranu byli často vražděni zneprátelenými domorodými obyvateli.

Vootrekkeři se začali přirovnávat k biblickým Izraelitům hledajícím svou „Zemi zaslíbenou“ a začali se tedy považovat za příslušníky vyvolené rasy. Naproti tomu je Britové vnímali jako primitivy utíkající od civilizovaného světa.³⁴

V první fázi *Velkého Treku* se dalo do pohybu asi 6 000 mužů se svými rodinami a usadili v oblasti severovýchodně od Kapska, kde v roce 1838 založili republiku Natalia. Její poměrně krátká existence byla způsobena tím, že Britové si potřebovali udržet přístup k přístavu Durban, který byl klíčovým místem pro spojení s Indií. O 4 roky později tak byly vyslány britské jednotky k okupaci přístavu a v roce 1843 byl celý Natal zabrán jakožto britská kolonie.

Ti Búrové, kteří se nechtěli spokojit s britskou nadvládou, se tak dali znovu do pohybu a v konečné fázi vytvořili dvě búrské republiky na rovině holandsky zvané *veld*. Transvaal (nebo také Jihoafrická republika) byl schválený konvencí v Sand River ze 17. ledna 1852 a Svobodný oranžský stát ustanovený 23. února 1854 Bloemfonteinskou konvencí. Obě konvence Britové schválili zejména z toho důvodu, že již sami neměli zájem na dalším rozšiřování území, spojené vždy s novými finančními náklady.

Tímto vznikly na území jižní Afriky čtyři státní celky – jednak dvě výše zmíněné búrské republiky, a dále pak britské kolonie Natal a Kapsko. Transvaal i Svobodný oranžský stát tedy fungovaly jako republiky v čele s prezidentem a jednokomorovým parlamentem místně zvaným *volksraad*. Jistá míra závislosti búrských republik na Velké Británii však stále existovala, i přesto že koruna uznala jejich samostatnost. Důvodem byly finanční problémy nových republik a svou roli hrál i fakt, že Svobodný oranžský stát přímo sousedil s Kapskem a snažil se tak udržovat nekonfliktní vztahy.

³³ PRETORIUS, F., str. 2.

³⁴ LEE, Emanoel. *To the Bitter End: a Photographic History of the Boer War 1899-1902*. Viking. Harmondsworth 1985, str. 21.

Obě republiky navíc sužovaly problémové vztahy s domorodým obyvatelstvem, se kterým vedly časté války.

Ani vztahy mezi oběma novými státy nebyly po celou dobu klidné. Naopak se vyhrotily až do občanské války odehrávající se mezi lety 1860-64 poté, co se Marthinus Wessels Pretorius³⁵, původně prezident Jihoafrické republiky, nechal zvolit i prezidentem Svobodného oranžského státu ve snaze spojit obě území. Pretorius byl však donucen na svou druhou funkci rezignovat.

1.3 Objev ložisek diamantů a zlata

Zlomový okamžik nastává v roce 1867, kdy jsou náhodou objevena naleziště diamantů při řece Oranž, což pochopitelně podnítilo velký zájem o tuto oblast. Zprvu byly diamanty nalezeny pouze v okolí řeky, ale později se začalo s tzv. suchou těžbou v místě, okolo kterého postupně vyrostlo město Kimberley. Začala se řešit otázka, komu patří daná území. Oranžský stát, který o ně měl též zájem, požádal Brity, aby celou záležitost vyřešili. Byl stanoven nezávislý arbitr, jehož verdikt z roku 1871 zněl, že území patří Nicholasu Waterboerovi jakožto vůdci místního kmene Griquů. K velkému rozhořčení búrských republik však Británie anektovala toto území západního Griqualandu³⁶ a všechna diamantová pole tak spadla na konci 70. let 19. století pod správu Kapské kolonie.³⁷

Od roku 1877 pak řešil Transvaal velké finanční problémy, které ještě umocňovala stálá hrozba od kmenů Pedi a Zulu žijících v okolí. Britský ministr kolonií Lord Carnarvon se rozhodl využít situace k realizaci své myšlenky spojení jižní Afriky ve federaci, která by byla soběstačná z hlediska obrany a Spojené království by tudíž do ní nemuselo nadále vkládat finanční prostředky, a Transvaal anektoval.³⁸ Reakcí na tento krok byla otevřená revolta transvaalských Búrů pod vedením Paula Krügera (pozdějšího prezidenta Jihoafrické republiky zvoleného roku

³⁵ M. W. Pretorius je zakladatelem hlavního města Transvaalu Pretorie, k čemuž došlo v roce 1855. Už jeho otec Andries Pretorius měl významné postavení v rámci búrského národa, neboť byl jednou z vůdčích osobností *Velkého Treku*. (<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/475593/Marthinus-Wessel-Pretorius>), [8/3/2012].

³⁶ Západní Griqualand je území severního Kapska ležící na sever od řeky Oranž, jižně od Bečuánska a západně od Transvaalu a Oranžského svobodného státu. (PRETORIUS, F., str. 166.)

³⁷ LEE, E., str. 22.

³⁸ WARWICK, Peter. *The South African war. The Anglo-Boer War 1899-1902*. Longman. Harlow 1980, str. 13.

1883), známé jako transvaalská válka, první búrská válka nebo také první válka za svobodu.³⁹ Ozbrojený konflikt započatý v prosinci roku 1880 skončil famózním úspěchem búrského komanda pod vedením Nicolaase Smita v bitvě u Majuby 27. února 1881. Toto vítězství bylo velmi proslavené mezi Afrikánci a bylo ještě mnohokrát vzpomínáno při druhé búrské válce jakožto symbol pokoření britské moci. Búrové v této bitvě přišli o pouhé 2 muže, zatímco Britové o 92 včetně svého velitele.⁴⁰ Tato porážka vedla k uzavření příměří 6. března 1881.

Konečná jednání se pak odehrávala v srpnu 1881 v Pretorii, kde se zástupci Transvaalu Paul Krüger, generál Joubert⁴¹ a Martin Wessel Pretorius (označovaní jako triumvirát) dohodli na budoucím uspořádání republiky, která měla opět získat svou samostatnost. Svobodně rozhodovat však mohla pouze ve vnitřních záležitostech, zatímco ve vnějších a v těch, které se týkaly domorodého obyvatelstva, musela být rozhodnutí podřízena Velké Británii.

Prezident Krüger však nebyl spokojený se stavem věci a na konci roku 1883 podnikl diplomatickou cestu do Londýna, kde využil oslabení britské vlády vyplývající z problémů v Egyptě, a přiměl ji k uzavření nové dohody. Díky této londýnské konvenci z roku 1884 nejenom že Transvaal získal svobodu ve výnosech týkajících se černošského obyvatelstva, ale jeho další rozhodnutí byla limitována pouze jedinou podmínkou: „Jihoafrická republika neuzavře žádnou smlouvu ani závazek s jiným státem nebo národem než s Oranžským svobodným státem ani s žádným domorodým kmenem na východ nebo západ od republiky, pokud to nebude schváleno Jejím Veličenstvem Královnou.“⁴²

V roce 1886 pak došlo k dalšímu klíčovému okamžiku v dějinách búrských států, který měl zásadní vliv na vznik druhé búrské války, a sice objevení ložisek zlata v oblasti jižního Transvaalu zvané Witwatersrand nebo také zkráceně pouze Rand.

To vedlo k okamžitému rozvoji těžby tohoto drahého kovu, která byla spojena zejména s městem Johannesburg, podobně jako bylo město Kimberley spjata

³⁹ *Tamtéž.*

⁴⁰ NERAD, Filip. *Búrská válka*. Nakladatelství Aleš Skřivan ml. Praha 2004, str. 23.

⁴¹ Petrus Jacobus Joubert (zvaný většinou Piet) se vyznamenal již v první búrské válce a poté se stal celkem čtyřikrát oponentem Krügera v prezidentských volbách v Transvaalu, a to v letech 1883, 1888, 1893 a 1898, avšak vždy neúspěšně. (<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/306603/Petrus-Jacobus-Joubert>), [10/03/2012].

⁴² WARWICK, P. *The South African war*, str. 13.

s těžbou diamantů. Zlatá horečka sem přilákala velké množství imigrantů⁴³ (zejména z Británie), pro které se vžil místní název *uitlander*. Nastalá situace dovedla společnost do velkého napětí. *Uitlander*, jejichž počet se zanedlouho vyrovnal počtu původních obyvatel, měli zájem na účasti v politických záležitostech. V obavě z nárůstu jejich vlivu, který by mohl v krajním případě vést až k odhlasování připojení státu k britským koloniím, bylo v roce 1890 ze strany transvaalské vlády zavedeno, že cizinci mohou získat volební právo až po 14ti-letém pobytu v zemi (místo dosavadní podmínky 5ti-letého pobytu).⁴⁴ Jako jistý ústupek byl však přijat tzv. *Druhý volksraad*, do něj mohli volit jedinci již po dvou letech pobytu a po čtyřech letech mohli být i zvoleni. Kompetence tohoto sboru však byly značně omezené, rozhodoval pouze o záležitostech spojených s důlním průmyslem a navíc usnesení musel schválit původní parlament, jenž se od té doby nazýval *První volksraad*⁴⁵ a těšil se jistému nadřazenému postavení.

V souvislosti s rozvíjejícím se těžebním průmyslem je na místě připomenout postavu Cecila Rhodese (1853-1902), kterého Křivský se Skřivanem označují jako „kapského Napoleona.“⁴⁶

Původně přijel do Afriky ze zdravotních důvodů ve svých 17 letech, ale usídlil se tu natrvalo. Přestože měl nejprve pracovat na bavlníkových plantážích, byl rychle stržen možností zbohatnout těžbou diamantů a odstěhoval se do Kimberley. V roce 1880 založil vlastní společnost zabývající se těžbou diamantů, kterou později přebudoval v obrovský koncern nazvaný *De Beers Consolidated Mines*⁴⁷ a získal tak monopol v této oblasti, což mu přineslo nejen pohádkový finanční obnos, ale také budoucí politickou kariéru. V 90. letech tato společnost vlastnila 90% světové produkce diamantů.⁴⁸ Po objevení zlatých žil na Randu začal podnikat i v tomto odvětví a jeho společnost *Consolidated Goldfields* společně s *Wernher, Beit and Co* většinově ovládla zlaté doly, z nichž samozřejmě čísel obrovský zisk, poněvadž „na

⁴³ Nové osídlování v oblasti Johannesburgu a jeho rychlý rozkvět dokládá *Příloha 3*.

⁴⁴ PRETORIUS, F., str. xxxi.

⁴⁵ NERAD, F., str. 31.

⁴⁶ Ve spojitosti s Cecilem Rhodesem je však termín „Napoleon jižní Afriky“ používán už v dobových českých periodikách.

⁴⁷ Společnost vznikla z původně Rhodesovy důlní společnosti *De Beers Mining Company* spojením s podniky Alfréda Beita a Barneyho Barnata díky finanční podpoře Rotschildů. (NERAD, F., str. 21)

⁴⁸ Encyclopaedia Britannica, (<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/501604/Cecil-Rhodes/>), [10/03/2012]

konci 19. století pocházela více než čtvrtina světové produkce zlata právě z Randu.⁴⁹

Jakožto nekompromisní zastánce myšlenky britského imperialismu bylo jeho cílem nejen spojit Afriku od Kapského Města po Káhiru pod britskou vlajku, ale učinit z celé jižní Afriky jednotné území pod správou britské koruny. Zasadil se tu o rozšíření anglických držav o protektorát Bečuánsko, a později získal i území nazvané po něm samotným Rhodesie, o kterém doufal, že se stane druhým Witwatersrandem a on sám vydělá zároveň i těžbou zlata. V roce 1890 se pak stal ministerským předsedou Kapské kolonie.

1.4 Jamesonův vpád a cesta k druhé búrské válce

Britská aktivita v Africe vedla k tomu, že v první polovině 90. let 19. století byly búrské státy ze všech stran obklopeny britským územím kromě východní hranice, kde Transvaal sousedil s Portugalskou východní Afrikou, jejímž hlavním přístavem byl Lourenço Marquez.⁵⁰ Pro zachování styku se zahraničím prosadil prezident Krüger stavbu železnice vedoucí z Pretorie do tohoto přístavu, jež byla známá jako „Delagojská dráha“ a na kterou získal velkou půjčku od bankovního domu Rotschildů.⁵¹

Napětí v Transvaalu pak částečně kulminovalo na konci roku 1895, kdy se připravovalo povstání proti Krügerově vládě podněcované opozicí tvořenou zejména *uitlanders* ve spolupráci se samotným Rhodesem. Dr. Leander Starr Jameson, osobní lékař a přítel Rhodese, měl pak povstání podpořit vojensky a svrhnout Krügerovu vládu. Celá akce měla působit dojmem, že v Johannesburgu dojde k povstání, které bude třeba vojensky potlačit, což měla být záminka pro Jamesonův vpád do země. Na poslední chvíli se však datum povstání posunulo, takže logicky se měl posunout i vojenský útok, protože jinak by pro takovou akci nebyla omluva. Jameson vzal však rozhodnutí do svých rukou a se 600 muži vpochoval z Bečuánska do Transvaalu, ale již 2. ledna 1896 ho obklíčilo búrské komando vedené generálem Pietem Cronjém. Všichni účastníci včetně Jamesona byli zajati. Toto z pohledu iniciátorů

⁴⁹ NERAD, F., str. 27.

⁵⁰ Lourenço Marquez je dnešní město Maputo, tedy metropole Mozambiku.

⁵¹ KŘIVSKÝ, Petr a SKŘIVAN, Aleš. *Století odchází: světa a stíny "belle époque"*. Aleš Skřivan ml., Praha 2004, str. 246.

fiasko také vedlo k politickému pádu Cecila Rhodese, který byl nucen abdikovat ze své funkce ministerského předsedy Kapska.

Jakmile se o Jamesonově vpádu dozvěděl ministr kolonií Sir Joseph Chamberlain⁵², okamžitě se od této akce distancoval (přestože s ní byl jakožto tvrdý zastánce britského imperialismu spojován), neboť se obával poškození mezinárodní pozice Spojeného království.

Ačkoliv britské obyvatelstvo včetně samotné královny tento útok spíše vítalo a britský tisk dokonce akci označil jako „odvážný pokus zachránit ubohé ženy a děti v Johannesburgu vydané na milost Búrům“⁵³, veřejné mínění na kontinentě stálo naopak na straně Búrů. Výrazným způsobem se za Búry postavil i německý císař Vilém II., který zaslal do Transvaalu dopis, ve kterém vyjádřil svou podporu.

V Oranžském státě došlo k prezidentským volbám a v roce 1896 byl zvolen prezidentem Marthinus Theunis Steyn⁵⁴, který Krügerovu politiku podporoval. Došlo tak k většímu sblížení těchto dvou búrských republik.

Jamesonova akce upozornila na fakt, že musí být oba státy schopné obrany vůči potencionálnímu nepříteli, a tak vlády uvolnily značné peníze na zbrojení a stavbu opevnění. Zbraně pořizovali zejména z Francie a z Německa a nechyběly mezi nimi legendární pušky značky Mauser. Zároveň si v roce 1897 oba státy potvrdily platnost dohody z roku 1889, podle které si přijdou na pomoc v případě ohrožení samostatnosti jednoho z nich.

Ke zhoršení vztahů mezi búrskými republikami a Británií došlo v roce 1897 s nástupem Sira Alfreda Milnera na pozici vysokého komisaře v jižní Africe. Milner byl znám jako zásadní obhájce britské nadvlády v jižní Africe, která mohla být ohrožena vzrůstem afrikánského nacionalismu.

Následujícího roku vyhrál v prezidentských volbách v Transvaalu opět Paul Krüger, jehož postavení bylo značně posíleno Jamesonovým vpádem z přelomu let 1895/6.

Milner své nekompromisní stanovisko vůči Búrům vyjádřil v dopise adresovaném Chamberlainovi 23. února 1898, ve kterém napsal, že „není jiná cesta

⁵² Sir Josef Chamberlain byl také otec pozdějšího britského ministerského předsedy Nevilla Chamberlaina, který se účastnil podpisu Mnichovské dohody.

⁵³ NERAD, F., str. 45.

⁵⁴ V české literatuře se setkáváme s tvarem Steijn (u F. Nerada) i tvarem Steyn (u O. Hulec), anglicky psaná literatura pak používá tvar Steyn.

z potíží v jižní Africe než reforma Transvaalu nebo válka.“⁵⁵ Současně s tím však vyjádřil své přesvědčení, že reformy jsou beznadějně a zbývá tedy jediné řešení. Logicky tak jeho politika spočívala v zostřování vztahu anglicky mluvícího obyvatelstva republiky vůči Krügerovi a přesvědčování britských médií o vážnosti situace jejich soukmenovců v jižní Africe. Snažil se tak uměle přecenit význam celé záležitosti, aby získal ospravedlnitelný důvod pro svou další politiku.

Britská vláda však poměrně dlouho zaujímal vyčkávací taktiku, neboť si nebyla zcela jista vztahem evropských mocností k jejím dalším aktivitám v Africe a Asii (jednalo se zejména o Francii v souvislosti s Fašodou, rusko-britské střetávání v Číně a Indii, pak o Portugalsko, kterému Británie slíbila půjčku za vidinu možné kontroly Delagojského zálivu a zejména přístavu Lourenço Marquez, který byl součástí Portugalské východní Afriky, a v neposlední řadě tu hrálo svou roli súdánské tažení proti mahdistům⁵⁶ pod vedením Lorda Kitchenera, pozdějšího důležitého aktéra búrské války). Milner zastával řešení jihoafrické otázky prostřednictvím války.

V březnu 1899 byla zaslána královně Viktorii petice čítající na 22 000 podpisů *uitlanderů* (podpořených Milnerem), prostřednictvím které chtěli vyjádřit nespokojenost se svým postavením, které zejména Milner označoval jako heilótské a otrocké.⁵⁷

31. května 1899 začala konference v Bloemfonteinu, které se účastnil Milner za britskou stranu a prezidenti Krüger a Steyn jako představitelé búrských republik. Oba prezidenti viděli, že vojenský konflikt je nasnadě a snažili se mu předejít. Proto Krüger navrhl snížit hranici trvalého pobytu pro získání volebního práva pro *uitlandery* z 14 let na 7. S tím se však Milner nespokojil a poté, co Krüger odmítl požadavek hranice pěti let trvalého pobytu, zrušil veškerá další jednání.

Po nezdařené konferenci tak bylo oběma stranám jasné, že jediné možné a nevyhnutelné řešení je válka. Milner proto požádal o vyslání dalších jednotek do jižní Afriky. V srpnu tak odplulo na 10 000 vojáků, což zvýšilo celkový počet britské armády v této oblasti na 22 000 mužů.

⁵⁵ WARWICK, Peter. *The South African war*, str. 16.

⁵⁶ Mahdisté byli zastánci Al-Mahdího, které Kitchener porazil v bitvě u Ummdurmánu roku 1898 a přispěl tak k získání Súdán pod anglo-egyptskou nadvládou.
(<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/428303/Battle-of-Omdurman>), [4/3/2012].

⁵⁷ PRETORIUS, F., str. xxxvi.

Krüger ovšem nemohl pouze s neklidem přihlížet hromadění britské vojenské moci, a tak byla v září vyhlášena mobilizace všech mužů od 16 a 60 let. Steyn, rozhodnutý dostát dohodě o pomoci z roku 1897 měl reagovat slovy: „V den, kdy řeknu válka, bude to válka do hořkého konce.“⁵⁸ Také Oranžská republika mobilizovala a búrská armáda čítala celkem na 32 000 mužů.

9. října 1899 se pak Transvaal rozhodl poslat Velké Británii ultimátum, ve kterém mezi hlavními body požadoval stažení britských jednotek od hranic republik a zákaz přistání dalších posil britské armády u afrických břehů. Spojené království dostalo 48 hodin na akceptování požadavků. V opačném případě bylo řečeno, že Transvaal bude „s velkou lítostí donucen pohlížet na tuto akci jako na oficiální vyhlášení války.“⁵⁹ Toto ultimátum bylo v Británii vděčně přijato, jelikož umožnilo pohlížet na búrskou republiku jako na agresora války a ultimátum bylo odmítnuto se slovy, že „vláda Jeho Veličenstva obdržela s velkou lítostí nekompromisní požadavky vlády Jihoafrické republiky“⁶⁰ a podmínky pokládá za „nemožné k diskuzi“.⁶¹

Situace již tedy neměla jiného východiska než vojenského střetu. „V 17 hodin 11. října 1899 anglo-búrská válka vypukla.“⁶²

⁵⁸ LEE, E., str. 25.

⁵⁹ PRETORIUS, F., str. xxxviii.

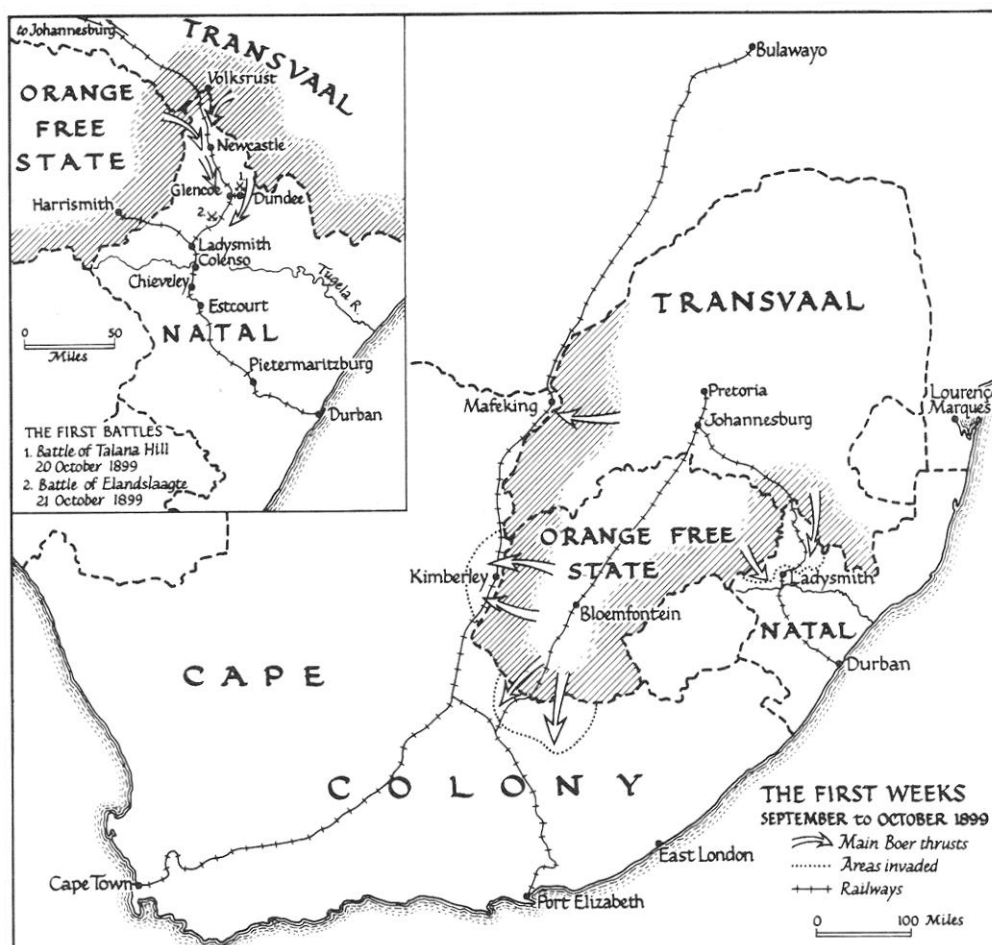
⁶⁰ NERAD, F., str. 73.

⁶¹ *Tamtéž.*

⁶² PRETORIUS, F., str. xxxviii.

1.5 Anglo-búrská válka 1899-1902

Obrázek 1 - První týdny války⁶³

Anglo-búrská válka začala výboji búrských vojsk na britská území ve čtyřech směrech – na východě do Natalu, na severozápadě na město Mafeking, jihozápadně na město Kimberley a přes řeku Oranž do východního Kapska.⁶⁴ Výboje se tak upínaly k místům, kterými vedly železnice a která bylo zásadní ovládnout kvůli dopravě a zejména zásobování britské armády.

V první řadě tedy bylo důležité obsadit města Mafeking a Kimberley, která ležela na spojnici mezi Rhodesií a Kapskou kolonií. Byla tu však ještě další věc – v Kimberley sídlil sám Cecil Rhodes a navíc nesmíme zapomenout ani na fakt, že toto město mělo podstatná ložiska diamantů. Mafeking pak bylo místem, odkud vpádl Jameson se svým vojskem při svém vpádu v roce 1895. Ladysmith ležící východně od Oranžského svobodného státu byl největší zastávkou na cestě do důležitého

⁶³ LEE, E., 86.

⁶⁴ Tamtéž, str. 85.

přístavu Durban. Útokem do Kapska pak představitelé Búrů sledovali potenciální možnost vyvolání povstání Afrikánderů⁶⁵ žijících v této britské kolonii, čímž by došlo k otřesení pozice Velké Británie na jihu Afriky, což nakonec mělo vést k obnovení jednání mezi oběma stranami.

V prvních týdnech došlo k několika bitvám, po kterých se Búrové sice stáhli, ale výsledky bitev nelze zároveň označit za vítězství Britů. K velkým búrským úspěchům pak docházelo od poloviny října do konce roku 1899, kdy se jim podařilo obsadit města Mafeking a Kimberley (ve kterém zůstal uvězněn Cecil Rhodes) a Ladysmith. V tuto chvíli dokonce Búrové „snili o tom, že by se mohli zmocnit obou anglických kolonií a vytvořit z celé jižní Afriky jeden ‚velký afrikánský stát.‘“⁶⁶

Přestože do jižní Afriky byly z Anglie posílány neustále posily a koně, více se dařilo Búrům. Británie pak upadla do krize po tzv. černém týdnu, kdy 10. prosince byly jednotky britského generála Williama Gatacra poraženy búrským vojskem vedeným generálem Louisem Bothou v bitvě u Stormbergu. Následujícího dne v bitvě u Magersfonteinu slavili úspěch opět Búrové pod vedením Pieta Cronjého a Jacoba Herculaaase de la Reye (zvaný Koos), stejně tak jako 15. prosince u Colensa, kdy Búrové útočili ze zákopů vyhloubených podél řeky Tugely. Poměr ztrát byl velmi nevyvážený – na britské straně to bylo téměř 1200 mužů, zatímco Búrové přišli pouze o 38 mužů.⁶⁷

Tento týden značně otřásl pozicí Británie, která ztratila naději, že by válka mohla být rychlá, jak se předpokládalo. O této nemilé události, kterou Spojené království ve své historii zaznamenalo, později Arthur Conan Doyle napsal: „Týden trvající od 10. do 17. prosince 1899 byl ten nejčernější, který naše generace zažila a pro britskou armádu nejkatastrofálnější událostí tohoto století.“⁶⁸

Zároveň byly britské neúspěšné aktivity kritizovány i v očích veřejného mínění a vedly k výměně vrchního velení britské armády. Místo generála Bullera byl do čela postaven generál Frederick Sleigh Roberts, rodák z Indie, kde také získal své první vojenské zkušenosti a generál Horatio Herbert Kitchener, jenž se vyznamenal v 90. letech v bojích Súdánu.

⁶⁵ Afrikánderi byli ti holandsští usedlíci, kteří se neúčastnili *Velkého Treku*, ale zůstali v Kapsku. Byli to tedy kapšti Búrové. Obyvatelé búrských republik při válce doufali v povstání těchto Afrikánderů a připojení k revoltě proti Británii.

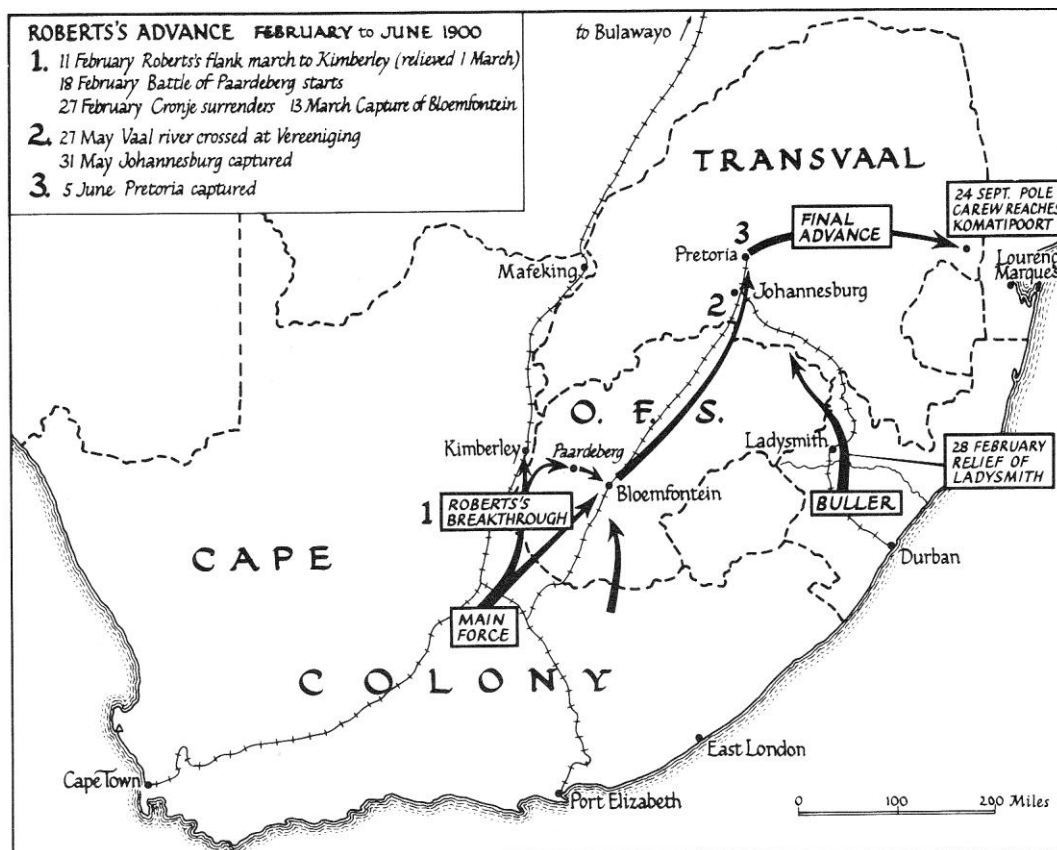
⁶⁶ HULEC, O., str. 152.

⁶⁷ NERAD, F., str. 95.

⁶⁸ WARWICK, Peter. *The South African war*, str. 59.

I přesto však série britských neúspěchů pokračovala, a to například bitvou u Spionkopu 24. ledna 1900, ještě stále pod Bullerovým vedením.

Obrázek 2 - Obrat ve válce - britské dobývání búrských států⁶⁹

V únoru 1900 se již situace obrátila a úspěch zaznamenávala britská strana. Nejprve došlo 15. února k osvobození města Kimberley Robertsovou armádou, která také vyhrála bitvu u Paardebergu 27. února, což Britové vítali jako zadostiučinění za velké ponížení v prohrané bitvě u Majuby v tento den před 19 lety. A o den později se podařilo osvobodit město Ladysmith, které Búrové drželi v obležení téměř čtyři měsíce.

Tyto únorové události znamenaly skutečný obrat ve válce, kdy se Búrové z ofenzivních akcí museli stáhnout a naopak Britové začali postupovat vpřed.

Na začátku března prezident Krüger a Steyn poslali výzvu britskému ministerskému předsedovi Salisbury⁷⁰ o ukončení válečného konfliktu

⁶⁹ LEE, E., str. 102.

⁷⁰ Robert A. T. Gascoyne-Cecil byl 3. markýz ze Salisbury, který byl ministerským předsedou Spojeného Království v letech 1885-6, 1886-92 a 1895-1902. (PRETORIUS, F., str. 81)

s podmínkou zachování samostatnosti obou států. Z Británie se jim však dostalo odpovědi, že vláda „není připravena uznat nezávislost ani Jihoafrické republiky, ani Oranžského svobodného státu.“⁷¹

Británie tak nadále pokračovala v útoku, který byl namířen k obsazení Bloemfonteinu (k čemuž došlo 13. 3. 1900), tedy hlavního města Oranžského svobodného státu a zároveň vytlačování Búrů ze severního Kapska, kde se jim nepodařilo docílit požadované podpory místního afrického obyvatelstva, a tak se tato oblast vrátila pod kontrolu Britů.

17. března bylo rozhodnuto o kompletní změně vojenské strategie ze strany búrských republik a byl schválen přechod ke guerillové válce. Ten spočíval v rozdělení armády na menší komanda, která byla snáze a rychleji mobilní. Búrové chtěli využít výhody, že jsou místní a dobře znají terén, což jim umožňovalo rychlé výpady proti britským jednotkám. S tím také souvisela záškodnická činnost spočívající v přerušování telegrafních a telefonních drátů, ničení mostů přes řeky nebo kladení překážek na železnici za účelem vykojení vlaků a získání zásob původně určených pro nepřítele. Búrové také chtěli samozřejmě využít toho, že potravu a pití budou moci získávat od spřátelených obyvatel obou republik.

V květnu Britové vyhlásili anexi Oranžského svobodného státu a začlenili ho jako Kolonii Oranžské řeky⁷² do svého impéria. Tím považovali tuto původně búrskou republiku za obsazenou a mohli tak pokračovat dále na sever směrem Transvaal. 31. května byl obsazen Johannesburg a o 5 dní později i Pretorie.

V září 1900 tak došlo k již druhé anexi Transvaalu pod britskou korunu. Během října a listopadu však zesílily útoky búrských komand a dokonce se oranžská komanda dostala opět do Kapska a znovu se snažila o povzbuzení kapských Búrů k vystoupení proti britské vládě. Ani tentokrát však nebylo povstání úspěšné.

Dokonce byl diskutován (již podruhé) nápad, že by Búrové vyhodili do povětří zlatonosné doly na Randu. Sice by tím byli potrestáni hlavně majitelé důlních společností, o kterých se věřilo, že jsou původci celé války, ale na druhou stranu zde panovala obava z reakce evropských mocností, protože zde těžily i například německé či francouzské společnosti.

Na podzim roku 1900 došlo k novým parlamentním volbám v Británii. Chamberlain se rozhodl využít obratu ve válce a právě anexe Transvaalu byla dobrou

⁷¹ NERAD, F., str. 133.

⁷² *Tamtéž*, str. 137.

příležitostí pro vypsání voleb. Mužem číslo jedna se stal právě Sir Joseph Chamberlain, jehož masová kampaň, která volbám předcházela, apelovala na britský nacionalismus. Útoky na opoziční liberální stranu byly ve znamení karikatur, které znázorňovaly její členy jako búrské kolaboranty a obdivovatele Krügera. Chamberlain také hlásal, že „hlas pro liberály je hlas pro Búry.“⁷³ Liberalisté se svým protiválečným postojem nakonec volby prohráli a úspěchy tak slavila konzervativní strana spojená s unionisty.

V guerillové válce měli velkou výhodu Búrové, neboť dobře znali zdejší terén a byli zvyklí na místní podmínky. I Britové tak museli uzpůsobit svou taktiku boje. Brzy však začali být vůči svým nepřátelům nekompromisní a začali vypalovat jejich farmy a zřizovat koncentrační tábory pro ženy a děti. Zároveň potřebovali zabránit volnému pohybu búrských komand, a tak začali stavět malé pevnůstky a do prostorů mezi nimi pokládat plot z ostnatého drátu, který značně stěžoval búrské útoky. Tato opatření se uskutečňovala zejména podél železničních tratí, které byly velmi častým cílem partyzánských útoků. Do konce války tak bylo postaveno na 8 000 těchto pevnůstek a nataženo skoro 6 000 km ostnatého drátu. Navíc Britové celkově zničili asi 30 000 farem.⁷⁴

Postupně se tak pod nátlakem búrské obyvatelstvo dělilo na ty, kteří se vzdali (nazývání *hensoppers* – blízké anglickému termínu *handsuppers*, čili ti, kdo dávají ruce vzhůru na znamení kapitulace) a na ty, kteří odolávali a chtěli bojovat až do úplného konce (těm se říkalo *bittereinders* – blízké anglickému *bitterenders*, tedy ti, kdo bojují do hořkého konce). Zadržení Búrové pak byli často deportováni na odlehlé ostrovy, zejména na Sv. Helenu⁷⁵, Bermudy, Cejlon, anebo do Indie.⁷⁶

Lord Kitchener prosazoval taktiku tzv. čištění země nebo také spálené země, která byla neúprosná vůči běžným obyvatelům, zato vysoký komisař Milner se přikláněl spíše k plánu chráněných území, který spočíval v postupném ovládnutí okresů od centra k periferii, přičemž Britové začali obsazovat další okres až poté, co byl ten předchozí plně ovládnut a byla v něm tak vyloučena záškodnická činnost komand.

⁷³ NERAD, F., str. 152.

⁷⁴ WARWICK, P. *The South African war*. str. 61.

⁷⁵ Na Sv. Helenu byl jako vězeň poslán například generál Piet Cronjé. (PRETORIUS, F., str. 111)

⁷⁶ WARWICK, P. *The South African war*, str. 62.

V lednu 1901 se pak začalo mluvit o případných mírových jednáních, ke kterým došlo 28. února 1901 v Middelburgu mezi Lordem Kitchenerem a búrským generálem Bothou. V první řadě britská strana zamítla myšlenku udělení samostatnosti búrským republikám a dále se rozhodovalo zejména o nakládání se zajatci, tresty pro rebely atp. Do záležitosti se však vložil Milner, kterému přišly navržené ústupky vůči búrskému obyvatelstvu příliš velkorysé. Největší rozpor se týkal trestání nepřátel. Kitchener, který chtěl již válku ukončit za každou cenu, jelikož by rád získal post vrchního velitele armády v Indii, což považoval za vrchol své kariéry⁷⁷, navrhoval, aby se jediným trestem pro rebely stalo odebrání volebního práva, protože neviděl smysl v jejich věznění poté, co válka skončí. To se však zdálo mírné jak Milnerovi, tak Chamberlainovi. Ti požadovali pro zajatce tvrdší tresty. Búrské straně však tento návrh přišel neakceptovatelný a generál Botha od jednání ustoupil.

Po těchto jednáních Británie ve své taktice ještě přitvrdila, aby donutila Búry ke kapitulaci. Začala dokonce ze zajatců formovat oddíly zvědů a průvodců, které měly pomáhat britské straně. Těmto oddílům, které se v Transvaalu nazývaly národní zvědobové (*National Scouts*) velel Andries Cronjé⁷⁸ a v čele oddílu dobrovolníků Kolonie Oranžské řeky (*Orange River Colony Volunteers*) stál Piet de Wet, což byl bratr významného búrského generála Christiaana de Weta. Ten samozřejmě pokládal bratrovo počínání za zradu. Na počátku roku 1901 zaslal Piet svému bratrovi dopis, ve kterém se snažil vysvětlit své jednání:

„Milý bratře,

doslechl jsem se, že jsi tak rozzlobený, že jsi se mě rozhodl zabít a viníš mě z velezrady. Necht' ti Bůh nedá příležitosti prolévat více nevinné krve. Když jsem viděl, jak nás Britové porážejí, napsal jsem prezidentovi a žádal ho o zvážení mírových podmínek a raději se vzdát než zničit zemi a vyhladovět lid...

Myslíš si, že by některý národ byl tak bláznivý, že by nechal zabít tisíce mužů a utratil miliony peněz a pak nám dal republiky [tzn. bývalý Transvaal a Oranžský svobodný stát - pozn. M. K.] a potřebný kapitál k jejich řízení? Odlož na chvíli stranou své vášnivé pocity a použij zdravý rozum a budeš se mnou souhlasit, že

⁷⁷ NERAD, F., str. 198.

⁷⁸ Andries Cronjé byl mladší bratr generála Pieta Cronjého. (PRETORIUS, F., str. 109)

nejlepší věcí jak pro lid, tak pro zemi je poddat se a být loajální k nové vládě a snažit se získat spolehlivou vládu.“⁷⁹

Muži, kteří se do těchto oddílů přidali, za své služby nejprve získali možnost nechat si část zabaveného búrského majetku a později dostávali i plat. Zástupci vlastního národa je samozřejmě považovali za zrádce, a pokud jim padli do zajetí, neváhali popravit. Co se týče počtů, E. Lee uvádí, že do února 1902 se k britské armádě přidalo téměř na 1500 mužů z Transvaalu a okolo 480 z Oranžského svobodného státu.⁸⁰ Mimo tyto speciální oddíly se mezi Búry nacházeli i ti, kteří se stali přímou součástí britských jednotek.

V polovině roku 1901 však již byla značně nespokojená i londýnská vláda, která nehodlala dále do války investovat finanční prostředky a zatlačila na Kitchenera, aby nejpozději do konce roku válku ukončil. V opačném případě se měl snížit počet vojáků v jižní Africe z 250 000 na 140 000.⁸¹

Búrové podnikli ještě několik výpadů do Kapska a Natalu, avšak místní afrikánské obyvatelstvo se již zdráhalo s nimi spolupracovat. Komanda tak ztratila možnost přísunu zásob, potravy či čerstvých koní jako dříve.

Na počátku roku 1902 Kitchener věřil, že opatření vůči domácímu obyvatelstvu a búrským komandům jsou dostatečně tvrdá a že nebude trvat déle než pár měsíců než Búrové uznají svou bezvýchodnou situaci. Přesto však ještě v březnu došlo k úspěšnému búrskému tažení, kdy búrský generál de la Rey zajal lorda Methuena s 600 muži u Tweeboschu. Tato akce však měla na celkovou situaci jen minimální dopad.

V lednu 1902 se začalo uvažovat o mírových jednáních. Důležitý krok v tomto směru učinil holandský předseda vlády Abraham Kuyper, který se nabídl zprostředkovat mezi oběma stranami zastavení bojů. Od dubna docházelo k novým návrhům mírových řešení, která byla dlouze diskutována, ale Milner a Kitchener odmítali jakékoliv dohody, pokud se představitelé Búrů bezpodmínečně nevzdají myšlenky na nezávislost republik.

Finální jednání proběhla ve Vereenigingu, kde se 31. května 1902 dohodla většina zástupců bývalých búrských republik (v poměru 54 ku 6) na konečné kapitulaci a ještě téhož dne byl v Pretorii podepsán mír. Za Británii se podepsal

⁷⁹ LEE, E., str. 122-4.

⁸⁰ *Tamtéž* str. 172.

⁸¹ NERAD, F., str. 206.

Milner a Kitchener a za Oranžský svobodný stát významný generál Christiaan de Wet zastupující funkci prezidenta a za Transvaal dočasný prezident a bývalý generál Schalk Burger.

Mezi hlavní podmínky míru patřila ztráta nezávislosti republik, naopak jihoafrická holandská měla být jako angličtina vyučována ve školách a mohla být používána u soudů a Británie se zavázala poskytnout sumu 3 milionů liber na rekonstrukci zdevastovaných regionů bývalých búrských republik.⁸²

„Aby [Búrové – pozn. M. K.] svou kapitulaci před světem obhájili, sepsali seznam šesti důvodů, které je k tomuto rozhodnutí donutily:

- 1) Zničená země nepřítelem, která neumožňovala získávat potraviny pro rodiny ani pokračování války
- 2) Utrpení a umírání žen a dětí v koncentračních táborech
- 3) Ozbrojování domorodců, kteří vraždili civilisty
- 4) Britskou hrozbu, že dojde k zabavování jejich majetku
- 5) Nemožnost zadržovat britské zajatce, a tak způsobovat britské armádě nějaké ztráty
- 6) V boji pokračovala jen strádající hrstka občanů proti ohromné přesile nepřítele, což činilo šanci na konečné vítězství nereálnou“⁸³

Po válce se tedy Transvaal i Oranžsko začlenily pod britskou správu a obě dříve zneprátelené strany hledaly cestu k rychlému obnovení zdevastovaných zemí a návratu k normálnímu životu. Velký důraz se opět kladl na těžbu zlata a diamantů. V roce 1910 pak došlo ke sloučení čtyř kolonií dané oblasti v Jihoafrickou unii, která se skládala z Kapska, Natalu, Oranžska a Transvaalu. Tato unie, jejímž prvním ministerským předsedou se stal bývalý búrský generál Louis Botha, za což sklidil od Búrů značnou kritiku, se stala předchůdcem dnešní Jihoafrické republiky.

1.5.1 Reakce veřejného mínění

Postoj velmocí k anglo-búrské válce byl poměrně neutrální oproti veřejnému mínění, které nadšeně projevovalo sympatie vůči Búrům a naléhalo nejen prostřednictvím tisku na účast svých států ve válce. K tomu docházelo zejména

⁸² PRETORIUS, F., str. 473.

⁸³ NERAD, F., str. 220-1.

v Nizozemsku a Německu, kde vznikaly spolky podporující Búry a dokonce například v cirkusech se hrála představení znázorňující britské porážky v jihoafrické válce.⁸⁴ Ve Francii vznikaly v tisku velmi útočné články umocněné myšlenkou na odvetu za pokoření při fašodské krizi a za negativní komentáře směřované na Francii ve spojení s Dreyfusovou aférou. Veřejné mínění i v dalších státech, ať už mluvíme o Rusku, Belgii nebo skandinávských zemích, bylo na straně Búrů.

S tím také souviselo zapálení některých odvážlivců pro odjezd do jižní Afriky jako dobrovolníků na straně protibritské. Nejvíce těchto bojovníků pocházelo z Německa a Nizozemska, z nichž byly tvořeny i celé národní jednotky. Ale byl tu i značný počet Francouzů, Rusů, Irů a také Belgičanů.

Poněkud jiná situace byla ve Spojených státech, kde na jedné straně také byly založeny probúrské spolky, ale „obecně nenabýly protibritské nálady v americké společnosti, díky společnému původu většiny Američanů s Brity, takových rozměrů jako v kontinentální Evropě.“⁸⁵

Veřejné mínění v Británii bylo většinově na straně svého národa, ale objevovaly se zde i probúrské nálady, které však nebyly vyjadřovány tak expresivně, jako tomu bylo v jiných evropských státech. Pokud někdo byl označen jako „pro-Búr“, označení bylo spíše dáno jeho politickými odpůrci s důrazem na zradu vlastního národa.⁸⁶

Odhlédneme-li nyní od pohledu veřejnosti na válku a budeme-li se zabývat postojem politických hlav jednotlivých států, zjistíme, že se jejich postoj značně lišil. K úplnému pochopení jejich jednání je třeba si stručně nastínit pozadí mezinárodní situace přelomu 19. a 20. století a její vazbu na anglo-búrskou válku.

Francie, navíc tradiční rival Spojeného království, byla na počátku 20. století v konfliktu s Británií, co se týče kolonií. Zásadně na sebe obě mocnosti narážely v Africe, kde francouzská území měla zaujímat pás v rovnoběžkovém směru, zatímco Británie se snažila o spojení Káhiry na severu s Kapským městem na jihu Afriky. Ke střetu došlo ve Fašodě v březnu 1899, po kterém musela Francie uznat nároky Velké Británie v povodí Nilu. Navíc byla Francie vnitřně oslabena Dreyfusovou aférou a vláda Reného Waldeck-Rousseau se zdráhala účastnit se

⁸⁴ NERAD, F., str. 104.

⁸⁵ *Tamtéž*, str. 107.

⁸⁶ WARWICK, Peter. *The South African war*, str. 240.

búrské války, pokud by se nepřipojily další evropské mocnosti. Francie se spíše snažila najít společnou řeč se Spojením královstvím než vstupovat do dalšího konfliktu.

Německo bylo ve složité situaci. Ačkoliv po Jamesonově vpádu dalo najevo náklonnost k vítězství Búrů, ve válce 1899-1902 vyjadřoval Vilém II. otevřené sympatie královně Viktorii. Musel tak čelit tlaku německého veřejného mínění a také apeloval na obyvatele Německa, aby v tisku v búrské otázce používali „klidný, věcný a rezervovaný jazyk.“⁸⁷ Naopak se uskutečnily návrhy na dohodu mezi Německem a Británií ohledně rozdělení portugalských kolonií, neboť tato země zažívala velké finanční problémy.

Rusko považovalo svou pozici ve světovém měřítku na konci 19. století za velmi silnou.⁸⁸ Došlo ke sblížení s Francií, která ho ujistila, že nemůže dojít ke smíření mezi Francií a Německem, dokud nebude vyřešena záležitost Alsaska-Lotrinska⁸⁹, ale stejně se cítilo zneklidněné možným sblížením vztahů Německa a Velké Británie, což by pro něj mohlo představovat velký problém. Chvilkové sblížení těchto velmocí však bylo negativně ovlivněno incidentem z roku 1899, kdy Britové začali zadržovat německé lodě plující do jižní Afriky, protože se obávali, že vezou náklad určený pro Búry.

Na podzim roku 1899 inicioval ruský ministr zahraničí Muravjov setkání s francouzským ministrem zahraničí Delcassém za účelem vytvoření kontinentální protibritské koalice složené z Ruska, Francie a Německa, které by se vložilo do války na straně Búrů, avšak Německo od tohoto návrhu ustoupilo a tím se od myšlenky intervence upustilo.⁹⁰ Avšak v případě úspěchu mohlo dojít k značnému oslabení pozice Británie, čehož mohly mocnosti využít k prosazení svých nároků v koloniích například v oblasti Dálného východu. Búrové dlouho doufali, že Rusko projeví aktivnější politiku v zaujímání sfér vlivu v Afghánistánu nebo Číně, což by v konečném efektu pro Británii znamenalo, že by musela část jednotek stáhnout z jižní Afriky a použít je v Asii, což by částečně oslabilo její početní převahu v búrské válce.

⁸⁷ NERAD, F., str. 103.

⁸⁸ WILSON, Keith, ed. *The international impact of the Boer War* [online]. Acumen, Chesham 2001. <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10455521>, str. 43.

⁸⁹ *Tamtéž*.

⁹⁰ *Tamtéž*, str. 66.

Spojené státy svou neutrální politikou vůči této válce podpořily počínající přátelství s Velkou Británií. Bílý dům svůj rozhodný postoj deklaroval i velkou rezervovaností ohledně přijetí zástupců búrských států při svých mírových misích.

Otázka účasti Rakouska-Uherska ve válce byla asi od počátku jasně zodpovězená. Tato středoevropská země neměla důvod vystupovat proti Velké Británii. František Josef I. měl svůj postoj vyjádřit v lednu roku 1900 v přítomnosti francouzského a ruského vyslance těmito slovy patřícími britským diplomatickým zástupcům: „Dans cette guerre je suis complètement Anglais.“⁹¹ Tímto nastínil svůj probritský postoj v dané záležitosti, který nezměnil až do konce války.

Ač tedy některé snahy na pomoc búrským republikám z kruhů vysoké politiky byly, k aktivní pomoci nikdy nedošlo, neboť pro státy bylo výhodnější držet se kurzu neutrální politiky a otevřeně proti britskému impériu stojícímu na vrcholu své moci nevystupovat, pokud v tom nebyl přímý územní zájem některé z evropských zemí. Nic na tom nezměnil ani silný nátlak široké veřejnosti, který nedokázal aktivizovat případnou vojenskou pomoc búrským republikám.

1.5.2 Koncentrační tábory

Búrská válka také neblaze vešla v povědomí veřejnosti kvůli zřizování výše zmíněných koncentračních táborů, jejichž název poprvé vyslovili britští poslanci C. P. Scott a John Ellis v parlamentu v souvislosti s rekoncentračními tábory zřizovanými při španělském potlačování kubánského povstání v 90. letech 19. století.⁹² Tato zařízení sice nesou stejné pojmenování, jako ta, která máme spjata s druhou světovou válkou, ovšem jejich účel byl odlišný. V druhé světové válce byly prvotně zřizovány ke koncentraci určitých skupin obyvatelstva za účelem jejich vyhlazení. V této válce byly původně zřizovány s cílem „ubytovat uprchlíky v pohodlí a bezpečí“⁹³, neboť poté, co Británie zahájila taktiku vůči vypalování búrských farem, zde bylo mnoho žen a dětí, které přišly o střechu nad hlavou a zůstaly tak bez domova. Jejich muži byli ve většině případů zajati a odvezeni do zámořské internace nebo se stali členy komanda a skrývali se kdesi mimo domov.

⁹¹ WILSON, Keith, ed. *The international impact of the Boer War* [online]. Acumen, Chesham 2001. <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10455521>, str. 79.

⁹² NERAD, F., str. 172.

⁹³ LEE, E., str. 175.

Navíc byli mnohokrát lidé vyháněni ze svých domů také proto, aby nemohli poskytovat komandům útočiště nebo nové zásoby.

Situaci bylo nutno řešit. Začaly se tak stavět tábory skládající se z mnoha malých dřevěných chatek (viz *Příloha 5*). Zpočátku zde panovaly poměrně vyhovující podmínky k životu, Búrové si sebou mohli vzít část svého majetku a v některých případech dokonce i svůj dobytek, který pak nechali pásat v okolí tábora. Strava a zdravotní péče byla v táborech pravidelně zajišťována a navíc zde existovaly obchůdky, kde se dalo jídlo navíc nebo oblečení koupit.⁹⁴

Postupně se však podmínky začaly zhoršovat, místo dřevěných chatek rodiny obývaly pouze velké společné stany, začalo docházet jídlo a lidí stále přibývalo. Nově příchozí již měli možnost přinášet pouze nejnnutnější věci. Kritická situace nastala na konci roku 1901, kdy teploty klesly nečekaně nízko, což mělo za následek mnoho mrtvých zejména z řad starých lidí, dětí a nemocných. Značný počet obětí si také vyžádalo rozšíření infekcí a různých nemocí, přestože byla dodržována poměrně přísná opatření. Bylo nařízeno povinné převařování vody nebo zákaz užívání neupravené čerstvé zeleniny a syrového masa. Mohlo se požívat pouze maso z konzerv dovážených z USA.⁹⁵ Nedostatek vitamínů pestrosti jídelníčku však vedl k rozšíření kurdějí, křivice a také nemoci beri-beri. Navíc zde hrál podstatnou roli i fakt, že Búrové původně žili vcelku izolovaně na svých farmách a nedostatek kontaktu oslaboval jejich odolnost vůči nákazám. Postiženy byly v táborech zejména děti.⁹⁶

V táborech platilo pravidlo, že rodiny, jejichž muži se vzdali a nepokračovali v bojích, dostávaly větší příděl jídla než ty ženy a děti, jejichž manželé a otcové stále bojovali po boku komanda. Tím chtěli Britové přinutit své odpůrce k ukončení partyzánské aktivity.

V souvislosti s cestou Emily Hobhousové do jižní Afriky a jejím vylíčení bídného stavu lidí v koncentračních táborech, jichž do konce války vzniklo více než čtyřicet, se o zdejší podmínky začala zajímat i široká veřejnost. Právě tato žena se zasloužila o medializaci skutečného stavu. Od prosince roku 1900 objížděla tábory a zaznamenávala si tamní život. Poté odjela do Anglie, kde své poznatky vydala nejen knižně, ale i do novin. To na jedné straně utužilo část obyvatel v kritickém postoji

⁹⁴ LEE, E, str. 176.

⁹⁵ *Tamtéž*, str. 184.

⁹⁶ *Tamtéž*, str. 186.

vůči válce, ovšem na straně druhé někteří váleční přívrženci naopak zpochybňovali pravdivost informací. Když se ale vrátila do Kapska v říjnu 1901, Lord Kitchener jí ihned zatkl a poslal lodí zpět do Británie. Díky ní však došlo k aktivizaci veřejného mínění, které v konečném důsledku vedlo ke zlepšení podmínek v táborech. Po válce se Emily Hobhouseová vrátila do jižní Afriky, kde pomáhala místním lidem s obnovením původního života, za což se jí dostalo velké pocty od afrikánského národa tím, že je pohřbena spolu s de Wetem a Steynem v Bloemfonteinu.⁹⁷

Přestože přesný počet obětí, které zemřely v koncentračních táborech, není jistý, mluví se o necelých 28 000, což je vskutku hrozné číslo v porovnání s původním záměrem ubytovat lidi v relativně dobrých podmínkách.

V souvislosti s daným tématem není jistě bez zajímavosti zabývat se také zdravotnickou péčí, která byla poskytována vojákům. Péče o raněné byla dána zejména pokrokem ve vývoji zdravotnictví v druhé polovině 19. století. Velkým přínosem bylo použití sterilizace chirurgických nástrojů a užívání anestezie. Plně začaly fungovat Královské armádní zdravotnické sbory (*Royal Army Medical Corps*), které se staraly o raněné. Ale hned na počátku války sem přijížděli pracovat lékaři a sestry z Francie, Nizozemska, Německa i Ruska.

Důležité bylo poskytnutí první pomoci v co nejbližší době, což značně zvyšovalo šanci na přežití. Oproti tomu například v bitvě u Gettysburgu roku 1863 umírali vojáci pouze z toho důvodu, že nebyl nikdo, kdo by je odnesl z bitevního pole. V Natalu také byla vytvořena skupina Indů, která nechtěla bojovat, ale rozhodli se pracovat jako dobrovolníci, aby pomáhali při odnášení raněných z pole. Jedním z nich byl i Mahátmá Ghándí.⁹⁸

V první řadě bylo nutné rozdělit zraněné do tří základních kategorií: „na ty, co jsou pouze lehce zranění a nepotřebují jinou péči než přípravky na tlumení bolesti, dále na ty, u nichž jsou zranění natolik vážná, že přežití je nemožné nebo nepravděpodobné, jimž se dá pouze morfiem, a konečně je tu poslední skupina, na kterou se soustředí nejvíce úsilí, a to jsou ti, jejichž zranění je možné léčit.“⁹⁹

Operace byly z pohledu běžného člověka možná až příliš kruté, neboť bylo odstraňováno větší množství masa v okolí rány, než se zdálo třeba, ale naopak bylo

⁹⁷ LEE, E str. 190.

⁹⁸ *Tamtéž*, str. 70.

⁹⁹ *Tamtéž*, str. 72.

nutné důsledně odebrat veškeré poškozené tkáně, aby se předešlo infekci, která byla velkým zdrojem úmrtí, zejména v těchto teplých oblastech. Použité anestezie bylo v této válce již běžné a přispělo k lepšímu provádění operací.

Problémem byla léčba šoku z důsledku ztráty krve, protože krevní transfúze dosud nebyly možné, poprvé se za války začaly používat až v první světové.

1.5.3 Válka a domorodé obyvatelstvo

Anglo-búrská válka byla primárně konfliktem potomků evropských národů. Avšak nesmí být opomenut fakt, že se odehrávala na území kulturně značně odlišném a převážně obývaném africkým domorodým obyvatelstvem. Od začátku obě strany zastávaly myšlenku, že „vzniklý boj by měl být ‚válkou bílých mužů‘, ve které měla být účast černošského obyvatelstva omezena pouze na nebojující role.“¹⁰⁰ Obě strany si byly vědomy, že pokud by ozbrojily domorodé obyvatelstvo, mohlo by se pak snadno postavit proti jim samotným. Poskytnutí zbraní by se jim tak spíše vymstilo.

Tuto „tichou dohodu“¹⁰¹ o neúčasti černošského obyvatelstva se však nepodařilo dodržet. Britové Afričany původně využívali zejména jako pomocníky při dopravě zásob nebo v kuchyni, a také jako dělníky při stavbách pevností, železnic, při hloubení zákopů atp. Tuto práci černošské obyvatelstvo vítalo, neboť je sužoval nedostatek zaměstnání daný uzavřením zlatých dolů. Takto si tedy mohlo vydělat obdobnou částku peněz jako dříve v dolech.¹⁰²

Později došlo k vytváření skupinek o zhruba 50 členech domorodců při britských jednotkách, kteří sloužili jako zvědové. Postupně se také povolilo, aby nosili zbraně, aby se zastavila jejich vysoká úmrtnost při střetech daná tím, že se neměli čím bránit. To samozřejmě vedlo k tomu, že je Búrové v bojích tím spíše zabíjeli. Britský plukovník Baden-Powell dokonce využil černošské obyvatelstvo pro obranu Mafekingu, což vzbudilo velký odpor u bojující protistrany.¹⁰³

Na straně búrské se pak válek často účastnili sluhové Búrů, kteří pracovali u nich na farmě a doprovázeli svého pána i do války. Warwick tvrdí, že Britové často

¹⁰⁰ WARWICK, Peter. *Black people and the south african war 1899-1902*. Cambridge University Press, Cambridge 1983, str. 6.

¹⁰¹ *Tamtéž*, str. 19.

¹⁰² NERAD, F., str. 180-1.

¹⁰³ *Tamtéž*, str. 184.

považovali tyto sluhy za aktivní bojovníky a jejich omyl s pochopením omlouvá tím, že „v boji *agterryer*¹⁰⁴ nabíjel pušku svého zaměstnavatele, nosil pás s náboji a na sobě měl obdobný šat“¹⁰⁵, takže snadno mohl být zaměněn za aktivního bojovníka.

Na konci roku 1900 Lord Kitchener vydal příkaz, který se značně dotkl i těch afrických obyvatel, kteří se války vůbec neúčastnili. Podle něj totiž měli být domorodci z búrských farem odváděni do koncentračních táborů, aby tím zamezil jakoukoliv možnou podporu búrských komand. Tato akce však nabrala dalekosáhlejších rozměrů a do táborů bylo ve velkém domorodé obyvatelstvo přiváděno nejen z farem, ale plošně například i z misijních stanic.

V 66 táborech, kde se podmínky nelišily od těch, které v nich zažívalo búrské obyvatelstvo, nakonec skončilo do května asi 115 000 domorodců.¹⁰⁶ Obdobně jako v táborech pro bílé obyvatelstvo, i zde docházelo k vysokému počtu úmrtí, což kulminovalo na přelomu roku 1901 a 1902, kdy připadalo na 1000 lidí 380 úmrtí¹⁰⁷ (srovnáme-li to však s úmrtností v táborech pro búrské obyvatelstvo, zde bylo číslo obdobné – 344 mrtvých na 1000 lidí).¹⁰⁸ Zajímavé je, že výše zmíněná Emily Hobhouseová však nenavštívila ani jeden tábor, kde bylo internováno domorodé obyvatelstvo.¹⁰⁹

Tyto tábory se však staly také pracovními, záměrně byly stavěny v blízkosti železnic, aby mohli zajatci pomáhat britským jednotkám. Avšak domorodci byli najímáni na práci i soukromníky, kteří měli své farmy v blízkosti táborů. Pokud někdo z nich odmítl práci, jeho rodina v táboře čelila horším podmínkám, například jídlo si mohli koupit za dvojnásobnou cenu než ti, kteří se uvolili pracovat.

Nejvyšší míra úmrtnosti byla mezi dětmi a dosáhla právě v prosinci 1901 až 81%. Vysoké procento obětí bylo dáno rozšířením epidemií neštovic, spalniček nebo úplavice.¹¹⁰ Celkově se tak vyšplhal počet padlých v táborech pro domorodé

¹⁰⁴ *Agterryerové* byli domorodí účastníci války, kteří byli součástí búrských komand, a jejich hlavním úkolem bylo starat se o koně Búrů, připravovat oheň, vařit pro komando, nosit čerstvou vodu atp. Vztah mezi *agterryerem* a Búrem byl založen na nadřazenosti búrského pána. Se změnou strategie v guerillovou válku často opouštěli služby svých pánů a naopak se nechávali najímat Brity jako dělníci nebo zvědové, protože se jim motivací stala dobrá finanční odměna. (PRETORIUS, F., str. 5-6)

¹⁰⁵ WARWICK, P. *Black people and the south african war 1899-1902*, str. 26.

¹⁰⁶ PRETORIUS, F., str. 102.

¹⁰⁷ WARWICK, P. *Black people and the south african war 1899-1902*, str. 145.

¹⁰⁸ *Tamtéž*, str. 152.

¹⁰⁹ *Tamtéž*, str. 146.

¹¹⁰ *Tamtéž*, str. 152.

obyvatelstvo až na 14 154, ovšem spekuluje se, že číslo mohlo být i kolem 20 000 mrtvých, jelikož statistiky nebyly zaznamenávány příliš důsledně.¹¹¹

¹¹¹ PRETORIUS, F., str. 103.

2 Búrské války a jejich obraz v dobovém českém tisku

Tisk obecně byl na přelomu 19. a 20. století již běžnou součástí života, která nejenže veřejnost pravidelně informovala o aktuálním dění, ale také nepochybně ovlivňovala její pohled na události. Jak první, tak druhá búrská válka se staly předmětem zájmu české společnosti. To může být překvapivým zjištěním z několika důvodů. Za prvé, válka se odehrávala tisíce kilometrů daleko v místech, o kterých možná většina obyvatel nikdy neslyšela a ještě méně pravděpodobně je měla možnost navštívit, takže o tamějších podmínkách mohla stěží znát obecné informace, tím spíše nějaké detaily. Za druhé, válka se českého obyvatelstva nemusela přímo nijak dotknout, jelikož se Rakousko-Uhersko, stejně jako ostatní evropské mocnosti, od konfliktu distancovalo a vojensky nijak nezakročilo. Proto se nemuseli Češi obávat ani případné přímé vojenské účasti v konfliktu.

Zájem o válku v jižní Africe zároveň svědčí o dobré kvalitě českých periodik, která nebyla zaměřena pouze na domácí či evropské události, ale soustavně se zajímala o dění kdekoliv ve světě. Také je třeba říci, že měla velmi aktuální informace, které přicházely se zpožděním v průměru okolo dvou dnů a současně byly velmi přesné a podrobné.

Zaměříme-li se na spíše na druhou búrskou válku z let 1899 – 1902, která nabyla oproti té první daleko většího významu a ohlasu, zjistíme, že její průběh byl bedlivě sledován po celé tři roky. Zejména v její první části docházelo k otiskování nových zpráv denně a byly jim nejednou věnovány i titulní stránky.

Oba zkoumané deníky, tedy *Národní listy* i *Právo lidu*, zastávají probúrské hledisko, což nebylo nijak výjimečné ani v evropském měřítku. Zásadní rozdíl v postoji k válce je však patrný v míře kritiky a útočnosti vůči Velké Británii. Zatímco *Národní listy* se sice vyjadřují negativně, mají přesto snahu podávat neutrální a citově nezabarvené informace. Oproti tomu je *Právo lidu* mnohem více útočné a tendenční a ostrá kritika z jeho článků místy přímo srší. Vysvětlení můžeme zajisté hledat právě v politickém pozadí obou deníků, jelikož *Právo lidu* kritizuje Spojené království, co by kapitalistickou a imperialistickou zemi, která nedbá na život běžného člověka, ale zastává se bohatých podnikatelů, v jejichž zájmu vede válku. V porovnání s tímto postojem se *Národní listy* více snaží oprostít od hodnotících tendencí, což zároveň bezpochyby přidává periodiku na jeho kvalitě,

neboť se čtenář nemusí obávat například toho, že jsou vydávány články, které jsou ku prospěchu pouze jedné strany anebo že neotiskuje zprávy, které by cíleně vnesly negativní světlo na stranu druhou.

Búrská válka si zasloužila zejména ve své první fázi podstatné místo v českých periodikách, kdy pravidelně zaplňovala titulní strany a byla považována za zásadní událost, které se dostalo velkého ohlasu. Své místo v tisku si udržela po celé tři roky, i když v guerillové válce již nebylo tolik každodenního aktualit, aby byla situace reflektována na denní bázi. Průměrně se však o válce mluví alespoň jednou týdně, i když místy byla samozřejmě vystřídána „zajímavějšími“ či čerstvějšími tématy jako bylo čínské boxerské povstání anebo v případě *Práva lidu* pochopitelně mnohé stávkové dělnictva v evropských státech.

Mimo samotné články, které měly někdy délku pouhých pár řádek a jindy zabraly i celou stranu, se hojně řešila tato problematika formou telegramů, které přicházely z nejrůznějších míst. Ať již to byla samotná jižní Afrika (např. z Durbanu, Kapského Města nebo přístavu Lourenço Marquez) nebo evropské destinace jako Londýn, Vídeň, Brusel a další. Telegramy byly velmi stručné, informující o zásadních aktualitách a redakce je neměla možnost komentovat či více doplňovat, proto jsou to zprávy veskrze neutrální, oproštěné od hodnotícího komentáře.

Dále je pak búrská tematika užita, i když spíše ve výjimečných případech, v sekci „Feuilleton“ na titulní stránce *Národních listů* a u *Práva lidu* v sekci „Beseda“. Právě v „Besedě“ byla po uzavření míru v několika červnových číslech roku 1902 shrnuta historie jižní Afriky, okolnosti vedoucí k válce, průběh celé války a přehled nejdůležitějších událostí v době konfliktu, jako ohlédnutí za válkou, které čtenář mohl jistě uvítat. „Feuilleton“ seznamuje čtenáře v čísle z 27. prosince 1899 s historií těžby diamantů v daném území anebo o měsíc a den později s pohledem na boje u města Ladysmith. 16. února 1900 pak v této sekci najdeme stručnou historii jižní Afriky od jejího obeplutí portugalskými loděmi až po Jamesonův vpád považovaný za předeheru války.

Navíc se búrská otázka dostala i do nedělní přílohy *Práva lidu* „Dělnická besídka“, která 6. května roku 1900 přinesla příběh s názvem „Burská dívka“, jakožto překlad z francouzského originálu, který vypráví o muži, jenž v roce 1896 odcestoval do jižní Afriky, kde našel ubytování u místních Búrů a u svého hostitele, který měl 16 dětí, se zamiloval do jedné z dcer.

Čtenáři se tak nabízí krátký romantický příběh na pozadí jihoafrické krajiny a obyvatel vylíčených ve velmi pozitivním světle. Vyzdvížena je nejen krása místní přírody, ale lid popsán jako veselý, a práci a boha milující a velmi spokojený se svým životem. Příběh je dán do kontrastu se stavem, v jakém se země Búrů nachází nyní, čili opuštěná muži, kteří museli odejít do války za svou svobodu a domy obývají pouze ženy a děti. Na čtenáře však v prvním okamžiku může komicky působit grafické uspořádání této konkrétní stránky, kdy k příběhu o búrské dívce je doprostřed textu přidáno vyobrazení Karla Marxe, což můžeme vidět v *Příloze 6*.

Podobný příběh nabídly i *Národní listy*, které 14. ledna 1900 otiskly překlad také z francouzského originálu o anglickém důstojníkovi, který se přátelsky setkal s búrskou dívkou a věnoval jí drahocenný prsten se safírem. Avšak v rámci bojů ho pak její vlastní otec byl nucen zastřelit.

Búrská válka je z hlediska novin považována za boj mezi velmi blízkými kmeny, čili anglosaským a holandským, pocházejících ze stejných předků. Zároveň je válka vnímána jako nespravedlivá, co se týče velikosti a vojenských možností obou zneprátelených stran. Tehdejší čtenáři našli velké zalíbení ve statečných Búrech bojujících za svou samostatnost.

Problémem však částečně byla dostupnost informací. Opětovně se v článcích objevuje stížnost na to, že Anglie cenzuruje zprávy, které chodí z jižní Afriky, nebo že jsou zmatené a útržkovité. Nevědělo se tedy, co přesně byla pravda. To se týkalo zejména velkých provolání Angličanů o vyhraných bitvách a naopak búrských neúspěších. Daný přístup byl zároveň velmi kritizován ze strany tisku. Tak již na počátku války dostaneme informaci, že „o situaci u Ladysmithu nelze si učiniti pravdivého obrazu, poněvadž stále jen je slyšána jedna strana, Angličané. Ti mají v rukou všecko spojení mezi Afrikou a Evropou, kdežto se strany boerů přicházejí jen sporné zprávy.“¹¹²

Informace jsou také často přebírány z jiných evropských deníků, přičemž ani jedno ze studovaných periodik se nezaměřuje pouze na zdroje z jednoho státu. Přejímají se tak citace a informace z ruských, belgických, francouzských, německých, holandských a samozřejmě anglických novin. V této souvislosti je třeba zmínit, že bylo zřejmé, zda bylo dané periodikum probúrské či proanglické.

¹¹² *Právo lidu*, 10. 11. 1899, str. 3.

Například *The Daily Mail* nebo *The Times* byly vnímány jako horliví zastánci válečných aktivit Británie, oproti tomu *The Daily Chronicle* byl označen za jediný z větších anglických deníků, který se stavil vůči válce negativně.¹¹³ Z toho vyplývá, že pokud přišla zpráva, která nebyla příliš příznivá pro Británii, ale otiskl ji *The Times*, jakožto zastánce války, přidávalo jí to jistým způsobem na důvěryhodnosti. V souvislosti s touto oblastí mělo speciální postavení periodikum *Independence belge*. Pravdivost jeho informací se musela brát s rezervou, což dokládají *Národní listy* tím, že se „ovšem sluší podotknouti, že ‚Independence‘ znám jest jako list velmi nespolehlivý.“¹¹⁴ Často také docházelo ke spekulacím, že pokud dlouho nepřicházejí žádné zprávy z bojiště, znamená to, že se Britům nedaří úspěšně a záměrně tedy mlčí.

Periodika si všímají všech aspektů války. Nejenom samotného vývoje a postupu bojů, ale také použití zbraní či taktiky, postojů velmocí a zahraničního veřejného mínění k válce. V pozdější době poukazují na problematiku polních nemocnic a koncentračních táborů, zmiňují angažovanost známých osobností, jako byla například pozdější nositelka Nobelovy ceny za mír Bertha von Suttner nebo britský filosof Herbert Spencer.

Již od svého počátku probouzela válka ve společnosti odsuzující tendence též z toho důvodu, že začala ještě v témže roce, kdy proběhla Haagská mírová konference, která měla sloužit k povzbuzení mírových snah. Válka naopak vyvolala dojem, že konference byla pouze „komedií“.¹¹⁵ Tímto směrem se kritika v tisku objevuje hned několikrát.

2.1 Kritika Velké Británie v českém tisku

V očích české společnosti se v souvislosti s búrskou válkou Anglie dostala do negativního světla. Deníky vyslovují své rozhořčení nad jejím počínáním a odsuzují, že v pozadí války figurují velkopodnikatelé. *Právo lidu* o něco více razantně útočí na britský kapitalismus. Již den po vyhlášení války přináší kritickou zprávu: „Před tváří

¹¹³ *Právo lidu*, 13. 10. 1899, str. 2.

¹¹⁴ *Národní listy*, 15. 11. 1899, str. 3.

¹¹⁵ *Právo lidu*, 7. 10. 1899, str. 2.

divokých kaferských kmenů¹¹⁶ budou se vražditi běloši, vyznávající ústy učení Kristovo, a to všechno pro laskominy anglických velkokapitalistů na zlaté doly transvaalské.¹¹⁷ Dalším příkladem záporného postoje vůči námořní velmoci může být výňatek z jiného článku: „O hanebném cynismu, s nímž anglická vláda tuto nespravedlivou válku podniká, svědčí v těchto dnech pronesená řeč ministra Hick-Beache, jenž v ní těšil své posluchače, že tato válka drahá nebude, neboť bohatý Transvaal se svými zlatými doly prý všechny výdaje válečné dobře zaplatí. Takovým tónem mívají ve zvyku dodávat svému mužstvu laskominy vůdcové banditů. Drahotu války cení takový anglický lord patrně jen podle liber šterlinků, životy lidské tu naprosto nepadají.¹¹⁸

Studovaná periodika se ani nezdráhají přirovnat Brity k barbarům: „A to vše proto, že angličtí státníci chtějí z celé jižní Afriky udělati svou kolonii, tedy z pohnutek o nic vyšších, než jaké vodívaly tatarské chány k vypovídání válek. Angličané nemají jediného právního důvodu k vedení války (neboť o otázkách týkajících se *uitländerů* projeví už nyní Burové ochotu k nejdalekosáhlejším ústupkům.) – jediným právem jejich jest barbarského právo silnějšího oproti slabšímu.¹¹⁹

2.1.1 Královská rodina

Kritická slova se samozřejmě snesla i na královskou rodinu. Bylo obecně dobře známo, že britská expanzivní politika jde ve jménu válek, kterých bylo za panování královny Viktorie několik desítek. Z následující zprávy je vidno, že velký respekt si u českého publika svým počínáním nezískala: „Z Londýna se oznamuje, že 83 letá královna Viktorie povážlivě ochuravěla. Prý z rozčilení nad smutnými zprávami z bojiště. Je-li tak jemnocitna, proč nezabránila válce? Ostatně však nenasvědčovaly dějiny Anglie za dlouhou dobu jejího panování, že by měla tak citlivé nervy.¹²⁰

¹¹⁶ Pojmenování domorodých obyvatel jako *kafři* pochází již z doby portugalských kolonistů. Ti slovo převzali od arabského *káfir*, což byl člověk nevyznávající muslimskou víru. Nejen Portugalci, ale později i ostatní Evropané tak dávali pojmenování *kafír* těm, kdo nevyznávali křesťanství a byli pro ně tedy bezvěrci nebo pohany. (HULEC, O., str. 52.)

¹¹⁷ *Právo lidu*, 12. 10. 1899, str. 2.

¹¹⁸ *Právo lidu*, 28. 10. 1899, str. 2.

¹¹⁹ *Právo lidu*, 17. 3. 1900, str. 3.

¹²⁰ *Právo lidu*, 24. 12. 1899, str. 4.

Berlínský list přinesl také zprávu týkající se dalšího člena královské rodiny, kterou *Právo lidu* s chutí otisklo, aniž by se zdálo, že se více zabývalo její verifikací, neboť zpráva vypadá spíše uměle vytvořená: „Princ Waleský, dědic trůnu anglického, uvalil na sebe následkem hazardních her přímo neuvěřitelné břímě dluhů. Věřiteli jeho jsou titíž finančníci, kteří na jihoafrických záležitostech jsou v přední řadě účastní. Dluhy prince Waleského byly prolongovány s podmínkou, že kraje zlatonosných dolů budou získány. Odtud i válka!“¹²¹ Autor si pak později v témže článku neodpustil jízlivý komentář k danému sdělení: „Tedy proto umírají tisícové na natalských bojištích, aby ničemný zhýralec, jenž má nasednouti jednou na trůně anglickém, dostal se z finanční tísně, do níž jej uvedl jeho hanebný život!“

2.1.2 Kolonialismus

Celá aféra okolo anglo-búrské války také přinesla zájem o otázku kolonialismu jako takového. *Právo lidu* v čísle z 12. listopadu 1899 přiznává, že česká veřejnost se zaměřuje spíše na vnitřní záležitosti své země, zejména otázku jazykovou, a že nedbá tolik na zahraniční události. Rakousko vnímá jako „opozdilé“ a jediné, které stojí mimo tzv. „světovou politiku“ spočívající v rozšiřování koloniálních panství za účelem hospodářským. S tím souvisí pohoršení nad postupem Anglie, která dříve bojovala s „pohany nebo divochy“, ale nyní bojuje s národem sobě rovným a civilizovaným. Dříve tak tedy docházelo k opanování území v „zájmu humanity a civilisace“, avšak zde „není jiného důvodu než prasprostá loupeživá choutka.“

Na Anglii bylo obecně pohlíženo jako na nositelku kultury a křesťanství v nových oblastech a také proto její počínání vzbudilo rozhořčení, neboť se obrátila k prostému zabíjení lidí ve jménu hospodářského prospěchu hrstky podnikatelů.

Jeden z dobových komentářů k Velké Británii a chování anglických vojáků zdůrazňuje, že právě ona „se vydává za přední šířitelku kultury na zámořských pevninách“¹²², ale její činy jsou charakterizovány jako „hanebnosti, upomínající na nejhorší scény za vpádů tatarských“¹²³ a navíc se boj odehrává mezi dvěma civilizovanými národy, což vzbuzuje o mnoho více negativních emocí.

¹²¹ *Právo lidu*, 1. 2. 1900, str. 3.

¹²² *Právo lidu*, 27. 1. 1900, str. 3.

¹²³ *Tamtéž*.

Zajímavé reakce přinesla zpráva o postoji k válce norského spisovatele Henrika Ibsena, který naopak zastával práva Velké Británie. Větší protibúrské reakce v norské společnosti byly vysvětlovány hospodářskou závislostí státu na Velké Británii. Ibsen měl říci, že „Burové nastěhovali se do dobytých krajů jako polocivilisovaný (!) kmen a neměli ani nejmenšího úmyslu šířiti v jižní Africe kulturu a civilizaci.... Snaží-li se nyní Angličané se svými pokrokovými snahami uchyliti se na půdu Bury zajatou, tedy jednají přinejmenším zrovna tak správně, jako jednali Burové svého času, když zatlačovali domorodce.“¹²⁴ Můžeme vidět, že místo, kde jsou Burové označeni jako „polocivilisovaný kmen“, je označeno vykřičníkem, což poukazuje na nesouhlas ze strany tisku. Silné negativní reakce pak vyvolala zejména ta část, ve které byly Burové přirovnávání k domorodcům a holandské listy prý apelovaly na Ibsena, aby výrok, kde Burové přirovnává k „nějakým křovákům“, odvolal.¹²⁵ Je tudíž patrné, že Burové byli zastánci války vnímáni jako národ nižší kulturní úrovně, zatímco ti, kteří jim stranili (včetně české společnosti) se samozřejmě zdráhali poukazovat na tento případný rozdíl mezi válčícími národy, i když si ho možná uvědomovali.

2.2 Obraz Búrů

Búrské vojenské taktiky a celkové válečné počínání bylo vnímáno daleko lépe v porovnání s britským. Zatímco Angličané si odnesli kritiku za svou hrubost, krutost a nelidskost, v tisku se objevily zprávy, které naopak velmi lichotily Búrům a stavěly je do pozitivního světla. To můžeme doložit nejen projevem generála Jouberta, který měl při první búrské válce na adresu britských důstojníků zmínit, že „vy důstojníci jste bohatí a neodvislí ve svém povolání, ale vojáci vaši jsou chudšasové, kteří musí bojovat na rozkaz, aby si zjednali výživu. S nimi nemáme žádného sporu, a pokud je možno, hledíme, abychom žádného z nich nezabili.“¹²⁶ V roce 1899 měl tento výrok k anglickým vojákům zopakovat a naznačit tak, že je pro Burové výhodné zneškodnit vždy pouze vysoce postavené důstojníky, protože při ztrátě velení je pak celá jednotka ochromená a vlastně v tu chvíli nepoužitelná pro další boj a také že právě důstojníci dostávají vysoký plat za válečné řemeslo, kdežto běžný voják je spíše

¹²⁴ *Právo lidu*, 16. 12. 1900, str. 2.

¹²⁵ *Tamtéž*.

¹²⁶ *Právo lidu*, 29. 11. 1899, str. 3.

donucen k boji okolnostmi, a tak vůči nim nepanuje výrazná nenávisť nebo chuť je zabít.

V případě zajatců se také objevila značná dvojakost v postoji k oběma válčícím stranám. Zatímco podmínky zajatých Búrů byly ostře kritizovány pro nízkou úroveň, probúrský list *Daily Chronicle* přinesl svědectví anglického zajatce, kterou *Národní listy* použily pro ukázkou zacházení s raněnými: „Ranění vojáci britští od gloucesterského pluku, když se vrátili, byvše propuštěni po boji na Nicholsonnecku do tábora anglického, chválili si velmi humánní jednání Burů, kteří probděli celou noc, aby mohli raněným i neraněným zajatcům různé pozornosti prokazovati, odnášeli i neúnavně vodu žíznivým raněným, kladli je na vlastní pokrývky atd. Někteří ranění nabídli Burům peníze, tito ale odmítli je. Jen jeden chtěl zajatce pléniti, ale to byl Němec a Burové mu v tom zabránili.“¹²⁷ Vidíme tak velký komfort, který byl nabízen anglickým vojákům, a pokud se našla jedna „černá ovce“ mezi Búry, ukázalo se, že to byl Němec a nikoliv tedy počestný Búr, který by poškodil jejich kladný obraz.

Ještě více je pak pohostinnost Búrů vyzdvížena britským poručíkem, který byl v Pretorii zajat: „Vše, co jste v Anglii četli ve příčině Burů, jest nepravdivé. Chovají se nejroztomilejším způsobem oproti raněným i zajatým a olupují sami sebe, aby mohli vyhověti některé prosbě, na ně vznešené. Netrpíme nedostatkem v ničem. Dostáváme vše, od oděvu až do kartáčku na zuby a podělování jsme i doutníky, potravinami všeho druhu. Neschází nám nic než svoboda.“¹²⁸

Obdobné svědectví o zajatcích v Pretorii pak otiskují opět *Národní listy* na základě dopisu anglického důstojníka: „Zajatí důstojníci angličtí ubytováni jsou zde ve škole. V této jest i velkolepá tělocvična. Důstojníci s nadšením věnují se tělocviku. Obydlí zajatců jsou znamenitě vypravena, i jest s nich postarána o každé pohodlí, od elektrického osvětlení až do knihovny, ano až i do těch párátek na zuby.“¹²⁹

V kontrastu s velmi humánním chováním Búrů jsou pak otištěny kruté praktiky anglických vojáků. Svědectví německých dobrovolníků, které je později doplněno o zprávy, že angličtí vojáci padlé Holanďany a Němce plení, znělo asi takto: „Bratr můj i já jsme padli jsme a tvářili jsme se mrtvými. Nedaleko stál kamarád s puškou

¹²⁷ *Národní listy*, 8. 11. 1899, str. 4.

¹²⁸ *Národní listy*, 31. 12. 1899, str. 6.

¹²⁹ *Národní listy*, 30. 1. 1900, str. 3.

v ruce. Byl Brity vyzván, aby ji odložil, a když tak učinil, bodli jej dva angličtí jezdcí současně do krku, jiný jezdec bodl raněného, jenž zvedl ruku, do břicha.¹³⁰

O anglických vojácích byly též otištěny zprávy, které měly poukázat na činy až ohavné, jako například že svlékají mrtvolky do naha, plení je a odřezávají jim prsty, pokud jim nejdou stáhnout prsteny z rukou.¹³¹

Vysvětlení všeobecného probúrského postoje v Evropě pak dobový tisk shledává nejenom v „soucitu s Bury, ale i chladným výpočtem“¹³², neboť si lidé byli vědomi značného hospodářského potenciálu, který mohlo zabránit jihoafrických dolů Velké Británii přinést. Samozřejmě zde panovala obava z dalšího růstu její moci, což částečně vedlo k přiklonění se na búrskou stranu.

2.3 Hlavní osobnosti války

Dobový česky psaný tisk měl svůj postoj nejenom k válce jako takové, ale i k jejím hlavním aktérům. Podrobněji tak můžeme zkoumat pohled na prezidenta Transvaalu Paula Krügera v kontrastu s britskými „viníky války“, za které byli považováni pozdější předseda kapské kolonie Cecil Rhodes a ministr kolonií Joseph Chamberlain.

2.3.1 Paul Krüger

Pohled na prezidenta transvaalské republiky byl místy až idealizovaný. Jeho osobnost byla úzce spjata s bojem za nezávislost búrských republik. Již od počátku války bylo zřejmé, že on osobně se bojů účastnit nebude, jelikož mu bylo na začátku konfliktu již 75 let, ale hrdě do války poslal členy své rodiny, aby pomohli k vítězství. Je velmi ceněno, že poslal do bojů svých 7 synů a 15 vnuků.¹³³

Právo lidu ho v souvislosti jeho opuštěním země na podzim roku 1900 vylíčilo v čísle z 15. září 1900 následovně: „Po 17 let moudře a statečně vedl správu Transvaalu, byl tak oblíbeným, že každé dítě ho znalo, říkali mu „strýc Pavel“, byl mravů prostých, žil střídme a jak o něm tvrdí, neměl ani velikého školního vzdělání.

¹³⁰ *Národní listy*, 2. 12. 1899, str. 4.

¹³¹ *Národní listy*, 10. 12. 1899, str. 4.

¹³² *Národní listy*, 17. 3. 1900, str. 2.

¹³³ *Právo lidu*, 13. 10. 1899, str. 2.

Za to vynikal svou povahou: byl svobody své země nade vše milovaný, osobně statečný a spravedlivý. Nebyl jen politik, byl též vojenský organizátor své země... Když přibyl do Laurenço Marques viděti na něm bylo, co zkusil a co prodělal. Lékaři zjistili u něho podkopené zdraví následkem fysických namáhání a duševních útrap. Pětasedmdesátiletý stařec po velkém obranném boji za svobodu svého lidu jest nucen prchatí ze země, aby nebyl nucen poníženy kráčetí před triumfálním vozem zpupného a ukrutného vítěza lorda Robertse.“

Krüger byl také zastáncem války až do posledního okamžiku, a dokonce poté, co dostal telegram o uzavření míru, měl zvolat: „Můj bože, to jest nemožné!“¹³⁴

Obdobně kladným způsobem bylo pohlíženo i na jeho věrnou manželku, která byla známa svou střídmostí, skromností, tím že chodila stále v černém a měla pouze troje šaty, se kterými si vystačila. Zprávu o jejím úmrtí otiskly 24. července 1901 *Národní listy*.

Paul Krüger byl z búrského tábora bezpochyby nejvýraznější osobností, která často figurovala ve zprávách. Mimo něho se noviny samozřejmě vyjadřovaly i k prezidentu Oranžského svobodného státu M. T. Steynovi nebo búrským generálům, ale byl to právě Krüger, kdo byl nejvíce vyzdvihován.

2.3.2 Cecil Rhodes a Joseph Chamberlain

Diametrálně odlišným způsobem je však vnímán Cecil Rhodes, na kterého byla spolu s Chamberlainem svedena veškerá zodpovědnost za válku. Články v novinách kontinuálně zmiňovaly jeho podlou účast na válce a jeho profit z ní vyplývající. Nenajdeme tak v průběhu celých téměř 3 let jedinou zprávu, ve které by byli Rhodes či Chamberlain vylíčení v pozitivním slova smyslu. Kvůli tomuto mediálnímu obrazu se v dané době museli nejspíše stát nenáviděnými českou společností.

Cecil Rhodes získal v českém tisku hned několik přídomek. Byl znám jako „král jižní afriky“, „král diamantů“, „nejmocnější muž jižní Afriky“ nebo také „Napoleon jižní Afriky.“ To o něm bezesporu vytvořilo obraz jedné z vůdčích osobností dané doby. Ovšem je třeba zdůraznit, že dané přídomek mu nikdy nebyly dány s konotací obdivu či respektu, ale naopak spíše s jistým pejorativním zabarvením. Je mu také přičítána účast na Jamesonově vpádu, kdy spolu

¹³⁴ *Právo lidu*, 5. 6. 1902, str. 3.

s Jamesonem jsou označováni jako „společnost spekulantů, majících laskominy na zlaté doly trasnvaalské, [která] vyvolala nynější válku.“¹³⁵ Rhodes je také brán jako „úhlavní nepřítel Búrů.“¹³⁶

V souvislosti s jeho smrtí v březnu 1902, pouhých pár měsíců před koncem války, bylo napsáno, že „s Cecilem Rhodesem odešel jeden z nejvýraznějších typů nejbrutálnějšího kapitalismu, jenž do svých služeb dovedl zapřáhnout politiku největší říše světové.“¹³⁷

Jak bylo výše zmíněno, ani britský ministr kolonií Joseph Chamberlain se nesetkal se sympatiemi ze strany českých periodik. Právě jeho strategie a jeho spojení s Rhodesem vyvolalo velké rozhořčení v české společnosti. Již od počátku války je jeho politice mluví jako o „brutální a hrabivé“ a „nesoucí krvavé ovoce.“¹³⁸

Hodně také byly diskutovány aféry týkající se majetku jeho rodiny. Noviny ostře kritizovaly to, že měl podíl ve firmě dodávající zbraně do jižní Afriky, čímž pádem mu plynuly peníze z pokračujících bojů. Aféra vzbudila povyk tím spíše, že zbraně měly před válkou být dodány i Búrům.

2.4 Shrnutí války v podání českého tisku

Je zřejmé, že konec války nepřinesl z hlediska českého národa příliš velké nadšení. Na jednu stranu se jistě objevily pozitivní reakce, že konflikt je u konce a nebudou tak strádat na životech další lidé, ale výsledek asi příliš radosti nepřinesl.

Národní listy prohru vnímají následujícím způsobem: „Hrubá přemoc vítězí nad právem, Goliáš udolává Davida, který konal sice divy udatenství, bráně svou vlast a svobodu, který v celé řadě bitev slavně a vítězně obstál, ba vetřelcům mnohé strašlivé porážky způsobil – však nedočkav se krom jalových slov soucitu, od nikoho v celém širo širém světě nejmenší pomoci, konečně přece jen vysílen zemdlel a vykřvácel tak, že mu nezbylo než poddati se a podrobiti se vrahům svobody své a vykoupiti si pokoj a mír ztrátou nejdražšího statku, nejvzácnějšího pokladu každého národa: ztrátou své vlastní samostatnosti!“¹³⁹

¹³⁵ *Právo lidu*, 7. 1. 1900, str. 2.

¹³⁶ *Národní listy*, 15. 11. 1899, str. 3.

¹³⁷ *Právo lidu*, 28. 3. 1902, str. 2.

¹³⁸ *Právo lidu*, 25. 10. 1899, str. 2.

¹³⁹ *Národní listy*, 3. 6. 1902, str. 1.

Válka také byla radikálně označena za jednu z „nejnespravedlivějších a nejhanebnějších, jež viděly moderní dějiny.“¹⁴⁰

2.5 Búrská válka a Češi

Búrská válka samozřejmě byla přitažlivým tématem, ale o to zajímavější byly zprávy, které přinášely jakékoliv přímé spojení s českými zeměmi nebo českou společností. Tak se z tisku například dozvíme, že „mezi prostředky, kterými si pomáhá anglické vojsko proti útrapám horkého a suchého podnebí hraje velkou úlohu také voda z Čech. U teplického městského zřídla bylo objednáno v těchto dnech kabelovým telegramem pro anglické vojsko v Natalu 200 000 lahví teplické vody, kteráž prý zvláště dlouho dovede tam zachovati vzdor parnům svou svěžest.“¹⁴¹

Jako velká senzace, i když poměrně značně nedůvěryhodná, musela působit zpráva *Oesterr. Volks-Zeitung*, podle které generál Cronjé „narozen jest prý v Teplicích v Čechách, kdež prý otec jeho byl majitelem hostince „u dubu“. Zároveň však *Národní listy* dodávají, že „zodpovědnost za zprávu tu ponecháváme pramenu.“¹⁴² Další den byla otištěna doplňující informace, že otec Cronjého byl prý „kuchťík“ Karla X., který přesídlil do Čech a oženil se s Tepličankou a později z města zmizel.¹⁴³

Dále byla otištěna i spekulace, že měl být naopak generál Joubert rodákem z Duchcova, což tvrdil jeden místní pamětník. Joubert tam měl podle něho strávit dětství, ale pak se s otcem Emilem Schubertem odstěhovat do Brazílie. Také měl tomuto pamětníkovi posílat dopisy z Pretorie s dotazy, jak je doma.¹⁴⁴ Pro dané informace však nemáme žádné doklady, které by potvrzovaly jejich pravost, a tak je spíše můžeme brát jako pokus o spojení českého národa s velkými jihoafrickými bojovníky a patrioty, což by mu mohlo přinést jistou prestiž, která by mezinárodně mohla být uznána a poukázala tak na existenci českého národa, tedy národa, který ještě stále na přelomu 19. a 20. století zažívá národní obrození a snaží se o získání lepšího postavení v rámci habsburské říše.

¹⁴⁰ *Právo lidu*, 3. 6. 1902, str. 1.

¹⁴¹ *Právo lidu*, 2. 1. 1900, str. 3.

¹⁴² *Národní listy*, 10. 3. 1900, str. 4.

¹⁴³ *Národní listy*, 11. 3. 1900, str. 5.

¹⁴⁴ Scrap-book – Afrika – 7/158.

Bez zajímavosti jistě nebude ani přirovnání generála Robertse k maršálu Radeckému. Podle novin byl Roberts původem Ir, ale takzvaně „odnárodnělý“, bojující za Velkou Británii. Radecký byl dle tisku obdobně „odnárodnělým“ Čechem, který však bojoval za Rakousko v Itálii.¹⁴⁵ V obou případech šlo o příslušníka malého národa, konkrétně takového, který se v rámci svého státu snažil o dosažení jistého postavení a zachování nebo znovuoživení své kultury či jazyka. Avšak přes tuto skutečnost bojovali oba muži v zájmu celého státu, a tedy primárně v zájmu národa dominantního.

Tisk také přinesl zprávu o jednom rakouském dobrovolníkovi, který odjel bojovat za Búry: „Z Olomouce 18. dubna: Rakouský desertér v Transvaalu. Při podzimních manévrech minulého roku uprchl ze zdejší posádky pěšák Grobek od 93. pěšího pluku. Nyní došla zpráva z jižní Afriky, že Grobek se nalézá v táboře Burů a že s nimi bojuje proti Angličanům. Grobek zaslal jednomu ze svých soudruhů již dva dopisy.“¹⁴⁶

V souvislosti s daným tématem se nabízí otázka, zda byli i čeští dobrovolníci na bitevních polích jižní Afriky. Přestože nejsou známy oficiální doklady o počtech, můžeme se domnívat, že několik dobrovolníků se skutečně našlo, i když jejich číslo pravděpodobně nebylo závratně velké. V *Národních listech* nacházíme z března roku 1900 tuto zprávu: „Jistý počet Evropanů prochází tudy [přístavem Lourenço Marquez-pozn. M. K.] neustále, aby vstoupil do šiku Burův. Měsíčně nejméně 400-500 mužův. Francouzské a německé parníky každý týden vysazují tu dobrovolníky na břeh. Velký počet jich přivezla nedávno francouzská loď „Gironde“, a to Francouzů, Holanďanův a Belgičanův. Máme ostatně zprávy, že také již někteří Čechové vyskytli se v šiku burském.“¹⁴⁷ Jedním z českých účastníků války byl také Jiří Viktor Figulus (o kterém bude pojednáno později).

Postoj české společnosti k válce a důvody sympatií s Búry jsou pak vysvětleny v následujícím článku *Národních listů*, ve kterém je znát empatický přístup českého národa, který sám ve své historii byl utiskován a dobře ví, jaké to je bojovat za svou svobodu. Pravděpodobně nelze lépe vyjádřit důvody takového vztahu k Búrům než právě přímými slovy dobového tisku.

¹⁴⁵ *Národní listy*, 20. 3. 1900, str. 3.

¹⁴⁶ *Právo lidu*, 19. 4. 1900, str. 6.

¹⁴⁷ Scrap-book – Afrika – 7/162.

„Kdekoliv na širém světě za nynější vlády nejhrubšího sobectví a nejkrutějšího materialismu v srdcích lidských neuhasl cit pro právo a pravdu, kdekoliv za nynějšího panství surové moci a bezohledné vyděračnosti v duchu lidském neutuchl smysl pro opravdovou mravní velikost, kdekoliv dosud plane třeba jen jiskřička nadšení pro čest a svobodu: všude projevují se největší sympatie s malým národem Burův, přinuceným k boji za svou důstojnou existenci proti násilnictví anglickému. Od samého počátku tohoto zápasu, jehož jevištěm se staly vzdálené od nás končiny jižní Afriky, i všechen národ český se svými nejpřímnějšími sympatiemi stojí na straně Burův. Dovede-li totiž v Evropě některý národ správně posouditi, co to znamená, když národ číselně malý se postaví do boje proto několikanásobné surové přesile, je to národ český. Dovede-li některý národ změřiti všechnu sílu přesvědčení a odhodlanosti, která žene utlačovaného a vykořisťovaného proti utlačovateli a vykořisťovateli, zvláště jestli tento utlačovatel a vykořisťovatel v zemi přivandrovalým cizákem, dovede to zajisté národ český. Proto jsou sympatie národa českého s Bury v jejich boji proti Angličanům rázu zcela zvláštního, naprosto jiného, než sympatie, které ozývají se pro ně na příklad mezi některými velikými národy evropskými, kteří do postavení a do poměrů Burův zhola nedovedou se vmysliti. Tisíciletá, stará i novější zkušenost národa českého způsobuje, že to dovedeme. My víme, co v národě se děje, když cizinec mu chce uloupiti nebo aspoň rozpoltiti jeho vlast', my víme, co v srdci a v duchu národa se rozmáhá, když hrubá svévole a surová násilnost sahá na nejsvětější práva jeho života; my víme, co to jest, když cizácká panovačnost nemá jiného záměru, než klidné a pracovité domorodce uvrhnouti v porobu. Proto národ český sprovází boj jiho-afriických, od nás daleko vzdálených Burův s nejživější pozorností a se srdečným přáním, aby dobrá a svatá věc jejich konečně zvítězila.“¹⁴⁸ Jak je dobře patrné, tato slova je možno také vnímat jako příspěvek do česko-německé polemiky přelomu století.

Búrská tematika v několika případech prostoupila i novinovou inzerci, kde byla využita k propagaci produktů, které přímo s Búry ani nesouvisely. Můžeme se tak setkat s novinovým inzerátem hlásajícím: „BUŘI plní svět obdivem svým udatenstvím. Firmy cukrářské vzbuzují nemenší podiv svými výklady. Jmenovitě

¹⁴⁸ *Národní listy*, 1. 3. 1900, str. 1.

závod J. Reimannův v Praze, Linhartské nám. Vypadá jako kouzlo z pohádky.“¹⁴⁹ V tomto místě je nutno podotknout, že slovo BUŘI bylo tak zvýrazněno, že by ho mohl na stránce málokdo přehlédnout (viz *Příloha 7*). Inzerát tak jistě nezůstal bez povšimnutí čtenáře, což též svědčí o tom, že co se týkalo búrské problematiky, bylo v dané době přitažlivé a společností sledováno.

Dalším dokladem medializace tématu v české společnosti je společenská hra nesoucí název *Anglo-burská válka*. Mělo se jednat o hru jak pro rodinu, tak do společnosti a její cena byla 6 korun. Inzerát propagující tuto hru otiskly *Národní listy* 25. prosince 1901 (viz *Příloha 8*).

Oba inzeráty bezpochyby svědčí o velmi překvapivém a zároveň fantastickém prostoupení búrské problematiky do české společnosti. Téma této války se stalo „každodenní“ součástí života českého národa a našli bychom ho tak i v oblastech, kde bychom to neočekávali.

¹⁴⁹ *Právo lidu*, 20. 12. 1901, str. 7.

3 Búrské války jako inspirace v české dobové literatuře

Búrské války byly nejen událostí, která byla denně reflektována v dobovém česky psaném tisku, ale také se staly inspirací pro díla beletristická na jedné straně, a pro texty odbornějšího rázu na straně druhé.

Ačkoliv se z nich nestal všeobecný fenomén, na který by vznikaly reakce v podobě literární děl v masovém měřítku, můžeme v české literatuře najít autory, kteří se rozhodli brát jihoafrický konflikt jako inspiraci ke své literární tvorbě.

Mezi autory, kteří se búrskými válkami v českém prostředí zabývali, můžeme zmínit Alfonse Bohumila Šťastného, Stanislava Cilijáka či Aloise Zuckera.

3.1 Alfons Bohumil Šťastný (1866 - 1922)

A. B. Šťastný byl rodákem z pražského Smíchova, kde také absolvoval obecnou a měšťanskou chlapeckou školu. Po nedokončených studiích v učitelském ústavu v Panské ulici se vydal cestou spisovatele z povolání. I přes plodnou činnost se v průběhu svého života několikrát ocitl ve finanční tísní, což však u takového zaměstnání nebylo nic výjimečného. Zemřel roku 1922 v ne příliš vysokém věku a pohřben byl na Olšanských hřbitovech.

Z hlediska žánru se ve své tvorbě soustředil zejména na povídky pro mládež, ale můžeme mezi jeho díly najít i divadelní hry, ať už činohry či loutkové hry. Tematicky pak působil velmi rozmanitě. V jeho tvorbě nechybí ani historické povídky - například z doby Karla IV. či Přemysla Otakara I. nebo z dob třicetileté války (např. *Hrůzy třicetileté války*). Značnou část své tvorby věnoval dobrodružným vyprávěním z různých koutů světa. Setkáváme se tak nejen s příběhy z evropského prostředí, ale také z Ameriky, Austrálie, Afriky či Tichomoří. Zde můžeme jmenovat povídky s tajuplnými názvy, jako byl *Král moře: povídka z končin Tichého oceánu* nebo *Duch amerických pustin: povídka ze Severoamerické Unie*.

Jak uvádí L. Merhaut, Šťastný je někdy považován za jednoho ze zakladatelů české vědecko-fantastické literatury, ovšem zároveň je mu vyčítáno, že „některé jeho práce hraničí až s plagiátorstvím (neuvedenou předlohou povídek *Tajemná vzducholod'* a *Tajemný kraj v podzemí* byly např. romány Julese Verna *Robur*

Dobývateľ a Cesta do středu země).¹⁵⁰ Značnou část Šťastného tvorby tvoří pohádky a pohádkové příběhy, a dále také kovbojky (př. *Americká královna stád*) a indiánky (např. *Touha po skalpu*).

Je tedy patrné, že A. B. Šťastný byl autorem, který se nesoustředil na jednu tematickou oblast, ale naopak se mu inspirací stávalo téměř cokoliv. Nelze si tedy představovat, že téma búrské války by nějakým způsobem vybočovalo z tvorby Šťastného a neměli bychom zároveň přeceňovat význam búrské války v tomto ohledu. Autor jí věnoval tyto povídky: *Burský hrdina: povídka z nedávných bojů v Jižní Africe*, *Pod jihoafrickým sluncem: dvě povídky*, *V obleženém městě: povídka z bojů za burskou samostatnost a Příhody dobrovolníků v burské válce*.

Povídka *V obleženém městě* se odehrává ve městě Ladysmith v době, kdy je obléhán Búry. Jako hlavní hrdina zde vystupuje francouzský dobrovolník Leon Gavard bojující na straně Búrů. Jakožto špeh je ve městě chycen Angličany, ale podaří se mu uprchnout a schovat se ve studně na zahradě místních anglických osadníků. Vojáci sice zahradu prohledají, ovšem uprchlíka nenajdou a odcházejí pryč.

Na následujícím rozhovoru mezi manželi si můžeme udělat představu o tom, jaké měl autor přesvědčení ohledně rozporu anglických obyvatel k Búřům a k válce. Nastiňuje nám myšlenku, že i sami Angličané sympatizovali s tímto malým národem, který se odhodlal bojovat za svou svobodu.

„Mary, tys křesťanka?“, manželka udiveně vzhlédla, „Divíš se proč, se takto ptám? Tys dobrá křesťanka, vím to. Pověz mi však, kdo jest našim nepřitelem?“

„Nás Angličanů?“

„Nikoli-všech lidí.“

„Nepřitelem člověčenstva jest jedině zlý duch.“

„A což Buři?“

„Ti jsou nyní také našimi nepřáteli, avšak přece zase jenom našimi bližními. Jsou to lidé jako my a nikoliv zloduchové.“

„Povím ti něco, Mary: my jsme Angličané, především však křesťané. Buři jsou také křesťané, vzývají téhož Boha jako my. Nenávidíš Burů?“

„Miluji všechny lidi dobré vůle.“¹⁵¹

¹⁵⁰ Heslo in: MERHAUT, L. *Lexikon české literatury*, str. 726.

¹⁵¹ ŠŤASTNÝ, A. B. *V obleženém městě*, A. B. Šťastný, Smíchov 1923, str. 11.

Manželé zjistí, že se u nich francouzský dobrovolník ukrývá a rozhodnou se mu pomoci, protože je pro ně spíše než příslušnost k bojující straně podstatnější fakt, že je to dobrý člověk a křesťan.

Zde se také projevuje autorova snaha využít literatury jako výchovného prostředku. Jelikož byla povídka určena mládeži, Šťastný se snaží poukázat na to, že člověk není dobrý nebo špatný na základě své národní příslušnosti, ale tím, jak se chová. Proto ani angličtí manželé neberou búrského špeha jako špatného člověka, ale jako křesťana a naopak se rozhodnou mu pomoci, i když by případně mohli být za svůj zločin potrestáni.

Hlavním hrdinou povídky *Burský hrdina* je chlapec jménem Piet¹⁵², jehož otec odejde do války a on musí zůstat doma s matkou, protože mu ještě nebylo 16 let, což byl minimální věk pro narukování do búrského komanda. Jejich farma byla ale napadena anglickými vojáky za to, že ukrývali jiného búrského bojovníka. Piet se chopí zbraně a prokáže svou chrabrost a udatnost v boji, čímž se později dostává do tábora búrských bojovníků až k samotnému generálu de Wetovi. Zde Piet navrhne strategii pro vlákání anglických vojáků do pasti a sám se chopí iniciativy v provedení tohoto nesnadného úkolu. Při samotné akci je pak těžce raněn, ale brzy se uzdraví a odjede i přes svůj nízký věk s otcem bojovat proti Angličanům.

Tato velmi idealizovaná povídka opět čtenáře postaví před jednoznačné rozhodnutí, na čí straně by měl stát a nedává žádný prostor mladému čtenáři, aby se vůbec zamyslel, zda Búrové byli skutečně jenom stateční bojovníci za vlast nebo tu mohla být i jiná strana mince.

Kladné vlastnosti Búrů jsou v textu patrné hned na několika místech. Nejenom že Šťastný říká, že v bojích „obránci své vlasti a samostatnosti skvěle vítězili“¹⁵³, ale také, že „zvláště odvážný jenerál Christián Dewett stal se jim [tzn. Angličanům – M. K.] postrachem. Potíral „červenokabátníky“ a dovedl vždy uniknout přesile.“¹⁵⁴

Mezi búrské přednosti podle něho také patří vztah ke svým černošským služebníkům. Nejednali s nimi jako s otroky, nýbrž „chovali se k nim přívětivě, jako by to byli jejich přátelé a nikoliv služebníci.“¹⁵⁵

¹⁵² Křestní jméno Piet může být odkazem k velkému búrskému generálovi jména Piet Cronjé, jehož statečnost může evokovat paralelu s chlapcovými činy.

¹⁵³ ŠŤASTNÝ, A. B. *Burský hrdina*. V. Neubert. Smíchov 1904, str. 6.

¹⁵⁴ *Tamtéž*, str. 7.

¹⁵⁵ *Tamtéž*.

Povídka s názvem *Na lovecké výpravě*¹⁵⁶ vypráví příběh ruského dobrovolníka Ivana Dragova, který byl v bojích proti Angličanům těžce raněn, ale uzdravil se a rozhodl se k návratu do vlasti. Tato strastiplná cesta je dobrodružným příběhem muže, který po cestě musí čelit několika překážkám, jako například dehydrataci, hladu či napadení černošskými domorodci. Povídka tedy čtenáři v pozadí příběhu o statečném muži přibližuje život v jižní Africe a popisuje zdejší klima a přírodní podmínky – setkáme se tu například s mouchami tse-tse a nebo s krokodýly.

Další Šťastného povídka *Mezi vyzvědači Theronovými* s tématem búrských válek nás seznamuje s jiným dobrovolníkem bojujícím za Búry, tentokrát s Chorvatem Josipem Miletičem. Ten se dostane do výzvědného oddílu Danieho Theron¹⁵⁷, tedy skutečného aktéra jihoafrické války. Theronovi muži v povídce Angličanům škodí tím způsobem, že přeřezávají telegrafní dráty nebo ničí železnice a ukořisťují zásoby z vykolejených vlaků. I zde je jednoznačně patrný idealizovaný pohled o na búrský národ.

Poslední kniha s názvem *Příhody dobrovolníků v burské válce* pak sdružuje všechny předešlé povídky (vyjma *Burského hrdiny*) a utváří z nich jeden příběh doplněný o další dobrodružství. Hlavními postavami je tu pětice dobrovolníků, která do jižní Afriky přijela bojovat za samostatnost Búrů.

Těchto pět dobrovolníků tvoří tři Francouzi, jeden Rus a jeden Chorvat. Zajímavostí jistě zůstává, že si autor pro své hlavní hrdiny vybral zahraniční protagonisty a nikoliv zástupce vlastního národa. Doklady o skutečnosti, že Češi také odjížděli do jižní Afriky, aby se stali součástí burského vojska, můžeme nalézt v dobovém tisku.¹⁵⁸ Jejich počty však můžeme s Francouzi či Rusy pouze těžko srovnávat.

Autor zde také lehce nastínil právě národnostní problematiku Rakouska-Uherska. V souvislosti s dobrovolníkem Miletičem proběhne konverzace, kdy Miletič generálovi sdělí, že je Chorvat, a ten na to odpoví: „Chorvat - Chorvatsko-toť

¹⁵⁶ Povídky *Na lovecké výpravě* a *Mezi vyzvědači Theronovými* je součástí díla ŠŤASTNÝ, A. B. *Pod jihoafrickým sluncem: dvě povídky*. Emil Šolc. Praha-Karlín, 1918.

¹⁵⁷ Danie Theron vytvořil oddíl vyzvědačů, kteří byli velmi pečlivě vybíráni podle znalosti jihoafrického terénu a svých výzvědných dovedností. Vybíral si však nejenom Búry, ale také dobrovolníky např. z Holandska, Německa, Francie, Ruska, Irska, Bulharska, Turecka, Řecka nebo Alžírka. Díky své záškodnické činnosti se stal jedním z hrdinů anglo-burské války. (LEE, E. Harmondsworth 1985, str. 127.)

¹⁵⁸ Scrap-book – Afrika – 7/162

někde v Uhrách“, načež Miletič odvětlí: „Ano, jenerále, naše země úpí pod nadvládou Maďarů, kteří by náš národ rádi zbavili všech práv i mateřského jazyka.“.... „Oh, ti Maďaři, ti Maďaři! Zdá se mi, že by také rádi panovali nad jinými národy – zrovna tak jako Angličané. Myslete si tedy, mladý příteli, že zde bojujete proti utiskovatelům svého národa.“¹⁵⁹

Je zřejmé, že Šťastný zde přirovnává boj malého národa proti velkému utlačovateli ke vztahu Chorvatů vůči Maďarům a tímto také vysvětluje účast Miletiče ve válce - „jsa horlivým vlastencem, zakoušel mnoho útiskův Maďarů.“¹⁶⁰ Naopak vůbec nezmiňuje možnou podobnost mezi českým a německým národem, přestože jistá paralela zde rozhodně existuje. Otázkou zůstává autorova motivace k vynechání této ožehavé otázky na přelomu 19. a 20. století, ale můžeme vznést hypotézu, zda Šťastný nezmínil česko-německou otázku z důvodu možné cenzury. Na druhou se stranu také můžeme domnívat, že paralela k česko-německé národnostní otázce zde pro čtenáře byla očividná i bez přímé narážky.

Příhody dobrovolníků v burské válce pak končí nostalgickou větou jednoho z účastníků, který si po celou dobu psal deník: „Válka vyžádala si již obrovských obětí na životech lidských i na majetku. Dejž Bůh, aby nad zkrvavenou Jihoafrickou republikou konečně zasvitlo zlaté slunko míru, aby „vierlleur“ [prapor sestávající z trikolory modro-bílo-červené a příčného zeleného pruhu podél žerdi – pozn. M. K.] opět zavlál nad územím statečných Burů!“¹⁶¹

Ve všech povídkách je zřetelně znát, že autor straní Búřům, což v dané době, až na výjimky, můžeme pokládat za názor českého veřejného mínění. Búrové jsou tedy popisováni jako chabří a nebojácní muži bojující za svou samostatnost. Ovšem pohled na ně je místy silně idealizován.

Šťastný byl také evidentně s jihoafrickou otázkou poměrně dobře obeznámen, protože ve svých povídkách používá skutečné postavy, a to zejména z búřských řad – setkáme se tu tedy s generály Joubertem, de Wetem nebo Daniem Thornem.

V této souvislosti je ovšem na místě zmínit, že jeho pohled není z faktického hlediska vždy správný. Anglické vojsko zde opakovaně nazývá jako „červenokabátníky“ a také na obrázku na obálce jedné z povídek je vyobrazen

¹⁵⁹ ŠŤASTNÝ, A. B. *Příhody dobrovolníků v burské válce*, str. 28.

¹⁶⁰ *Tamtéž*, str. 3.

¹⁶¹ *Tamtéž*, str. 164.

anglický voják v červené uniformě¹⁶². Zde autor navazuje na tradici, že britské vojsko nosilo červené kabátce, to se ovšem změnilo krátce před vypuknutím druhé búrské války. Tato změna se musela udát, aniž by v Čechách vešla do obecného povědomí, protože v dobových knihách týkajících se tohoto konfliktu se vždy více mluví o Búrech než o Angličanech, právě ti byli pro české čtenářské publikum zajímavější a přitažlivější. Tato představa českého národa není nijak překvapivá, neboť i britská literatura uvádí v souvislosti s první búrskou válkou, že v Británii dnes o ní málo kdo ví. Avšak právě ta zanechala ve společnosti mylný dojem, že britské jednotky v búrské válce v roce 1899 stále nosily červené uniformy.¹⁶³

V Příloze 9 také můžeme vidět, jak si český člověk mohl představovat běžného burského bojovníka v porovnání s vojákem britským. Vždy měl na hlavě klobouk se širokou krempou a tvář pokrývaly dlouhé vousy, jako zbraň používal typicky pušku a přes rameno nosil náhradní náboje. Zřetelně je zde znát rozdíl mezi upraveným britským vojákem s pečlivě uhlazeným knírem a poněkud divočěji vyhlížejícími Búry. I tento detail může evokovat myšlenku, že to byli právě Angličané, kdo měl vnést kulturu do kolonizovaných oblastí a že právě Búrové jsou národ prostší, co se kultivovanosti týče.

3.2 JUDr. Alois Zucker (1842-1906)

Tématu búrské války se věnoval i český právník Alois Zucker, který pronesl 18. ledna 1900 na schůzi Jednoty právnické přednášku na téma *O válce transvaalské z hlediska mezinárodního*. Shrnutí přednášky později vyšlo jako poměrně krátké dílo (čítající pouze 12 stran), které ale dobře informuje čtenáře o stavu dění do počátku válečného konfliktu.

Autor si je vědom, že pokud má běžný člověk pochopit problematiku jižní Afriky, musí znát také její historii. Proto věnuje značnou část díla historii osídlení dané oblasti – od cesty Bartolomeu Diasa v roce 1487 a strategické podstaty kolonizace jižní Afriky při cestách do Indie, přes období 15. a 16. století, kdy byla oblast poté, co Portugalsko bylo ovládnuto Španěly v roce 1580, zanedbána.¹⁶⁴

¹⁶² Na obálce povídky ŠTASTNÝ, A. B., *Búrský hrdina*, viz Příloha 9.

¹⁶³ LEE, E., str. 23.

¹⁶⁴ ZUCKER, A. *O válce transvaalské z hlediska mezinárodního*, str. 3.

17. století je pak spjato s počátkem holandského přistěhovalectví. Zucker vysvětluje význam usazení holandských zemědělců právě v této oblasti tím, že lodě plující do Indie potřebovaly po cestě získat nové zásoby, jako bylo čerstvé maso, vejce, zelenina atp.¹⁶⁵

Stejně jako český tisk, i Zucker uvádí, že Búrové byli kulturně zaostalejší oproti vyspělé Británii a Búry dokonce nazývá jako „obyvatelstvo jednoduché, selské, z Nizozemska pocházející.“¹⁶⁶

Co se týče válečnictví, Zucker taktiku Búrů přirovnává k husitské, což bylo jistě pro čtenáře tehdejší doby více než pozoruhodné. Búrové bojovali tak, že vytvořili vozovou hradbu, uprostřed které byl dobytek (pro ně nejdůležitější věc) a na vozech byli ukryti starci a děti, zatímco muži stříleli a ženy jim podávaly pušky. Poté, co střílením oslabili nepřítele, vyrazili z hradby a dobili je. „Sami němečtí spisovatelé ukazují k tomu, že Buři takto bojující, bojovali po způsobu Cimbrů¹⁶⁷ a Husitův. Válečná taktika 15. století byla Bury v 17. a 18. století s velikým úspěchem obnovena.“¹⁶⁸ Zejména tato část vzbudila u českého národa velký zájem, neboť byla celá publikace zmíněná i v tehdejších novinách. V *Národních listech* byl otištěn článek, ve kterém se využívá několika Zuckerových citací a na prvním místě je vyzdvihováno právě přirovnání k husitské taktice: „Professor Zucker vydal zajímavou brožurku o válce transvaalské, ve kteréž porovnává mimo jiný hojný materiál způsob burského válčení jakožto velmi podobný k válčení husitskému.“¹⁶⁹

Důležité je také zmínit, že Zucker zdůrazňuje, jak Búrové dbali na vojenskou výchovu u chlapců – ti se začínali učit střílet už od osmi let. A právě to je jeden z důvodů jejich počátečních úspěchů ve válce. Búrové jsou autorem prezentováni jako výborní střelci.¹⁷⁰ Tento pohled však není ojedinělý a nijak nesouvisí s možnými sympatiemi autora k národu s potlačovanými právy. Búrové jsou opětovně hodnoceni jako velmi dobří střelci i v moderní odborné zahraniční literatuře.

V průběhu 18. a 19. století, kdy se začali v jižní Africe usazovat Angličané a dostávali se do konfliktu s již usdlým burským národem, vyvstalo několik zásadních problémů. Jedním z nich byla otázka zrušení otroctví. „Předně ohledně otázky

¹⁶⁵ ZUCKER, A., str. 4.

¹⁶⁶ *Tamtéž.*

¹⁶⁷ Kimbrové byl germánský národ pocházející z Jutského poloostrova. (<http://www.thefreedictionary.com/Cimbri>) [23/02/2012]

¹⁶⁸ ZUCKER, A., str. 4.

¹⁶⁹ *Národní listy*, 12. 3. 1900, str. 1.

¹⁷⁰ ZUCKER, A., str. 4.

otroctví, při které arciť Angličané *na oko* stáli na stanovisku správnějším, protože humanitě více odpovídajícím. Burové přáli otroctví z té příčiny, ježto černochoů k těžkým pracím nutně potřebovali, ale oni s těmito lidmi velmi mírně, ba otcovsky zacházeli. Oproti tomuto horlili Angličané pro zrušení této instituce.“¹⁷¹

Jak je vidět, zde se setkáváme s názorem, který ve svých povídkách uváděl i A. B. Šťastný. Přestože Burové otroctví podporovali, chovali se ke svým služebníkům velmi mírně, ba přátelsky. Toto stanovisko dobře zapadá do stereotypního pohledu na kladné Búry ve všech směrech. A Anglie je ve slovech Zuckera odsouzena spojením „na oko“¹⁷², které opět škatulkuje Spojené království jako velmoc prahnoucí po moci a penězích. Ač tedy Zuckerova přednáška zajisté jako odborný text měla být neutrální, jistý podtext strannosti tu nacházíme.

Otázka otroctví byla vyřešena v roce 1833 nařízením anglického parlamentu o zrušení otroctví a vlastníkům otroků měla být vyplacena náhrada třetiny ceny otroků. „Na Bury připadla náhrada v obnosu 24 millionů marek, však vyplacena jim nebyla, vše zmizelo v kapsách anglického úřednictva, kteréž i jinak s Bury nevlídně, ba téměř nepřátelsky zacházelo!“¹⁷³

Druhým problémem, který podle Zuckera bránil poklidnému soužití mezi Búry a Angličany pak byl problém jazykový – Angličané zrušili holandský jazyk jakožto úřední a místo něho nastolili angličtinu. To vše vedlo k vystěhování několik tisíců rodin severně z Kapska.

Zucker pak provází čtenáře až k samotnému počátku války, přičemž neopomíná zmínit důležité mezníky, které jí předcházely, jako například občanskou válku mezi Oranžským svobodným státem a Transvaalem trvající mezi lety 1860 až 1864, kterou ale považuje za válku velice krátkou.¹⁷⁴ Samozřejmě neopomíná vyzdvihnout velké vítězství búrského národa na konci února 1881 v bitvě u Majuby, které bylo závěrem konfliktu dnes označovaného jako tzv. první búrská válka, a poté Jamesonův vpád do Transvaalu uskutečněný za pomoci Cecila Rhodese v roce 1895.

Autor se tedy soustředí zejména na události, které vedly k válce, a vysvětluje konflikty mezi oběma národy. K samotnému dění války se pak příliš nevyjadřuje, neboť přednáška vznikla v poměrně brzké fázi bojů.

¹⁷¹ZUCKER, A., str. 5.

¹⁷² *Tamtéž*, str. 4.

¹⁷³ *Tamtéž*, str. 5-6.

¹⁷⁴ *Tamtéž*, str. 7.

Zucker měl o válce již od začátku mnoho pochybností, a to zejména v souvislosti s několikanásobnou početní převahou Velké Británie, ovšem prozatímní dění hodnotil velmi kladně (je ovšem také pravda, že Angličané nezaznamenali do ledna 1900, kdy přednáška vznikla, žádný větší válečný úspěch).

„...co dosud vykonáno bylo Bury proti té mocné a pyšné Anglii, to již zabezpečuje tomu malému národu veškeré sympatie a vrhá světlo na Anglii takové, že když se dříve mluvilo o Rusku jako o kolosu s hlíněnými nohama, snad totéž platiti může o Anglii, že jest kolos, jenž nemá dobrý podklad.“¹⁷⁵

Závěrem pak Zucker sám svůj postoj vysvětluje a přiznává, že jeho slova jsou spíše nakloněna Búrům: „Válka, která v tomto okamžiku mezi nejmenším a největším státem, mezi Davidem a Goliášem, zuří, ve kterémž boji zdá se mi, že sympatie všech těch, kdož ještě se hlásí k jakémusi právu, rozhodně musí státi na straně Burů!!“¹⁷⁶

Všimněme si též přirovnání války k boji mezi Davidem a Goliášem – toto srovnání nebylo nijak výjimečné a je dnes běžně spjato a anglo-búrským konfliktem.

3.3 Stanislav Ciliják (1859 – 1939)

V poslední řadě je na místě také zmínit dochované dílo Stanislava Cilijáka *Buři a chrabré boje jejich za neodvislost s podtitulem Pojednání odnášející se ku válce jihoafrické r. 1899-1900*¹⁷⁷.

Stanislav Ciliják (s jehož jménem se setkáme i v psané formě Cyliak) se narodil v Brně do rodiny tkalcovského mistra. Po vystudování se věnoval učitelské profesi například v Dačicích či Želetavě. Svou tvorbou je znám zejména jeho básník, ale také jako dramatik.¹⁷⁸

Právě z tohoto důvodu se výše zmíněné dílo vymyká z jeho běžného pole působnosti. Kniha čítající okolo 60 stran podobně jako přednáška A. Zuckera seznamuje čtenáře s problematikou búrské války. Na rozdíl od Zuckerova díla je však bohatší o obrazový materiál, do knihy autor přidal i kresby významných aktérů války.

¹⁷⁵ ZUCKER, A., str. 12.

¹⁷⁶ *Tamtéž.*

¹⁷⁷ Kniže chybí poznámkový aparát i seznam literatury, proto by mohla být pravdivost faktů v některých případech sporná. Autor pouze uvádí, že dílo sestavil podle různých pramenů.

¹⁷⁸ Heslo in: FORST, V. *Lexikon české literatury*, I. díl. Academia. Praha 1985, str. 371.

Cilijákovo pojednání navíc není pouhým popisem předválečných událostí a okolností příčin konfliktu, ale čtenář zde získá informace o Búrech jako takových, o jejich životě, zvycích, klimatu, ve kterém žijí.

Přestože zastává také spíše probúrský postoj, není tomu tak za každých okolností. Zmiňuje, že „misionáři Angličtí žalovali na Bury z tvrdého nakládání s podrobenými Kafry.“¹⁷⁹ Oproti Zuckerovi autor tedy připouští, že zacházení Búrů s jejich kaferskými sluhy nebylo pouze přátelské.

Cilijákův příspěvek k búrským válkám je mnohem cennější co se týče života Búrů nežli faktických událostí konfliktu, které byly podrobně reflektovány právě v denním tisku. V porovnání s tím naopak periodika věnovala menší pozornost tematice každodennosti Búrů.

Dovídáme se tak například, že podlaha v búrských domech nebyla pokládána z prken, jejichž pořízení bylo poměrně nákladné, ale využívalo se k tomu termitových mravenišť. Dle autora se mraveniště se oddělila od půdy, nalila se na ně voda, aby změkla, a domorodní obyvatelé je pak několik dní rozšlapávali. Tím vznikla hmota, která se pak rovnoměrně roztírala po podlaze. Poté, co zaschla, se podlaha leštila lněným olejem nebo rozředěným kravským trusem.¹⁸⁰ „Používání kravského trusu k tomuto účelu nepůsobí žádnou nepříjemnost; zápach nezůstává po něm žádný a podlaha jim zpracovaná odpuzuje všelijaký obtížný hmyz. Žádný cizinec neuhodl by, z čeho ta lesklá, černá, mramoru podobná a jako kámen tvrdá podlaha je zrobena.“¹⁸¹

Zajímavé informace zde najdeme i o manželském životě, neboť novomanželé jsou poměrně mladí, „on má osmnáct nebo dvacet, ona čtrnáct nebo sedmnáct. Žádný Bur nemá strach ze svého potomstva: čím více dětí, tím lépe. Novorozenému Burovi přivázejí všichni možní příbuzní praktické dárky do vínku: krávy, kozy a ovce.“¹⁸² Manželský pár má pak okolo 18 až 20 dětí.¹⁸³

Každodenní život Búrů se točil okolo péče o dobytek, v níž velkou roli hráli také černošští pomocníci. Z chovaných zvířat můžeme jmenovat ovce, skot, a dále

¹⁷⁹ CILIJÁK, S. *Buři a chrabré boje jejich za neodvislost*. J. Lorenz. Třebíč 1900, str. 6.

¹⁸⁰ *Tamtéž*, str. 13.

¹⁸¹ *Tamtéž*, str. 13.

¹⁸² *Tamtéž*, str. 14.

¹⁸³ *Tamtéž*, str. 17.

slepice, kachny, i holuby. Burové se snaží chovat i pštrosa, ale jejich snahy na ochočení jsou dosud marné.¹⁸⁴

Za nejdůležitější hospodářské zvíře je však pro burské lidi považován kůň, neboť slouží velmi podstatně k dopravě a i ve válce byli koně základní součástí bojové taktiky, a to zejména v době guerillové války, kdy se burská komanda potřebovala rychle přesouvat a schovávat se před nepřítelem, případně při rychlých přepadeních anglických jednotek. Problémem však podle Cilijáka bylo, že mezi koňmi řádila vážná nemoc, která způsobovala úmrtnost až v 70% případů.¹⁸⁵ Ovšem ti koně, kteří tuto nemoc přežili a byli vůči ní imunní, byli nazýváni „solenými koňmi“¹⁸⁶ a jejich hodnota byla podstatně vyšší.

Z hospodářského bohatství země je pak samozřejmě na prvním místě jmenováno zlato a diamanty, které se také staly příčinou daného konfliktu mezi Svobodným Oranžským státem a Transvaalskou republikou na straně jedné a Velkou Británií na straně druhé.

Shrneme-li postavení burského národa v česky psané dobové literatuře, můžeme říci, že byl předmětem jak odborné, tak beletristické literatury. U autorů A. B. Šťastného a A. Zuckera nacházíme jednoznačně proburský postoj, zatímco S. Ciliják je v tomto směru rezervovanější a přisuzuje Búrům i negativní vlastnosti či projevy chování. Na druhou stranu to však v žádném případě nevede k přichýlení k pozitivnímu postoji k Velké Británii, ale naopak se též drží spíše sympatií k Búrům. Autoři pak ve svých dílech nevyužívají pouze motiv dané války, i když hraje velmi podstatnou roli, ale snaží se zaměřit se na Búry jako takové, čímž se snaží čtenáři přiblížit jejich historii, charakter či zvyky, což by mělo pravděpodobně vést celkově k lepšímu pochopení celého konfliktu. Stále ovšem musíme mít na paměti jistou neobjektivnost postojů.

¹⁸⁴ CILIJÁK, S, str. 19.

¹⁸⁵ *Tamtéž.*

¹⁸⁶ *Tamtéž.*

4 Búrové a česká společnost

Búrské války také nepochybně přispěly k většímu zájmu české společnosti nejen o region jižní Afriky, ale také o samotný búrský národ. Mezi potomky českého národa nacházíme některé přímé účastníky války, prostřednictvím kterých také docházelo k lepšímu seznámení života v jižní Africe s českým prostředím. Tyto osoby se někdy dostaly i do zájmu novinářů, i když ne přímo z toho důvodu, že bojovali po boku Búrů, ale válka spíše obecně vzbudila zájem české společnosti o jižní Afriku a tamější české usedlíky.

4.1 Pavel von Dorník-Plotner – „Čech-Búr“

Zabýváme-li se studiem búrských válek a jejich vztahu k české společnosti, neměli bychom opomenout bezesporu zajímavou osobnost Pavla von Dorníka-Plotnera, který byl v dobovém tisku označen jako „Čech-Búr“.¹⁸⁷

O jeho původu se dovídáme, že „jeho prabábou byla Eliška z Vartemberka, jejíž snoubenec, Jan Smiřický, zemřel na začátku českého povstání r. 1620. Po bělohorské bitvě byla nucena z vlasti uprchnouti a provdala se za emigranta Dorníka. Tato rodina později se vystěhovala z Holandska do jižní Afriky a po 8 generací uchovali si v rodině znalost české řeči.“¹⁸⁸

V dobovém článku byl Dorník popisován takto: „Pavel Dorník Plotner, ač je v Africe narozen, mluví správně česky. Je mu nyní asi 39¹⁸⁹ let a je při policii v městě Kimberlay. Byl již dlouhá léta znám jako dobrovolný český konsul a poskytovatel pohostinství všem Čechům, kteří přišli do Kimberlaye, a udržoval písemné spojení se vzdálenějšími Čechy, usazenými v jižní Africe. Vyvinul velkou činnost a v malé kolonii afrických Čechů ve válce i poslali velký peníz na české válečné účely. Má 5 dětí: Vlastu, Prahu, Čestmíra, Dobrušku, Miladu.“¹⁹⁰

¹⁸⁷ Archivní sbírka Krajanství – Afrika – inv. č. 30. V materiálu je však použito zastaralejšího výrazu slova Búr, a to „Boer“.

¹⁸⁸ Krajanství – Afrika – inv. č. 31.

¹⁸⁹ Datum archiválie není znám, neboť se jedná o neoznačený výstřižek z novin. Vzhledem k tomu, že v archiválním prameni Krajanství – Afrika – inv. č. 30 se uvádí, že v bitvě u Ladysmithu [čili r. 1899 – pozn. M. K] bylo Dorníku-Plotnerovi 19 let, můžeme odhadnout rok narození na 1880 a stáří archiválie tedy do roku 1919.

¹⁹⁰ Krajanství – Afrika – inv. č. 31.

Autor článku je náležitě hrdý na Dorníka a snaží se vyzdvihnout jeho přednosti: „Je také nejschopnější tento potomek starého, nešťastného rodu českého, je vřelý Čech. Dovede mluvit a psát česky, holandsky, anglicky i cape-dutch¹⁹¹, je to muž vzdělaný, inteligentní.“¹⁹²

Prostřednictvím osobnosti Pavla Dorníka-Plotnera, jehož podoba se nám dochovala na fotografii Výboru českého národního sdružení v Jižní Africe (viz *Příloha 10*), se můžeme přesvědčit o faktu, že búrské války nebyly v mysli Čechů zapomenuty ani po několika letech. V *Národních listech* vyšel článek, jehož autorem byl učitel a národopisec Kliment Čermák¹⁹³, který si s Plotnerem intenzivně dopisoval. Seznamuje tak čtenáře s úryvky korespondence, ze které přímo číší vášeň být v kontaktu s čímkoliv českým. Plotner byl náruživým čtenářem české literatury, zejména poezie. Protože právě díky ní měl možnost udržovat si alespoň pasivní užití českého jazyka. Byla to právě například bible v češtině, kterou používal pro zachování znalosti jazyka.¹⁹⁴ Velmi kladně však hodnotí nově produkovanou literaturu českých autorů, měl k dispozici Vrchlického sbírku *Má vlast*, Nerudův *Výbor básní* nebo Čechovy *Písně otroka*.¹⁹⁵ Vypráví také o svém pobytu v Evropě. Až v roce 1910 se mu podařilo dostat na 4 měsíce dovolenou a odcestovat z jižní Afriky.¹⁹⁶

Dle jeho slov mohl strávit poznáváním Evropy pouze polovinu času, neboť měsíc trvá cesta tam a měsíc zpět. Nezdržoval se pouze v Praze, ale navštívil kupříkladu i Berlín, Londýn či Vídeň.¹⁹⁷ Z českých měst pak zavítal do Čáslavi, kde bydlel právě Kliment Čermák.¹⁹⁸

Pro obyvatele střední Evropy je zajisté oblast jižní Afriky nadmíru exotickou a přitahuje pozornost široké veřejnosti. Z dnešního hlediska tedy není pozoruhodný pouze pohled Čechů na danou oblast, ale i opačně pohled Čecha-Búra na českou společnost. Některé poznatky jsou mnohdy až úsměvné: „Český lid! Zdá se mi, že

¹⁹¹ Cape-dutch, čili kapská holandština neboli afrikánština je dialekt zjednodušené holandštiny, kterým se mluví v jižní Africe. (HULEC, O., str. 63)

¹⁹² Krajanství – Afrika – inv. č. 31.

¹⁹³ Kliment Čermák (1852-1917) byl také známý český učitel, muzejník a archeolog, který velmi aktivně působil v Muzejním a vlastivědném spolku Včela čáslavská a zabýval se historií zejména Čáslavska a okolí. (<http://www.cmuz.cz/Muzeum/cermak.htm>), [18/2/2012].

¹⁹⁴ Krajanství – Afrika – inv. č. 28/1.

¹⁹⁵ Krajanství – Afrika – inv. č. 30

¹⁹⁶ *Tamtéž*.

¹⁹⁷ *Tamtéž*.

¹⁹⁸ Krajanství – Afrika – inv. č. 28/1

není tak bohabojný, jak jsem si představoval. Že mnoho nedrží na příkázání *Nesemilníš*. Ale jest přičinlivý, pracovitý, veselý a zábav milovný.¹⁹⁹

Že byl Plotner znám české historie nám dokládá slovy: „pak není plnokrevný [národ – pozn. M. K.], čisté rače, jak jsem si představoval. Myslím, že po bělohorské bitvě se mnoho cizí krve dostalo s českou dohromady. Bylo mně bolno u srdce, když jsem navštívil s p. drem. Němečkem král. hrad, sídlo českých králů, historické místo, ale nyní bohužel zpustlé, jak hrad, tak zahrada, letohrádek král. Anny. Ó, jak mocně působilo ve mně národní uvědomění, když jsem navštívil chrám sv. vítský a hroby českých králů, kapli sv. Václava a jiné památky. Jsem na to hrd, že pocházím z takového národa. Pražská radnice, místo kol něhož tekla česká krev, v historii tak známé. A to množství jiných památných budov z dob české slávy a utrpení.“²⁰⁰

Přestože byl Dorník českými zeměmi doslova okouzlen, neuvažoval o možnosti nastálo se tam přestěhovat. Zdůvodňuje to v první řadě klimatickými rozdíly a dodává, že mu v Praze v květnu v 10 hod. ráno zuby cvakaly zimou.²⁰¹

Na závěr článku zmiňuje Čermák Plotnerovu účast ve válce proti Angličanům v letech 1899-1902 a poukazuje na přátelství s generálem Bothou, který mu byl osobně přátel ke sňatku. Dorník sloužil ve válce u děl a v bitvě u Ladysmithu, když mu bylo pouhých 19 let, byl raněn do hlavy.²⁰²

Pavel von Dorník-Plotner však očekával od cesty do Evropy ještě jinou náplň kromě poznání nových krajů. Chtěl si zde sehnat družku. To se mu však nepodařilo a na výše byl poněkud zmaten z toho, že se neočekává, že za svou novou manželku bude muset zaplatit, jak tomu byl zvyklý ze své africké domoviny.²⁰³ O jiných zvycích a obyčejích nás poté informuje archiválie, ve které stojí, že „na Václavském náměstí zastihnul drožkaře spát. Šel a vzbudil jej, neboť se obával, aby mu někdo jako v Africe koně neukradl.“²⁰⁴

Zatímco *Národní listy* v tomto konkrétním případě poskytují informace týkající se spíše rozdílnosti kultur a poukazují na zajímavost jako takovou, že v jižní Africe žije muž, který mluví plynule česky a zajímá se o českou kulturu, přestože jeho předci již několik set let žijí mimo Evropu, článek z periodika *Vlast* z 1. července 1913 se

¹⁹⁹ Krajanství – Afrika – inv. č. 30

²⁰⁰ *Tamtéž*.

²⁰¹ *Tamtéž*.

²⁰² *Tamtéž*.

²⁰³ Krajanství – Afrika – inv. č. 28/1

²⁰⁴ Krajanství – Afrika – inv. č. 28/2

zabývá spíše vzpomínkami na válku tohoto přímého českého účastníka. Plotner byl požádán o sepsání alespoň pár zajímavostí z anglo-búrské války, přestože jeho příběhy by daly na sepsání celé knihy.

Máme tak možnost seznámit se s příběhem řadového člena komanda a seznámit se tak alespoň částečně s každodenností vojáka v době války. „Se stravou a šatstvem šlo to zle. Většina byla oděna v různých anglických khaki – uniformách různých pluků a znaků – kteréž vzaty anglickým vojínům z těl a kterým výměnou dali své hadry. Náš úkol byl, opětně přepadnout anglickou dovážku proviantu, taženou ve velkých boerských vozech, do nichž zapraženo bývá 18 volů doprovázeno anglickými vojíny.“²⁰⁵

Při jedné takové akci získáváme až detailní popis přestřelky. „Angličané stříleli z jedné, Boeři z druhé strany. Koule šly přese mne jako drobné kaménky. Některé zasáhly mé vlasy na hlavě, cítil jsem je a nyní teprv krčil hlavu k zemi. Raději pozdvihnu nohy neb kyčle, kde jen koule proběhne masem; ale proběhne-li hlavou, je konec. Však šťastně to dopadlo, nebyl jsem raněn skoro zázrakem, a tak trvala as 15 minut ta pekelná střelba a můj strach.... Z toho mě vysvobodila příroda sama: snesla se bouře s lijákem, pravým africkým.“²⁰⁶

V dochované korespondenci nemáme pouze dopisy a pohlednice adresované Klimentu Čermákovi, ale také jeho rodině, například dceři Bohuslavě nebo učitelce Marii Šenkýřové (Čermákové).

Mezi přáteli panoval velmi vřelý vztah, Čermákovi posílali do jižní Afriky knihy či sbírky básní. Právě *Píseň otroka* zaslala Plotnerovi Bohuslava Čermáková.²⁰⁷ Naopak Plotner se snažil posílat pohlednice, které by poskytly obrazové informace o zdejší životě a zvycích. Na jednom z nich je například skupina černochoů čekající na naverbování na práci v dolech, což Dorník popisuje jako běžný postup, že každý verbíř dostane od společnosti jistou sumu za každého domorodce, který přijme práci na dobu jednoho roku²⁰⁸ (viz *Příloha 11*).

Pohlednice od Plotnera jsou psány zhruba v následujícím duchu. Měly sloužit jednak jako pozdrav, a pak také obsahovaly vždy aspoň krátkou věcnou informaci

²⁰⁵ Krajanství – Afrika – inv. č. 29.

²⁰⁶ *Vlast*, 1. 7. 1913, č. 7, str. 2.

²⁰⁷ Krajanství – Afrika – inv. č. 23/5.

²⁰⁸ Krajanství – Afrika – inv. č. 23/5.

vztahující se k jižní Africe, místnímu životu, podmínkám atp. Pečlivě vybírá obrázky na pohlednicích a pokaždé se dotazuje, zda se pohlednice líbila. Z korespondence se také dozvídáme o jeho sestřenici žijící v Oranžském svobodném státě, která má obavy z toho, že tam víc než rok nepršelo a Búrové už nevědí, kam se stěhovat s dobyt看em za vláhou.²⁰⁹

Na závěr si můžeme pro představu ukázat, jak typická korespondence mezi Čermákem a Plotnerem vypadala, na příkladu z 4. 9. 1912 (viz též *Příloha 12* a *Příloha 13*).

„Milý starý pane!

Dnes mě došly dva lístky a to jeden od vás z Dubrowníku a druhý od sl. Bohuslawy [tj. Bohuslava Čermáková – dcera Klimenta Čermáka – pozn. M.K.].

Těší mě, že jste si v Dalmacii na mě vzpoměl a lístek mě zaslal. Wímť ze zkušenosti že našinci není vždy lehké při výletu lístky psáti. Do Jihoafriky není tak snadno jeti, cesta trvá as měsíc, a na rovníku jest velké teplo a dusno.

Wšak přece budu rád tuto cestu ještě jednou konati, zda-li pak se spatříme? Pozdrawte Čechy ode mě. I wás a rodinu wáší zdrawí P.v. Dorník²¹⁰

O Dorníku najdeme později zmínku i v díle cestovatele a antropologa Vojtěcha Suka²¹¹, který v roce 1913 putoval Afrikou po stopách významného českého cestovatele Emila Holuba za účelem zkoumání tamního obyvatelstva v oblasti antropologie a etnologie. Mezi jeho destinacemi nemohla tedy chybět ani jižní Afrika. A právě zde při vzpomínce na svůj pobyt zmiňuje: „Několik dnů odpočinul jsem v pohostinné domácnosti pana Dorníka v Kimberley a pak opět spěchal jsem ku nové práci.“²¹² Bohužel více informací o kontaktu s Dorníkem kniha neposkytuje, a ani později v díle *Po stopách Holubových*, kde Suk vzpomíná na své dobrodružné putování Afrikou, není o Plotnerovi žádná zmínka.

²⁰⁹ Krajanství – Afrika – inv. č. 22/13

²¹⁰ Krajanství – Afrika – inv. č. 22/11, [doslovný přepis textu, bez úpravy písmen a pravopisu – pozn. M. K.]

²¹¹ Vojtěch Suk byl také děkanem Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně v letech 1932-33 a zakladatelem Antropologického ústavu Masarykovy univerzity.

(http://www.muni.cz/sci/people/69068/management_history?lang=cs), (22/2/2012)

²¹² SUK, Vojtěch. *Africká dobrodružství*. Jos. R. Vilímek. Praha 1921, str. 80.

4.2 Jiří Viktor Figulus

Dalším známým příslušníkem českého národa²¹³, který se účastnil války v jižní Africe, byl Jiří Viktor Figulus, potomek J. A. Komenského ze sedmého pokolení²¹⁴. Tento rodák z Frankensteinu v Pruském Slezsku se rozhodl odjet do jižní Afriky v roce 1880, kdy mu bylo 22 let.

Zde se usídlil v Kapském Městě, ale také v Kimberley, Johannesburgu a dalších městech. Živil se jako zámečnický, farmář, holič nebo obchodník a také jako zlatokop, diamantokop a policista. V tomto směru můžeme vidět, že byl velkým dobrodruhem. V búrské válce získal hodnost kapitána, avšak později byl raněn a Angličany internován na ostrově Sv. Heleny. Po válce se do Afriky opět vrátil a podnikal zde.

Búrská válka však nebyla jediná, které se účastnil. Později se dobrovolně stal vojákem britské armády v první světové válce, ale v roce 1922 se přestěhoval do Prahy a přijal československé státní občanství. „Za spolupráci se spojeneckou britskou armádou mu byl přiznán charakter čs. legionáře.“²¹⁵ V Československu pak zůstal až do své smrti roku 1927.

J. V. Figulus sepsal své paměti, které se nám sice dochovaly, avšak jeho přímé vyprávění končí ještě před búrskou válkou. O jejich dokončení se zasloužil Arnošt Polavský, který je dovedl až do jeho smrti. V roce 1928 pak byly vydány ku příležitosti 300 letého výročí odchodu J. A. Komenského z českých zemí.

Podle nich byl Figulus značně pohnut jihoafrickými událostmi z roku 1895/6, tedy Jamesonovým vpádem do Transvaalu, už v tuto dobu se možná účastnil obrany Jihoafrické republiky. Od té doby se situace začala přirostřovat a v rámci předválečných příprav se dobrovolně přihlásil do búrské armády. „Z Německa přechal do ciziny před vojnu, před pruským militarismem, v Transvaalu ochotně se staví do služeb statečného a svobodny milovaného národa a dobrovolně se hlásí do vojska...

²¹³ Nutno podotknout, že jeho rodina však byla již po několik generací „poněmčená“, ovšem Figulův otec Theodor vštěpoval svému synovi původní příslušnost k českému národu, což ho také inspirovalo k přestěhování do nově vzniklé ČSR, neboť zároveň chtěl, aby jeho dcera Gertuda Viktorie získala vychování „v duchu a jazykem Komenského.“ (*Naše zahraničí*. Ročník VIII, svazek 3, 1927, str. 97.)

²¹⁴ V tomto směru se prameny rozcházejí, zatímco Kirschnerová uvádí sedmé pokolení, Polavský i *Naše zahraničí*. Ročník II, svazek 2, 1921 uvádí J. V. Figula jako potomka Komenského z pokolení osmého.

²¹⁵ KIRSCHNEROVÁ, Jana. Jiří Viktor Figulus (1858-1927): písemná pozůstalost (fragment). Praha: Literární archiv Památníku národního písemnictví, 1981. 6 s. Edice inventářů / Lit. archiv Památníku nár. písemnictví; čís. 388, str. 4.

Je prolnut burskou ideou svobody a dává se cele do jejích služeb.²¹⁶ V souvislosti s touto větou vyvstává otázka, zda válka pro něho byla skutečně tak silným impulsem, že se rozhodl bojovat za svobodu Búrů, nebo zda je Figulův obraz mírně zkreslen pro jeho lepší reprezentaci v rámci českého národa.

Každopádně hvězda jeho vojenské kariéry strmě stoupala. I přesto, že se vojínem stal až ve svých 39 letech, což můžeme považovat již za pokročilý věk pro aktivní vojenskou službu, „byl však ihned povýšen, z poddůstojníka se stal důstojníkem a roku 1898 byl jmenován kapitánem a velitelem baterie.“²¹⁷

V samotné válce se účastnil hned prvních bojů v říjnu 1899, zmínit je nutno především bitvu u Elandslaagte z 21. října, při které velel dvěma dělům. Britové však měli velkou přesilu a Búrové, mezi nimiž byl i Figulus, se museli dát na ústup. Tito vojáci však byli napadeni a Figulus raněn do nosu a oka, upadl do bezvědomí a zůstal ležet na bojišti, protože ho jeho spolubojovníci neměli čas odnést s sebou.²¹⁸

Tak padl do britského zajetí, i když byl podle prvních zpráv považován za mrtvého. Byl odvezen nejprve do Ladysmithu a poté do Durbanu, kde byli zranění zavřeni na loď. Podmínky zde však byly těžké a zajatce sužovala zima. Polavský vyzdvihuje Figulovo cítění pro druhé slovy „Figulusovi se podařilo získat pěknou kožešinovou přikrývku. Když však viděl, jak jiný těžce raněný si nařiká na zimu, vyměnil mu svou teplou přikrývku za jeho horší. Byl takovým dobrákem, že i tuto pokrývku nabídl zase jinému raněnému a sám se chvěl zimou.“²¹⁹ Odtud pak zajatci byli převezeni do Simonstownu v blízkosti Kapského města, kde loď po dlouhou dobu kotvila a až v dubnu začali být zajatci na ostrov Sv. Helena.

Zde se mu prý však nedařilo špatně, dostal malý domek, měl svého sluhu a choval ve velkém drůbež, jejíž vajíčka prodával. Také chodil navštěvovat generála Cronjého, který zde byl internován se svou rodinou. Důstojníci tu měli mít volnější režim a dokonce uspořádali sportovní závody k příležitosti 75. narozenin prezidenta Krügera. Právě Figulus zde vyhrál 2. místo v závodech na koni na 120 yardů.²²⁰ Po skončení války se na nějaký čas do jižní Afriky vrátil.

²¹⁶ POLAVSKÝ, Arnošt. J. V. *Figulus a jeho africká dobrodružství: Vzpomínky a osudy posledního mužského potomka Jana Amose Komenského*. Orbis, Praha 1928., str. 127-8.

²¹⁷ *Tamtéž*, 128.

²¹⁸ *Tamtéž*, str. 131.

²¹⁹ *Tamtéž*.

²²⁰ *Tamtéž*, str. 135.

Závěr

Budeme-li se zabývat ohlédnutím za druhou búrskou válkou, můžeme říci, že je dnes obecně považována jednu z prvních moderních válek v dějinách lidstva, ve které se začaly plošně používat kulometry a zákopy. Stala se bezpochyby velkou událostí přelomu 19. a 20. století, která přinesla velký mediální zájem ve světě. Všimaly si jí nejen britské, evropské a americké deníky, ale mimořádný zájem jí věnoval i česky psaný denní tisk.

Válka je někdy přirovnávána k boji Davida proti Goliášovi²²¹, avšak jinde se setkáme i s pojmem „britský Vietnam“²²², což je ale zpochybňováno už z toho důvodu, že Britové tuto válku vyhráli, zatímco Američané tu svou nikoliv.

Odlišná byla tato válka ve vzhledu britských uniforem. Vojáci královny Viktorie v této válce nepoužívali své typické jasně červené uniformy jako dříve, ale naopak byl jejich úbor barvy khaki a z lehkého materiálu (viz *Příloha 15*) Podle této barvy pak vstoupilo do dějin i pojmenování parlamentních voleb v Británii na podzim roku 1900 jako „khaki volby“²²³, neboť byly samozřejmě ovlivněny děním v jižní Africe.

Anglo-búrská válka byla i jednou z prvních válek, ze které máme doložené fotografie, a to nejenom pořízené tehdejšími oficiálními zpravodaji, ale také bojujícími fotoamatéry, kterým se často dařilo zachytit pozoruhodné momentky. Tento obrazový materiál je zajisté velkým přínosem ve studiu války.

Nepoměr v síle bojujících stran lze snadno demonstrovat několika čísly: Británie nasadila okolo 450 000 vojáků, zatímco Búrové jich měli k dispozici okolo 87 000, což znamená necelou pětinu vojska svého protivníka. Velký zájem a sympatie s afrikánským národem pak dokládá číslo 2 000 bojujících dobrovolníků z jiných států než búrských republik.²²⁴

Guerillová válka, kterou Búrové považovali za možný prostředek k opětovnému dosažení své samostatnosti, si vyžádala od Britů odpověď v podobě vypalování místních farem, vyhánění obyvatel z domovů a internování v koncentračních táborech. Zajímavostí bude bezpochyby i fakt, že v této válce

²²¹ KŘIVSKÝ, P. a SKŘIVAN, A., str. 245.

²²² LEE, E., str. ix.

²²³ NERAD, F., str. 151.

²²⁴ *Tamtéž*, str. 222.

zemřelo více lidí na nemoci (ať již kupříkladu na malárii nebo tyfus) a v koncentračních táborech než při samotných bojích.

Ze známých osobností se války účastnil nejen již jednou zmíněný Mahátmá Ghándí, ale jako dopisovatel britského deníku *Morning Post* i pozdější premiér Winston Churchill, který se účastnil záchranné akce vlaku přepadeného Búry v listopadu 1899 a později byl jimi dokonce zajat, ale podařilo se mu utéci (viz *Příloha 16*). Tento příběh pak výrazně přispěl k medializaci jeho osoby na přelomu století a také měl svůj podíl na jeho zvolení do Dolní sněmovny britského parlamentu při „khaki volbách“ na podzim roku 1900.²²⁵

Dále můžeme říci, že česká veřejnost skutečně projevila zájem o búrskou válku, a tím pádem i o národ Búrů. Tento zájem pocházel nejenom ze strany dobového českého tisku, kde můžeme doklady nalézt skutečně na denní bázi hned v několika periodikách. Rozhodně se tedy nejednalo pouze o útržkovité či náhodné zprávy o událostech v jižní Africe, ale dobový čtenář mohl na základě tisku dosti dobře pojmout celou jihoafrickou problematiku včetně například map a bojových vyobrazení. Ani dobová česky psaná literatura, však nezůstala v pozadí, přestože reagovala v menším měřítku.

Ať již se bavíme o tisku, nebo o literárních dílech, obecně nacházíme ze strany české společnosti probúrské hledisko a sympatie k boji tohoto malého národa. Tyto sympatie jsou v české společnosti poměrně intenzivní a mají logické pozadí ve vlastní historii českého národa, který v dané době aktivně bojuje za svou obrodu. Můžeme tak najít jisté paralely britsko-búrského a německo-českého vztahu. V obou případech narážíme na téma malého versus velkého národa, který má většinové postavení.

Česká společnost se na přelomu století snažila o prosazení svých politických a kulturních ambicí v rámci Rakouska-Uherska. Toto období je spojeno se značnou produkcí česky psané literatury, která měla světu doložit vyspělost českého národa. Obdobnou situaci můžeme nalézt u Búrů, kteří se snažili prosadit svou kulturu v rámci britského impéria.

Právě problematické soužití mezi Brity a Búry vyvolalo vznik afrikánského nacionalismu, jehož počátky byly spojeny s první britskou anexí Transvaalu v roce

²²⁵ PRETORIUS, F., str. 87.

1877.²²⁶ Búrové se obávali o svou kulturu a jazyk, neboť angličtina měla být preferována vůči jihoafrické holandštině. Nejenom že měla být používána v parlamentu, ale primárně také ve školách. V druhé polovině 19. století tak vznikaly spolky nebo například afrikánská gymnázia, díky kterým se měla udržet afrikánská kultura. S tím je pak spojena i nová produkce literárních děl – první kniha v afrikánštině byla vydána v roce 1861 a jednalo se o *Rozhovor mezi Klaasem Waarzeggerem a Janem Twyfelaarem*, jehož autorem byl Henri Meurant. Ve stejné době pak začínají vznikat i první afrikánská básnická díla.²²⁷ Další fáze afrikánské národní emancipace pak přišla po druhé búrské válce, kdy se hovoří o tzv. Druhém hnutí za povznesení afrikánštiny²²⁸ opět spojené s intenzivní produkcí literatury v tomto jazyce.

Búrský národ tak v druhé polovině 19. století zažívá podobné problémy, jakým musela čelit česká společnost, což vedlo k velkému nadšení pro búrskou otázku mezi českou veřejností a také k jistým útokům na Velkou Británii, zejména v česky psaném tisku. Ten se nezdral kritizovat imperiální velmoc.

Búrská otázka nepochybně nabízí další možnosti, které by mohly být zpracovány v diplomové práci. Je možné zkoumat vztah například Búrové – Irové – Češi, neboť do jisté míry tu byly obdobné rysy. Dále je možné využít kupříkladu slovenský nebo rakouský tisk a porovnat postoj zahraničních periodik s českými. Bylo by zajímavé zejména zjistit, zda i v Rakousku panovalo obdobné nadšení pro boj statečných Búrů anebo zda byl přístup chladnější v porovnání s českým. Dále je možné použít ke studiu publikace, které vyšly v Čechách na počátku 20. století, avšak nebyly původní tvorbou českých autorů, nýbrž překlady zahraničních textů. V tomto směru je možné zmínit dílo *Paměti presidenta Pavla Krügera*²²⁹ z roku 1903 nebo dílo Adolfa Schiefä *23 let bouře a slunečna v jižní Africe*²³⁰ ze stejného roku.

Obecně pak ve spojení s jihoafrickým regionem by se daly zkoumat i jeho další etapy a vnímání v tisku, například události z roku 1910, tedy okolnosti vytvoření Jihoafrické unie. Zpětně však v návaznosti na válku by bylo jistě pozoruhodné

²²⁶ HULEC, O., str. 142.

²²⁷ *Tamtéž*, str. 143.

²²⁸ *Tamtéž*, str. 164.

²²⁹ KRÜGER, Paulus. *Paměti presidenta Pavla Krügra*. Česká grafická společnost Unie, Praha 1903.

²³⁰ SCHIEL, Adolf. *23 let bouře a slunečna v Jižní Africe: boerské boje za svobodu a neodvislost*. Česká grafická společnost "Unie", Praha 1903.

vypátrat ještě více válečných účastníků českého původu nebo také obecně shrnout téma Čechů žijících na přelomu 19. a 20. století v jižní Africe.

Prameny a literatura

Archivní prameny

Archiv Náprstkova muzea v Praze:

- Archivní sbírka Krajanství – Afrika – inv. číslo 14.
- Archivní sbírka Krajanství – Afrika – inv. číslo 22.
- Archivní sbírka Krajanství – Afrika – inv. číslo 23.
- Archivní sbírka Krajanství – Afrika – inv. číslo 28.
- Archivní sbírka Krajanství – Afrika – inv. číslo 30.
- Archivní sbírka Krajanství – Afrika – inv. číslo 31.
- Scrap-book (výstřižková kniha) – Afrika – 7.

Literární archiv Památníku národního písemnictví

- Jiří Viktor Figulus (1858-1927): písemná pozůstalost²³¹

Dobová periodika

Národní listy, 27. 12. 1880.

Národní listy, 8. 11. 1899.

Národní listy, 15. 11. 1899.

Národní listy, 23. 11. 1899.

Národní listy, 2. 12. 1899.

Národní listy, 10. 12. 1899.

Národní listy, 27. 12. 1899.

Národní listy, 14. 1. 1900.

Národní listy, 28. 1. 1900.

Národní listy, 30. 1. 1900.

Národní listy, 16. 2. 1900.

Národní listy, 1. 3. 1900.

Národní listy, 10. 3. 1900.

Národní listy, 11. 3. 1900.

²³¹ Zpřístupněno díky: KIRSCHNEROVÁ, Jana. *Jiří Viktor Figulus (1858-1927): písemná pozůstalost (fragment)*. Praha: Literární archiv Památníku národního písemnictví, 1981. Edice inventářů / Lit. archiv Památníku nár. písemnictví; čís. 388.

Národní listy, 12. 3. 1900.
Národní listy, 17. 3. 1900.
Národní listy, 24. 7. 1901.
Národní listy, 25. 12. 1901.
Národní listy, 3. 6. 1902.
Naše zahraničí. Ročník II, svazek 2, 1921.
Naše zahraničí. Ročník VIII, svazek 3, 1927.
Právo lidu, 7. 10. 1899.
Právo lidu, 12. 10. 1899.
Právo lidu, 13. 10. 1899.
Právo lidu, 25. 10. 1899.
Právo lidu, 28. 10. 1899.
Právo lidu, 10. 11. 1899.
Právo lidu, 12. 11. 1899.
Právo lidu, 29. 11. 1899.
Právo lidu, 24. 12. 1899.
Právo lidu, 2. 1. 1900.
Právo lidu, 7. 1. 1900.
Právo lidu, 18. 1. 1900.
Právo lidu, 27. 1. 1900.
Právo lidu, 1. 2. 1900.
Právo lidu, 17. 3. 1900.
Právo lidu, 19. 4. 1900.
Právo lidu, 6. 5. 1900.
Právo lidu, 15. 9. 1900.
Právo lidu, 16. 12. 1900.
Právo lidu, 20. 12. 1901.
Právo lidu, 28. 3. 1902.
Právo lidu, 3. 6. 1902.
Právo lidu, 5. 6. 1902.
Vlast, 1. 7. 1913.

Dobová literatura

- CILIJÁK, Stanislav. *Buři a chrabré boje jejich za neodvislost*. J. Lorenz. Třebíč 1900.
- POLAVSKÝ, Arnošt. J. V. *Figulus a jeho africká dobrodružství: Vzpomínky a osudy posledního mužského potomka Jana Amose Komenského*. Knihy osudů a práce. Orbis, Praha 1928.
- SUK, Vojtěch. *Africká dobrodružství*. Jos. R. Vilímek. Praha 1921.
- SUK, Vojtěch. *Po stopách Holubových/ Lékařem na Labradoru*. Blok. Brno 1975.
- ŠŤASTNÝ, Alfons Bohumil. *Burský hrdina*. V. Neubert. Smíchov 1904.
- ŠŤASTNÝ, Alfons Bohumil. *V obleženém městě*. A. B. Šťastný. Smíchov 1923.
- ŠŤASTNÝ, Alfons Bohumil. *Pod jihoafrickým sluncem: dvě povídky*. Emil Šolc. Praha -Karlín 1918.
- ŠŤASTNÝ Alfons Bohumil. *Příhody dobrovolníků v burské válce*. Kosina. Chrudim 1901.
- ZUCKER, Alois. *O válce transvaalské z hlediště mezinárodního: dle přednášky prof. Zuckera dne 18. ledna 1900 na schůzi Jednoty právnické konané*. E. Zucker. Praha 1900.

Seznam použité literatury

- *Ilustrovaný encyklopedický slovník*. I. díl. Academia, Praha 1980.
- *Komenského slovník naučný*. Svazek II. Nakladatelství a vydavatelství Komenského slovníku naučného, Praha 1937.
- *Malá československá encyklopedie*. I. díl. Academia, Praha 1984.
- *Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí*. Díl I. Československý kompas, Praha 1925.
- *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl IV. J. Otto, Praha 1891.
- *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl XXVIII. J. Otto, Praha 1909.
- Pravidla českého pravopisu, Academia. Praha 1993.
- KRÁL, Václav, ed. a kol. *Malý encyklopedický slovník A-Ž*. Academia. Praha 1972.
- NĚMEC, Bohumil, ed. *Ottův slovník naučný nové doby: dodatky k Velikému Ottovu slovníku naučnému*. I. díl. J. Otto, Praha 1930.
- PROCHÁZKA, Vladimír, ed. *Příruční slovník naučný*. Nakladatelství Československé akademie věd. I. díl. Praha 1962.

- BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Grada. Praha 2011.
- BERÁNKOVÁ, Milena. *Dějiny československé žurnalistiky*. I. díl. Novinář. Praha 1981.
- BINKOVÁ, Simona. *Čas zámořských objevů*. Triton. Praha 2008.
- FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury*, I. díl. Academia. Praha 1985.
- GILIOME, Hermann Buhr. *The Afrikaners: biography of a people*. University of Virginia Press, Charlottesville 2003.
- HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999.
- HULEC, Otakar. *Dějiny Jižní Afriky*. Dějiny států. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 1997.

- KŘIVSKÝ, Petr a SKŘIVAN, Aleš. *Století odchází: světla a stíny "belle époque"*. Aleš Skřivan ml., Praha 2004.
- LEE, Emanoel. *To the Bitter End: a Photographic History of the Boer War 1899-1902*. Viking. Harmondsworth 1985.
- MEREDITH, Martin. *Diamonds, gold, and war: the British, the Boers, and the making of South Africa*. PublicAffairs. New York 2007.
- MERHAUT, Luboš a kol. *Lexikon české literatury, IV. díl*. Academia. Praha 2008.
- NERAD, Filip. *Búrská válka*. Nakladatelství Aleš Skřivan ml. Praha 2004.
- PRETORIUS, Fransjohan. *Historical dictionary of the Anglo-Boer War*. Scarecrow Press, Lanham, Toronto, Plymouth 2009.
- SKŘIVAN, Aleš. *Evropská politika 1648-1914*. Aleš Skřivan ml., Praha 1999.
- SKŘIVAN, Aleš, DRŠKA, Václav a STELLNER, František. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648-1914*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1994.
- URBAN, Otto. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Aleš Skřivan ml., Praha: 2000.
- WARWICK, Peter. *Black people and the south african war 1899-1902*. Cambridge University Press, Cambridge 1983.
- WARWICK, Peter, ed. *The South African war. The Anglo-Boer War 1899-1902*. Longman. Harlow 1980.
- WILSON, Keith, ed. *The international impact of the Boer War* [online]. Acumen, Chesham 2001. <<http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10455521>>

Internetové zdroje

- Encyclopaedia Britannica
<<http://www.britannica.com>>
- Masarykova univerzita v Brně
<http://www.muni.cz/sci/people/69068/management_history?lang=cs>
- Městské muzeum a knihovna Čáslav
<<http://www.cmuz.cz/Muzeum/cermak.htm>>
- The Free Dictionary
<<http://www.thefreedictionary.com>>

Seznam příloh

- 1. Chronologický přehled základních událostí**
- 2. Mapa jižní Afriky – územní situace z roku 1899**
(NERAD, F. *Búrská válka*. Nakladatelství Aleš Skřivan ml. Praha 2004, str. nečíslována)
- 3. Rozvoj města Johannesburg**
(POLAVSKÝ, Arnošt. *J. V. Figulus a jeho africká dobrodružství: Vzpomínky a osudy posledního mužského potomka Jana Amose Komenského*. Knihy osudů a práce. Orbis, Praha 1928, str. nečíslována)
- 4. Búrští bojovníci**
(LEE, Emanoel. *To the Bitter End: a Photographic History of the Boer War 1899-1902*. Viking. Harmondsworth 1985, str. 46)
- 5. Koncentrační tábor v jižní Africe**
(LEE, Emanoel. *To the Bitter End: a Photographic History of the Boer War 1899-1902*. Viking. Harmondsworth 1985, str. 174)
- 6. „Burská dívka“ s vyobrazením Karla Marxe**
(*Právo lidu*, 6. 5. 1900, nedělní příloha, str. 1)
- 7. Inzerát - „Buři“**
(*Právo lidu*, 20. 12. 1901, str. 7)
- 8. Inzerát – společenská hra Válka anglo-búrská**
(*Národní listy*, 25. 12. 1901, str. 9)
- 9. Obálka knihy A. B. Šťastného Burský hrdina**
(ŠŤASTNÝ, Alfons Bohumil. *Burský hrdina*. V. Neubert. Smíchov 1904)
- 10. Výbor národního shromáždění – Griqualand – Jižní Afrika**
(Archiv Náprstkova muzea – arch. sbírka Krajanství – Afrika – inv. č. 14)
- 11. „Černoši čekající na práci do diamantových dolů“**
(Archiv Náprstkova muzea – arch. sbírka Krajanství – Afrika – inv. č. 23/5)
- 12. Pohlednice zaslaná Klimentu Čermákovi od P.v. Dorníka-Plotnera (obrazová strana)**
(Archiv Náprstkova muzea – arch. sbírka Krajanství – Afrika – inv. č. 22/11)
- 13. Pohlednice zaslaná Klimentu Čermákovi od P.v. Dorníka-Plotnera (adresná strana)**
(Archiv Náprstkova muzea – arch. sbírka Krajanství – Afrika – inv. č. 22/11)
- 14. Jiří Viktor Figulus velí při palbě děla**
(POLAVSKÝ, Arnošt. *J. V. Figulus a jeho africká dobrodružství: Vzpomínky a osudy posledního mužského potomka Jana Amose Komenského*. Knihy osudů a práce. Orbis, Praha 1928, str. nečíslována)

15. Britské jednotky v khaki uniformách

(LEE, Emanoel. *To the Bitter End: a Photographic History of the Boer War 1899-1902*. Viking. Harmondsworth 1985, str. 29)

16. Winston Churchill po svém útěku na palubě lodi do Durbanu

(LEE, Emanoel. *To the Bitter End: a Photographic History of the Boer War 1899-1902*. Viking. Harmondsworth 1985, str. 90)

17. Hymna Búrů²³²

(CILIJÁK, Stanislav. *Buři a chrabré boje jejich za neodvislost*. J. Lorenz. Třebíč 1900, str. 68)

²³² Búrskou hymnu také otiskly *Národní listy* v čísle 23. 11. 1899, str. 4. Ve stejném prameni se také uvádí, že český překlad hymny je přejat z periodika *Besedy lidu*, což může být dalším z dokladů zájmu české společnosti o búrský národ.